

DANTE
Aligijeri



MONARHIJA



ukronija



Dante Aligijeri 1265-1321.

De monarchia je podeljena u tri knjige u kojima Dante postavlja i daje odgovor na tri osnovna pitanja. Da li je monarhija, vladavina jednog vladara, neophodna za svetsko dobro, a to je sveopšti mir, vaspostavljeni *pax Augusta*? Da li je rimski narod, po pravu, odnosno, Božijom voljom, sebi prisvojio dužnost i dostojanstvo monarha? I na koncu, da li *Imperator Romanorum* prima dostojanstvo neposredno od Boga? Ovo su ujedno bila suštinska pitanja oko kojih se i vodila duhovna i fizička borba između gibelina i gvelfa, viteštva i klera, carstva i crkve, careva i papa.

Danteov odgovor, odgovor iniciranog koji je «očima uma prodro u srž stvari», na sva tri pitanja jeste potvrđan, a zbog ove potvrde i zbog teza koje se iznose u delu, najveći evropski pesnik je nakon smrti (Ravenna, 1321.) optužen za *averoizam*, a *De monarchia* je bila proglašena za jerezičko delo i 1329. godine javno je spaljena po nalogu pape Jovana XXII (1316-1334.) Godine 1564. ovaj značajni filozofski spis srednjeg veka crkva je uvela u svoj *Popis zabranjenih knjiga (Index Librorum Prohibitorum)* odakle je uklonjena tek 1881. I napokon, gotovo nakon sedam vekova od besanih noći u kojima je ispisivao retke ovog «gibelinskog manifesta», *Monarhija* Dantea Aligijerija je dostupna i čitaocima s prostora bivšeg rimskog, romejskog i Dušanovog carstva.

BIBLIOTEKA
VRHOVI
III

Urednik
Svetislav Bajić
Srđan R. Furtula

CENTAR ZA IZUČAVANJE
TRADICIE



„KRONIKA“

BEOGRAD • MMIV

Naslov originala*Dantis Alagherii**De monarchia***Izdavač**

Centar za izučavanje Tradicije „Ukronija“
 Gospodska 9, Zemun, Beograd, Srbija i Crna Gora
 063/483-917; 064/147-40-71

Dante Aligijeri, Monarhija

© ovoga izdanja

UKRONIJA, Beograd

Za izdavača

Svetislav Bajić

Srđan R. Furtula

Prevod: Svetislav Bajić**Lektor:** Svetlana Jauković-Stevanović**Obrada teksta i oprema**

„Ukronija“

Štampa

MJM štampa

Tiraž

500

ISBN**86-84807-04-9**

СРП-Каталогизација у публикацији
 Народна библиотека Србије, Београд
 321.61

322 (450) ``04/13``

27-622:3``04/13``

32 (450) ``476/1268``

94 (450) ``476/1268``

ДАНТЕ Алигијери

Monarhija / Dante Aligijeri; prevod,
 predgovor i komentari Svetislav Bajić. -
 Beograd: Centar za izučavanje Tradicije
 ``Ukronija``, 2004 (Beograd: MJM). - 192
 str.; 21 cm. - (Biblioteka Vrhovi /
 Centar za izučavanje Tradicije ``Ukronija`` ;3)

Prevod dela: De monarchia / Dantis
 Alagherii. - Uporedo lat. tekst i srp.
 prevod. - Tiraž 500. - Monarhija Dantea
 Aligijerija: gibelinski manifest: str.
 VII-XI. - Komentari i objašnjenja: str.
 180-192.- Bibliografija: str. [193].

ISBN 86-84807-04-9

а) Данте Алигијери (1265-1321) - Монархија

б) Црква - Држава - Италија - 5-14 в с)

Италија - Политичке прилике - 476-1268

COBISS. SR-ID 117326604

Dante Aligijeri**monarhija**

knjiga druga 59

knjiga treća 119

komentari i objašnjenja 180

Prevod, predgovor i komentari
Svetislav Bajić

Sadržaj

predgovor	iii
knjiga prva	13
knjiga druga	59
knjiga treća	119
komentari i objašnjenja	180

Bibliografija

- ALIGHIERI, D., *De Monarchia*, a cura di Pier Giorgio Ricci, Milano: Mondadori, 1965 (*Le Opere di Dante Alighieri*, Edizione Nazionale a cura della Società Dantesca Italiana, V).
- ALIGHIERI, D., *De Monarchia*, edited and published by Shaw Prue, Cambridge University Press, 1995.
- ALIGHIERI, D., *Monarchia in Monarchia, Epistole politiche*, Alessandro Ronconi, E.R.I. Edizioni Rai Radiotelevisione italiana, Torino, 1966.
- ATANASIJE, Vladika, Jeftić, *Psaltir sa devet biblijskih pesama*.
- BUHVALD, V., *Leksikon pisaca, filozofa, teologa antike i srednjeg veka*, Beograd, 2003.
- EVOLA, J., *Il mistero del Graal*, Rome, 1972.
- GENON, R., *Danteov ezoterizam*, Beograd, 2004.
- GIBBON, E., *The Decline and Fall of the Roman Empire*, 2d edition, Paris, 1828.
- KOPLSTON, F., *Istorija filozofije*, Beograd, 1999.
- GREVS, R., *Grčki mitovi*, Beograd, 1999.
- NOVI ZAVJET, prevod Vuka Karadžića, Beograd, 2001.
- NOVI ZAVJET, prevod Svetog Arhijerejskog Sinoda Srpske Pravoslavne Crkve, Beograd, 2002.
- OSVALT, S., *Grčka i rimska mitologija*, Beograd, 2003.
- PEINTER, S., *Istorija srednjeg veka*, Beograd, 1997.
- RIZ, V., *Filozofija i religija*, Beograd, 2004.
- ROSSETTI, G., D., *Dante and His Circle: with the Italian Poets Preceding Him (1100 - 1200 - 1300)*, London, 1874.
- STARI ZAVJET, prevod Đure Daničića, Beograd, 2001.
- THE OXFORD CLASSICAL DICTIONARY, Oxford, 1970.
- VEREŠ, T., *Toma Akvinski – izabrano djelo*, Zagreb, 1981.

MONARHIJA Dantea Aligijerija: gibelinski manifest

Da bi smo valjano razumeli Danteovu *Monarhiju*, delo čežnje za univerzalnim vladarem, neophodno je pred očima imati sliku Evrope i Italije u vreme kada je Dante ispisivao redove ove rasprave iz polja političke filozofije.

Naime, u Italiji je već decenijama buktala borba između dve stranke, dva pogleda na svet i dva duha: gvelfa i gibelina. Borba se vodila između crkve, koju je podržavala partija gvelfa, i Svetog rimskog carstva (*Sacrum Romanum Imperium*), na čijoj strani je bila partija gibelina; između pape i cara. I ova je borba obeležila i usmerila kako Danteov život, tako i njegovo delo.

Germanski prinčevi su ustajali protiv hegemonističkih i političkih težnji crkve koje su počele bujati u vremenu nakon krunisanja Karla Velikog (*Imperator Avgustus Romanum gubernans Imperium* ili *serenissimus Augustus a Deo coronatus, magnus pacificus Imperator Romanorum gubernans Imperium*) i germanske obnove rimskog carstva (*renovatio Romanii Imperii*), jer je crkva istupila iz pripadajućeg joj spiritualnog domena i zašla u područje *imperium*-a kojeg je smatrala za *beneficium*

što ga papa daruje svetovnom vladaru, dok su germanski vladari sebe smatrali «sinovima neba» i vladarima po milosti Božijoj (*gratia Dei*) i nasljednicima rimskih careva, nezavisnim od papskog i crkvenog tutorstva, štaviše, držali su sebe tutorima i braniocima crkve.

Italija je u ovom sukobu najviše pretrpela. Gvelfima su se većinom priklonili republikanci, trgovci i gradski stalež dok je gibelinima pristupila najvećim delom stara feudalna aristokratija Italije. Jednako tako su se i italijanski gradovi-države priklanjali jednoj ili drugoj strani, a Firenca, «zla maćeha», grad u kome se Dante rodio 1265., bila je gvelfsko uporište. I sâm Dante je kao mlad aktivno učestvovao u gvelfskoj stvari boreći se kao konjanik u bici kod Kampaldina 1289. godine.

Godine 1301. intervencija pape Bonifacija VIII (1294 – 1303.) u politiku Toskane, kada se vladajuća partija gvelfa u Firenci podelila na «crne» (*neri*) i «bele» (*bianchi*) gvelfe, dovela je do Danteovog izgnanstva. Naime, papa je u Italiju, «radi uvođenja mira», pozvao Šarla Valoa, brata francuskog kralja Filipa IV Lepog (1285 – 1314.), čoveka koji je zaslužan za uništenje Templarskog reda (1307 – 1314.), reda kome je Dante bio blizak koliko i tajanstvenoj grupi *Fedeli d'Amore* kojoj je pripadao njegov «prvi prijatelj», pesnik, Gvido Kavalkanti.¹ Kada je 1. novembra Šarl ušao u Firencu u pratnji najekstremnijih «crnih», pod optužbom za

¹ O Danteovom ezoterizmu, sklonosti gibelinima i povezanosti sa Templarima i inicijacijskom grupom ratnika i pesnika *Fedeli d'Amore* vidi: EVOLA, J., *Il mistero del Graal*, Roma, 1972.; GENON, R., *Danteov ezoterizam*, Beograd, 2004; ROSSETTI, G. D., *Dante and His Circle: with the Italian Poets Preceding Him (1100 - 1200 - 1300)*, London, 1874.

gibelinstvo i izdaju pape i Šarla otpočelo je nemilosrdno proganjanje «belih», kojima su pripadali i Dante i Kavalkanti. Dante je među prvima bio na udaru i budući da nije platio određenu mu globu bio je, po automatizmu, u odsustvu, osuđen na smrt. Dante se tada približava gibelinima tražeći potporu za ponovni povratak u rodnu Firencu, no sve je bilo uzalud. Nakon propasti «belih» gvelfa i gibelina 1304. u bici kod La Lastre nadomak Firence, Dante se udaljuje od strančarenja, zauzevši poziciju između čistog *gibelinstva* i crkve, i postaje «stranka za sebe» lutajući razdrobljenom Italijom od grada do grada, od zaštitnika do zaštitnika. Dante sada svoj pogled okreće ka Hajnrihu VII, novom caru Svetog rimskog carstva, krunisanom 1308., koji 1310. dolazi – po pozivu francuskog pape Klimenta V (1305 – 1314.), koji je doveo do relokacije papskog sedišta u Avinjon (1309.) – da poput Šarla Valoa ranije, uspostavi red na poluostrvu. Ipak, sva Danteova nadanja o ujedinjenju Italije u opštem miru pod žezlom carskog orla još jednom su bila izneverena iznenadnom Hajnrihovom smrću 1313. te propašću gibelinske stvari.



U tim godinama nastaje *De monarchia* Dantea Aligijerija – gotovo kao poslednji poklič viteške i plemenitaške Evrope – kao odgovor na čuvenu bulu *Unum Sanctum* pape Bonifacija VIII, iz 1308. i na vulgarne crkvene težnje za svetovnom vlašću.

Ovo delo je pisano na latinskom jeziku (zvaničnom jeziku kako crkve tako i carstva, jeziku filozofije i nauke srednjeg veka) i pripada Danteovim *opera latina* kojima pripadaju još i *De vulgari eloquentia* (oko 1305.), *Quaestio de aqua et terra* (1320.), *Epistulae* i *Eclogae*.

De monarchia je podeljena u tri knjige u kojima Dante postavlja i daje odgovor na tri osnovna pitanja. Da li je monarhija, vladavina jednog vladara, neophodna za svetsko dobro, a to je sveopšti mir, odnosno, vaspostavljeni *pax Augusta*? Da li je rimski narod, po pravu, odnosno, Božijom voljom, sebi prisvojio dužnost i dostojanstvo monarha? I na koncu, da li *Imperator Romanorum* prima dostojanstvo neposredno od Boga? Ovo su ujedno bila suštinska pitanja oko kojih se i vodila duhovna i fizička borba između gibelina i gvelfa, viteštva i klera, carstva i crkve, careva i papa.

Danteov odgovor, odgovor iniciranog koji je «očima uma prodro u srž stvari», na sva tri pitanja jeste potvrđan, a zbog ove potvrde i zbog teza koje se iznose u delu, najveći evropski pesnik je nakon smrti (Ravena, 1321.) optužen za *averoizam*, a *De monarchia* je bila proglašena za jeretičko delo i 1329. godine javno spaljena po nalogu pape Jovana XXII (1316 – 1334.) Godine 1564. ovaj značajni filozofski spis srednjeg veka crkva je uvela u svoj Popis zabranjenih knjiga (*Index Librorum Prohibitorum*) odakle je uklonjena tek 1881. i napokon, gotovo nakon sedam vekova od besanih noći u kojima je ispisivao retke ovoga «gibelinskog manifesta», *Monarhija* Dantea Aligijerija je dostupna i čitaocima s prostora bivšeg rimskog, romejskog i Dušanovog carstva.



Originalni tekst Danteove *Monarhije* donosimo prema izdanju:

ALIGHIERI, D., *De Monarchia*, a cura di Pier Giorgio Ricci, Milano: Mondadori, 1965 (*Le Opere di Dante Alighieri*, Edizione Nazionale a cura della Società Dantesca Italiana, V).

Danteov je jezik zbijen i nabijen filozofskim implikacijama i bilo je teško iznaći pravu meru između doslovnog prevoda i prevoda koji će biti jasan svakom čitaocu. Poteškoću nam je stvarala i činjenica da Danteova *Monarhija* do sada, barem po našim saznanjima, nije bila prevedena u celosti na srpski jezik. Ipak, držali smo se što bliže latinskom izvorniku, a koliko smo uspeli u prenošenju Danteovih misli i tvrdnji sudiće kako stručnjaci, tako i oni koji se po prvi puta susreću sa Danteovim političkim i filozofskim pogledima.

Zahvaljujemo se gospodici Milici Kisić koja nam je, trudom i vremenom, pomogla da razrešimo i ispravimo izvesne nedoumice u tekstu.

Uredništvo



Dantiz Alagherii

De Monarchia

liber primus

I 1. Omnium hominum quos ad amorem veritatis natura superior impressit hoc maxime interesse videntur: ut, quemadmodum de labore antiquorum ditati sunt, ita et ipsi posteris prolaborent, quatenus ab eis posteritas habeat quo ditetur. 2. Longe nanque ab officio se esse non dubitet qui, publicis documentis imbutus, ad rem publicam aliquid afferre non curat; non enim est lignum, quod secus decursus aquarum fructificat in tempore suo, sed potius perniciose vorago semper ingurgitans et nunquam ingurgitata refundens. 3. Hec igitur sepe mecum recogitans, ne de infossi talenti culpa quandoque redarguar, publice utilitati non modo turgescere, quinymo fructificare desidero, et intemptatas ab aliis extendere veritates. 4. Nam quem fructum ille qui theorema quoddam Euclidis iterum demonstraret? qui ab Aristotile felicitatem ostensam reostendere conaretur? qui senectutem a Cicerone defensam resummeret defensandam? Nullum quippe, sed fastidium potius illa superfluitas tediosa prestaret. 5. Cumque, inter



Dantea Aligijerija

Monarhija

knjiga prva

I 1. Čini se da je od najveće važnosti za sve ljude koje je viša priroda obdarila ljubavlju prema istini, da i oni sami – jednako kao što su oni obogaćeni radom predaka – za potomstvo tako delaju da, zahvaljujući njima, potomci imaju čime da se obogate. 2. Nema sumnje da je daleko od svoje dužnosti onaj koji se, uronjen u sve poznate spise, ne trudi da doprinese opštoj stvari; on nije drvo „usađeno kraj potoka, koje rod svoj donosi u svoje vrijeme”,¹ već je pre opasan vir što neprestano guta, a progutano nikada ne vraća. 3. Imajući ovo stalno na umu i da jednog dana ne bi bio optužen za traćenje sopstvenog talenta, želim na dobrobit čovečanstva ne samo da promolim pupoljke, već i da donesem plodove te ukažem na istine koje drugi nisu pokušali obelodaniti. 4. Naime, kakav bi bio plod onoga koji bi iznova dokazivao teoremu Euklida?² koji bi se trudio da ponovo objasni sreću koju je Aristotel³ objasnio?; koji bi preuzeo da brani starost koju je Ciceron⁴ odbranio? Zaista nikakav! To bi zamorno prazoslovlje prerاسlo u

alias veritates occultas et utiles, temporalis Monarchie notitia utilissima sit et maxime latens et, propter non se habere immediate ad lucrum, ab omnibus intemptata, in proposito est hanc de suis enucleare latibulis, tum ut utiliter mundo pervigilem, tum etiam ut palmam tanti bravii primus in meam gloriam adipiscar. 6. Arduum quidem opus et ultra vires aggredior, non tam de propria virtute confidens, quam de lumine Largitoris illius „qui dat omnibus affluenter et non improperat”.

II 1. Primum quidem igitur videndum quid est quod ‘temporalis Monarchia’ dicitur, typo ut dicam et secundum intentionem. 2. Est ergo temporalis Monarchia, quam dicunt ‘Imperium’, unicus principatus et super omnes in tempore vel in hiis et super hiis que tempore mensurantur. 3. Maxime autem de hac tria dubitata queruntur: primo nanque dubitatur et queritur an ad bene esse mundi necessaria sit; secundo an romanus populus de iure Monarche offitium sibi asciverit; et tertio an auctoritas Monarche dependeat a Deo immediate vel ab alio, Dei ministro seu vicario. 4. Verum, quia omnis veritas que non est principium ex veritate alicuius principii fit manifesta, necesse est in qualibet inquisitione habere notitiam de principio, in quod analetice recurratur pro certitudine omnium propositionum que inferius assumuntur. Et quia presens tractatus est inquisitio quedam, ante omnia de principio scrupandum esse videtur in cuius virtute inferiora consistent. 5. Est ergo sciendum quod quedam sunt que, nostre potestati minime subiacentia, speculari tantummodo possumus, operari autem non: velut mathematica, physica et divina; quedam vero sunt que, nostre potestati subia-

neokus. 5. Pošto je među različitim, skrivenim i korisnim istinama poznavanje temporalne monarhije najkorisnije a najnedostupnije – te stoga ne donosi korist odmah – a kako to niko nije pokušao, predlažem da je izvučemo iz skrovišta. Tako će moje neprospavane noći biti korisnije svetu i prvi ću se, u svoju slavu, dokopati venca takve nagrade. 6. Prihvatam se teškog posla, s onu stranu snage, uveren ne toliko u sopstvenu sposobnost, koliko u svetlost Onog što obilato daje i „koji daje svakom bez razlike i ne kori nikog.”⁵

II 1. Pre svega treba videti šta znači „temporalna monarhija” – da kažem – kao vrsta i u odnosu na namenu. 2. Temporalna monarhija, dakle, koju nazivaju „carstvo” jedinstvena je vladavina, iznad svih u vremenu, odnosno, u svemu i iznad svega što se meri vremenom. 3. U vezi sa tim pitanjem se javljaju tri velike nedoumice. Prvo, da li je ona neophodna za svetsko dobro? Drugo, da li je rimski narod sebi po pravu prisvojio dužnost monarha? I treće, da li autoritet monarha zavisi neposredno od Boga ili od nekog drugog Božjeg zastupnika ili namesnika? 4. I zaista, pošto svaka istina koja nije načelo biva pokazana na osnovu istine koja to jeste, potrebno je u svakom ispitivanju poznavati to načelo, kome se analitički vraćamo zarad sigurnosti svih propozicija koje su niže navedene. I budući da ovaj spis jeste jedno istraživanje, čini se da je potrebno pre svega ispitati načelo na čijoj će se valjanosti temeljiti sve ono što sledi. 5. Treba znati da postoje stvari koje se nimalo ne potčinjavaju našoj vlasti – koje jedino možemo promišljati, ali kojima ne možemo upravljati – kao što su matematika, fizika i božanska pitanja. S druge strane,

centia, non solum speculari sed etiam operari possumus: et in hiis non operatio propter speculationem, sed hec propter illam assummitur, quoniam in talibus operatio finis. 6. Cum ergo materia presens politica sit, ymo fons atque principium rectorum politicarum, et omne politicum nostre potestati subiacet, manifestum est quod materia presens non ad speculationem per prius, sed ad operationem ordinatur. 7. Rursus, cum in operabilibus principium et causa omnium sit ultimus finis—mouet enim primo agentem—, consequens est ut omnis ratio eorum que sunt ad finem ab ipso fine summatur. Nam alia erit ratio incidendi lignum propter domum constituendam, et alia propter navim. 8. Illud igitur, siquid est, quod est finis universalis civilitatis humani generis, erit hic principium per quod omnia que inferius probanda sunt erunt manifesta sufficienter: esse autem finem huius civilitatis et illius, et non esse unum omnium finem arbitrari stultum est.

III 1. Nunc autem videndum est quid sit finis totius humane civilitatis: quo viso, plus quam dimidium laboris erit transactum, iuxta Phylosophum ad Nicomacum. 2. Et ad evidentiam eius quod queritur advertendum quod, quemadmodum est finis aliquis ad quem natura producit pollicem, et alius ab hoc ad quem manum totam, et rursus alius ab utroque ad quem brachium, aliusque ab omnibus ad quem totum hominem; sic alius est finis ad quem singularem hominem, alius ad quem ordinat domesticam comunitatem, alius ad quem viciniam, et alius ad quem civitatem, et alius ad quem regnum, et denique optimus ad quem universaliter genus humanum Deus eternus arte sua, que natura est, in esse producit.

postoje izvesne stvari koje se potčinjavaju našoj vlasti i kojima možemo upravljati, a ne samo o njima spekulirati. U njima delanje ne postoji zarad spekulacije, već je spekulacija pridodata, pošto je delanje tu konačna svrha. 6. Budući da trenutna tema jeste političko uređenje, dakle, izvor i načelo ispravnih oblika uređenja, i pošto sve što pripada politici podleže našoj vlasti, jasno je da sadašnja tema nije prevashodno upravljena ka spekulaciji, već ka delanju. 7. S druge strane, budući da u delanjima konačni cilj jeste načelo i uzrok svega – jer to najpre pokreće onoga koji dela – sledi da svaki razlog postizanja cilja proističe iz samog cilja. Naime, postojaće jedan razlog sečenja drveća za gradnju kuće, a drugi za gradnju broda. 8. Ako, dakle, postoji nešto što je konačni cilj celokupnog društva, biće to ovo načelo, po kome će sve ono što nadalje treba dokazati biti razjašnjeno u dovoljnoj meri. Glupo je držati da postoji jedna svrha za jedno, a druga za drugo društvo, a da ne postoji jedan cilj za sve.

III 1. Sada treba videti šta je cilj celokupnog ljudskog društva. Kada se to pokaže, biće rešeno više od polovine posla, gotovo kao što Filozof veli u *Nikomahovoj etici*.⁶ 2. Zarad jasnoće onoga što ispitujemo valja zapaziti da kao što postoji jedna svrha zbog koje priroda stvara palac, a druga, posve različita, zbog koje stvara čitavu šaku; te ponovo treća svrha, različita od obe prethodne, zbog koje stvara ruku, a četvrta, od svih različita, zbog koje stvara celog čoveka; jednako tako postoji jedna svrha zbog koje stvara jedinku, druga zbog koje uređuje zajedničko domaćinstvo; treća je svrha sela, četvrta grada, a peta carstva; i na kraju, svrha zbog koje večni

Et hoc queritur hic tanquam principium inquisitionis directivum. 3. Propter quod sciendum primo quod Deus et natura nil otiosum facit, sed quicquid prodit in esse est ad aliquam operationem. Non enim essentia ulla creata ultimus finis est in intentione creantis, in quantum creans, sed propria essentie operatio: unde est quod non operatio propria propter essentiam, sed hec propter illam habet ut sit. 4. Est ergo aliqua propria operatio humane universitatis, ad quam ipsa universitas hominum in tanta multitudine ordinatur; ad quam quidem operationem nec homo unus, nec domus una, nec una vicinia, nec una civitas, nec regnum particulare pertingere potest. Que autem sit illa, manifestum fiet si ultimum de potentia totius humanitatis appareat. 5. Dico ergo quod nulla vis a pluribus specie diversis participata ultimum est de potentia alicuius illorum; quia, cum illud quod est ultimum tale sit constitutivum speciei, sequeretur quod una essentia pluribus speciebus esset specificata: quod est impossibile. 6. Non est ergo vis ultima in homine ipsum esse simpliciter sumptum, quia etiam sic sumptum ab elementis participatur; nec esse complexionatum, quia hoc reperitur in mineralibus; nec esse animatum, quia sic etiam in plantis; nec esse apprehensivum, quia sic etiam participatur a brutis; sed esse apprehensivum per intellectum possibilem: quod quidem esse nulli ab homine alii competit vel supra vel infra. 7. Nam, etsi alie sunt essentie intellectum participantem, non tamen intellectus earum est possibilis ut hominis, quia essentie tales species quedam sunt intellectuales et non aliud, et earum esse nichil est aliud quam intelligere quod est quod sunt; quod est sine interpolatione, aliter sempiternae non essent. Patet igitur

Bog svojom umetnošću, a to je priroda, u život donosi celokupni ljudski rod. I ovde ispituje tu svrhu kao vodeće načelo istraživanja. 3. Zbog toga je pre svega potrebno znati da Bog i priroda ne čine ništa uzalud, već da sve čemu udahnuju život postoji zbog nekog delanja. Naime, nijedna stvorena biće nije konačni cilj u nameri tvorca, ukoliko stvara, već cilj jeste delanje svojstveno toj biću: otuda, ne postoji delanje zbog bića, već biće zbog delanja. 4. Postoji, dakle, izvesno delanje svojstveno čitavom čovečanstvu, za koje je sama celokupnost ljudi, u svom broju, uređena; delanje koje ni čovek pojedinac, ni dom, ni selo, ni grad niti carstvo ne mogu zasebno dosegnuti. A šta je u pitanju, postaće jasno kada se razjasni vrhunac mogućnosti celokupnog čovečanstva. 5. Zato kažem da nijedna sposobnost koja je zajednička mnogim različitim vrstama ne predstavlja vrhunac mogućnosti nijedne od njih. Jer budući da upravo ovaj vrhunac jeste takav da tvori vrste, sledi da je jedna biće određena za mnoge vrste, a to nije moguće. 6. Najviša sposobnost u čoveku, dakle, nije naprosto da postoji, jer tako postoje i elementi; niti je to postojanje u složenijem obliku, jer se to javlja u mineralima; niti to znači biti živo biće, jer su to i biljke; niti opažati čulima, jer ih imaju i zveri; već opažati „primalačkim umom”,⁸ a za to, sem čoveka, ni jedno drugo biće, bilo više ili niže od njega, nije sposobno. 7. Jer premda postoje druga bića koja poseduju um, njihov um ipak nije „primalački” kao čovekov, pošto su takva bića naprosto umna, a njihovo postojanje nije ništa drugo do shvatanje onoga šta su one zapravo; od toga ne odstupaju, inače ne bi bile večne. Jasno je, dakle, da najviša mogućnost samog čovečanstva jeste umna mogućnost ili sposobnost. 8. I

tur quod ultimum de potentia ipsius humanitatis est potentia sive virtus intellectiva. 8. Et quia potentia ista per unum hominem seu per aliquam particularium comunitatum superius distinctarum tota simul in actum reduci non potest, necesse est multitudinem esse in humano genere, per quam quidem tota potentia hec actuetur; sicut necesse est multitudinem rerum generabilium ut potentia tota materie prime semper sub actu sit: aliter esset dare potentiam separatam, quod est impossibile. 9. Et huic sententie concordat Averrois in comento super hiis que De anima. Potentia etiam intellectiva, de qua loquor, non solum est ad formas universales aut species, sed etiam per quandam extensionem ad particulares: unde solet dici quod intellectus speculativus extensione fit practicus, cuius finis est agere atque facere. 10. Quod dico propter agibilia, que politica prudentia regulantur, et propter factibilia, que regulantur arte: que omnia speculationi ancillantur tanquam optimo ad quod humanum genus Prima Bonitas in esse produxit; ex quo iam innotescit illud Politice: intellectu, scilicet, vigentes aliis naturaliter principari.

IV 1. Satis igitur declaratum est quod proprium opus humani generis totaliter accepti est actuare semper totam potentiam intellectus possibilis, per prius ad speculandum et secundario propter hoc ad operandum per suam extensionem. 2. Et quia quemadmodum est in parte sic est in toto, et in homine particulari contingit quod sedendo et quiescendo prudentia et sapientia ipse perficitur, patet quod genus humanum in quiete sive tranquillitate pacis ad proprium suum opus, quod fere divinum est iuxta illud „Minuisti eum paulominus ab

pošto sama mogućnost ne može da se, potpuno i odjednom, aktualizuje kroz pojedinca ili kroz neku od gore razgraničenih zajednica, neophodno je da u ljudskom rodu postoji mnoštvo kroz koje se čitava ova mogućnost ostvaruje. Jednako tako je neophodno da postoji mnoštvo stvari koje mogu nastati da bi se čitava mogućnost „prve materije” neprestano ostvarivala: u suprotnom, dopušta se da mogućnost postoji odvojeno, a to nije moguće. 9. I Averoes⁹ je u suglasju s ovom mišlju u komentaru *O duši*.¹⁰ Umna mogućnost, o kojoj govorim, ne odnosi se samo na opšte oblike ili vrste, već i, uz izvesno proširenje, na pojedinačne. Zato se obično i kaže da „spekulativni um”, proširenjem, postaje „praktični”, čiji cilj jeste delanje i činjenje. 10. Govorim o predmetima delovanja, koje uređuje politička razboritost, i o proizvodima, koje uređuje umešnost; a sve je ovo potčinjeno promišljanju kao nečemu najboljem zarad čega je Prvotna Dobrota stvorila ljudski rod. Ovim se, dakako, razjašnjava izreka iz *Politike*: „prirodno je da ljudi krepkiji umom drugima vladaju.”¹¹

IV 1. Dovoljno je objašnjeno da je delo svojstveno ljudskom rodu, uzetom u celini, da vazda ostvaruje sveukupnu mogućnost „primalačkog uma”, najpre promišljanjem, a potom, kao produžetak promisli, delanjem. 2. Pošto ono što važi za deo važi i za celinu – i pošto se u svakom pojedincu događa da, sedeći i odmarajući se, usavršava samu razboritost i mudrost – jasno je da se ljudski rod u tišini i nepomućenom spokoju, najslobodnije i najlakše prepušta sebi svojstvenom, gotovo božanskom, delu. Gotovo prema onoj: „Učinio si ga malo manjega od anđela.”¹² Otuda je jasno da je opšti

angelis”, liberrime atque facillime se habet. Unde manifestum est quod pax universalis est optimum eorum que ad nostram beatitudinem ordinantur. 3. Hinc est quod pastoribus de sursum sonuit non divitie, non voluptates, non honores, non longitudo vite, non sanitas, non robur, non pulcritudo, sed pax; inquit enim celestis militia: „Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bone voluntatis”. 4. Hinc etiam „Pax vobis” Salus hominum salutabat; decebat enim summum Salvatorem summam salutationem exprimere: quem quidem morem servare voluerunt discipuli eius et Paulus in salutationibus suis, ut omnibus manifestum esse potest. 5. Ex hiis ergo que declarata sunt patet per quod melius, ymo per quod optime genus humanum pertingit ad opus proprium; et per consequens visum est propinquissimum medium per quod itur in illud ad quod, velut in ultimum finem, omnia nostra opera ordinantur, quia est pax universalis, que pro principio rationum subsequantium supponatur. 6. Quod erat necessarium, ut dictum fuit, velut signum prefixum in quod quicquid probandum est resolvatur tanquam in manifestissimam veritatem.

V 1. Resumens igitur quod a principio dicebatur, tria maxime dubitantur et dubitata queruntur circa Monarchiam temporalem, que comuniori vocabulo nuncupatur ‘Imperium’; et de hiis, ut predictum est, propositum est sub assignato principio inquisitionem facere secundum iam tactum ordinem. 2. Itaque prima questio sit: utrum ad bene esse mundi Monarchia temporalis necessaria sit. Hoc equidem, nulla vi rationis vel auctoritatis obstante, potissimis et patentissimis argumentis ostendi potest, quorum primum ab autoritate

mir najbolja od stvari koje su uredene zarad naše sreće. 3. Zbog toga pastirima s nebesa nije objavljeno bogatstvo, ni zadovoljstva, ni časti, ni dug život, ni zdravlje, ni snaga, niti lepota, već mir. Jer, reče vojska nebeska: „Slava na visini Bogu, i na zemlji mir, među ljudima dobra volja.”¹³ 4. Zato Spasitelj ljudi pozdravljaše: „Mir s vama”. Priličilo je da vrhovni Spasitelj jasno izgovori vrhovno spasenje; a učenici njegovi i Pavle želeli su u svojim pozdravima sačuvati ovaj običaj, kako svi mogu posvedočiti. 5. Iz ovoga što je izneseno jasno se vidi koji je bolji, štaviše, najbolji način da ljudski rod ostvari sebi svojstveno delo; i posledično, vidljivo je najneposrednije sredstvo kojim se doseže cilj ka kome su usmerena sva ljudska dela kao prema svome konačnom cilju. Ovo sredstvo je opšti mir, i uzimamo ga za načelo tvrdnji koje slede. 6. Kako je rečeno, bilo je nužno da postoji ovo načelo kao unapred utvrđeni znak, na koji bi se moglo pozivati sve što nadalje valja dokazati, kao na, po sebi, jasnu istinu.

V 1. Prihvatajući se iznova, dakle, onoga što na početku beše rečeno, postoje tri najveće sumnje i tri pitanja u vezi temporalne monarhije, koja se svakidašnjim rečnikom naziva „carstvo”; i kako je ranije rečeno, namera je ispitati ova pitanja prema već određenom načelu i utvrđenom redu. 2. Stoga prvo pitanje glasi: da li je temporalna monarhija neophodna za svetsko dobro? Ovo se, pak, bez ikakva protivljenja sile razuma ili autoriteta, može utvrditi najčvršćim i najširim argumentima. Prva od tvrdnji može se uzeti od ugleda Filozofa, iz njegove *Politike*. 3. Naime, njegov poštovani autoritet onde tvrdi da je, kada je mnoštvo usmereno prema

Phylosophi assumatur de suis Politicis. 3. Asserit enim ibi venerabilis eius autoritas quod, quando aliqua plura ordinantur ad unum, oportet unum eorum regulare seu regere, alia vero regulari seu regi; quod quidem non solum gloriosum nomen autoris facit esse credendum, sed ratio inductiva. 4. Si enim consideremus unum hominem, hoc in eo contingere videbimus, quia, cum omnes vires eius ordinantur ad felicitatem, vis ipsa intellectualis est regulatrix et reatrix omnium aliarum: aliter ad felicitatem pervenire non potest. 5. Si consideremus unam domum, cuius finis est domesticos ad bene vivere preparare, unum oportet esse qui regulet et regat, quem dicunt patremfamilias, vel eius locum tenentem, iuxta dicentem Phylosophum: „Omnis domus regitur a senissimo”; et huius, ut ait Homerus, est regulare omnes et leges imponere aliis. Propter quod proverbialiter dicitur illa maledictio: „Parem habeas in domo”. 6. Si consideremus vicum unum, cuius finis est commoda tam personarum quam rerum auxiliatio, unum oportet esse aliorum regulatorem, vel datum ab alio vel ex ipsis preheminentem consentientibus aliis; aliter ad illam mutuam sufficientiam non solum non pertingitur, sed aliquando, pluribus preheminare volentibus, vicinia tota destruitur. 7. Si vero unam civitatem, cuius finis est bene sufficienterque vivere, unum oportet esse regimen, et hoc non solum in recta politia, sed etiam in obliqua; quod si aliter fiat, non solum finis vite civilis amictitur, sed etiam civitas desinit esse quod erat. 8. Si denique unum regnum particulare, cuius finis est is qui civitatis cum maiori fiducia sue tranquillitatis, oportet esse regem unum qui regat atque gubernet; aliter non modo existentes in regno finem non assecuntur, sed

jednom, potrebno da jedna stvar iz tog mnoštva upravlja ili vlada, a da ostale budu potčinjene ili da se njima upravlja.¹⁴ U to treba verovati ne samo zbog imena autoriteta, već i zbog induktivnog razloga. 4. Naime, ako razmotrimo jednog čoveka, videćemo u njemu ovo: kada su sve njegove snage usmerene ka sreći, sama umna snaga jeste upraviteljka i ravnateljka svih ostalih snaga. U suprotnom nije moguće dosegnuti sreću. 5. Ako razmotrimo jedan dom, čiji je cilj pripremiti ukućane za dobar život, potrebno je da postoji jedan koji upravlja i vlada, a koji se naziva *pater familias*, ili neko ko zauzima njegovo mesto, gotovo kako reče Filozof da „svakim domom kraljuje najstariji”¹⁵; a kako reče Homer, njegovo je da upravlja svima i da drugim zakone postavlja.¹⁶ Zbog toga ona poslovična kletva kaže: „Da bog da u domu imao jednake!” 6. Ako razmotrimo jedno selo, čija je svrha primerena ispomoć među ljudima i dobrima, potrebno je da postoji jedan koji upravlja drugima, a kojeg su postavili drugi ili neko veoma istaknut, izabran uz saglasnost ostalih među njima samima. U suprotnom, ne samo da se neće međusobno dopunjavati, već, kada mnogi žele preuzeti vodstvo, čitavo selo propada. 7. Ako, pak, razmotrimo jednu državu, čiji cilj jeste valjano i samodovoljno živeti, treba da postoji jedan upravitelj, a to važi i za valjane i za rdave političke poretke – jer se u suprotnom slučaju gubi ne samo svrha društvenog života, već i država prestaje biti ono što jeste. 8. Konačno, ako razmotrimo pojedinačno kraljevstvo, čija je svrha ista kao i kod grada, samo s većom pouzdanošću u sopstveni mir, potrebno je da postoji jedan kralj koji kraljuje i upravlja. U suprotnom, ne samo da oni koji žive u kraljevstvu neće dosegnuti

etiam regnum in interitum labitur, iuxta illud infallibilis Veritatis: „Omne regnum in se divisum desolabitur”. 9. Si ergo sic se habet in hiis et in singulis que ad unum aliquod ordinantur, verum est quod assumitur supra; nunc constat quod totum humanum genus ordinatur ad unum, ut iam preostensum fuit: ergo unum oportet esse regulans sive regens, et hoc ‘Monarcha’ sive ‘Imperator’ dici debet. 10. Et sic patet quod ad bene esse mundi necesse est Monarchiam esse sive Imperium.

VI 1. Et sicut se habet pars ad totum, sic ordo partialis ad totalem. Pars ad totum se habet sicut ad finem et optimum: ergo et ordo in parte ad ordinem in toto, sicut ad finem et optimum. Ex quo habetur quod bonitas ordinis partialis non excedit bonitatem totalis ordinis, sed magis e converso. 2. Cum ergo duplex ordo reperiatur in rebus, ordo scilicet partium inter se, et ordo partium ad aliquod unum quod non est pars, sicut ordo partium exercitus inter se et ordo earum ad ducem, ordo partium ad unum est melior tanquam finis alterius: est enim alter propter hunc, non e converso. 3. Unde si forma huius ordinis reperitur in partibus humane multitudinis, multo magis debet reperiri in ipsa multitudine sive totalitate per vim sillogismi premissi, cum sit ordo melior sive forma ordinis; sed reperitur in omnibus partibus humane multitudinis, ut per ea que dicta sunt in capitulo precedenti satis est manifestum: ergo et in ipsa totalitate reperiri debet. 4. Et sic omnes partes prenotate infra regna et ipsa regna ordinari debent ad unum principem sive principatum, hoc est ad Monarcham sive Monarchiam.

cilj, već će se i kraljevstvo urušiti u propast, gotovo prema onoj nepogrešivoj istini: „Svako carstvo koje se razdijeli samo po sebi, opustjeće.”¹⁷ 9. Ako, pak, jeste tako u ovim slučajevima i u pojedinom biću koji su uređeni prema jednome, tada je istina ono što je ranije rečeno. Sada stoji da je čitav ljudski rod usmeren ka jednom, kao što je već ranije ukazano. Zato mora postojati jedna osoba koja upravlja ili vlada, i priliči da se naziva „monarhom” ili „carem”. 10. Tako je jasno da je monarhija ili „carstvo” neophodna za svetsko dobro.

VI 1. I kao što deo stoji prema celini, tako pojedinačni poredak stoji prema poretku celine. Deo stoji prema celini kao prema cilju i savršenstvu. Poredak u delu, dakle, stoji prema poretku u celini kao prema cilju i savršenstvu. Iz ovoga proizlazi da dobrota pojedinačnog poretka ne odstupa od dobrote opšteg poretka, već upravo suprotno. 2. Stoga, pošto se u stvarima javlja dvostruki poredak, odnosno, poredak delova između njih samih i poredak delova u odnosu na jedno koje nije deo, poput poretka delova vojske između sebe i poretka prema vodi – poredak delova u odnosu na jedno jeste bolji, budući da je to svrha delova, jer međusobni poredak postoji zbog poretka ka jednom, a ne obratno. 3. Otuda, ako se oblik ovakvog poretka nalazi u delovima ljudskog mnoštva, trebalo bi tim više – silom ranije ustanovljenog silogizma – da se nalazi u samom mnoštvu ili celokupnosti, jer je ovakav poredak, odnosno, oblik poretka, bolji. A da se nalazi u svim delovima ljudskog mnoštva, dovoljno je objašnjeno onim što je rečeno u prethodnom poglavlju; dakle, treba da se nalazi i u samoj celovitosti. 4. Tako svi nabrojani delovi,

VII 1. Amplius, humana universitas est quoddam totum ad quasdam partes, et est quedam pars ad quoddam totum. Est enim quoddam totum ad regna particularia et ad gentes, ut superiora ostendunt; et est quedam pars ad totum universum. 2. Et hoc est de se manifestum. Sicut ergo inferiora humane universitatis, bene respondent ad ipsam, sic ipsa 'bene' dicitur respondere ad suum totum; partes enim bene respondent ad ipsam per unum principium tantum, ut ex superioribus colligi potest de facili: ergo et ipsa ad ipsum universum sive ad eius principem, qui Deus est et Monarcha, simpliciter bene respondet per unum principium tantum, scilicet unicum principem. 3. Ex quo sequitur Monarchiam necessariam mundo ut bene sit.

VIII 1. Et omne illud bene se habet et optime quod se habet secundum intentionem primi agentis, qui Deus est; et hoc est per se notum, nisi apud negantes divinam bonitatem actingere summum perfectionis. 2. De intentione Dei est ut omne causatum divinam similitudinem representet in quantum propria natura recipere potest. Propter quod dictum est: „Faciamus hominem ad ymaginem et similitudinem nostram”; quod licet 'ad ymaginem' de rebus inferioribus ab homine dici non possit, 'ad similitudinem' tamen de qualibet dici potest, cum totum universum nichil aliud sit quam vestigium quoddam divine bonitatis. Ergo humanum genus bene se habet et optime quando, secundum quod potest, Deo assimilatur. 3. Sed genus humanum maxime Deo assimilatur quando maxime est unum: vera enim ratio unius in solo illo est; propter quod scriptum est: „Audi, Israel, Dominus Deus tuus unus est”. 4. Sed tunc genus

niži od kraljevstva, pa i sama kraljevstva treba da budu uređeni prema jednom vladaru ili vladavini, odnosno, monarhu ili monarhiji.

VII 1. Štaviše, čovečanstvo jeste celina u odnosu na delove i deo u odnosu na celinu. Naime, celina je u odnosu na pojedinačna kraljevstva i narode, kako je gore već ukazano; a deo je u odnosu na univerzum, 2. I ovo je samo po sebi jasno. Kao što manji delovi čovečanstva „valjano” odgovaraju samom čovečanstvu, jednako tako i čovečanstvo <treba> „valjano” odgovarati svojoj celini. Delovi dobro odgovaraju čovečanstvu kroz jedno načelo, kako se s lakoćom može razabrati iz onoga što je ranije rečeno; dakle, samo čovečanstvo, jednostavno rečeno, dobro odgovara samom univerzumu ili njegovom vladaru, koji je Bog i Monarh, kroz jedno načelo, odnosno, jednog vladara. 3. Iz ovoga sledi da je monarhija neophodna za svetsko dobro.

VIII 1. Dobra je, dakako, i najbolja ona stvar koja jeste po zamisli Prvog Pokretača, a to je Bog. I to je samo po sebi poznato svima, do onima koji poriču da božanska dobrota doseže vrhunac savršenstva. 2. Prema promisli Božjoj jeste da sve što je stvoreno odslikava božansku sličnost onoliko koliko je svojom prirodom može primiti. Zbog toga je rečeno: „Da načinimo čoveka po svojem obličju, kao što smo mi.”¹⁸ Premda se „kao što smo mi” ne može reći za stvari koje su niže od čoveka, ipak se „po obličju” može reći, budući da čitav univerzum nije ništa drugo do otisak božanske dobrote. Ljudski je rod, dakle, dobar i najbolji onda kada, koliko može, podražava Boga. 3. A ljudski rod

humanum maxime est unum, quando totum unitur in uno: quod esse non potest nisi quando uni principi totaliter subiacet, ut de se patet. 5. Ergo humanum genus uni principi subiacens maxime Deo assimilatur, et per consequens maxime est secundum divinam intentionem: quod est bene et optime se habere, ut in principio huius capituli est probatum.

IX 1. Item, bene et optime se habet omnis filius cum vestigia perfecti patris, in quantum propria natura permittit, ymitatur. Humanum genus filius est celi, quod est perfectissimum in omni opere suo: generat enim homo hominem et sol, iuxta secundum De naturali auditu. Ergo optime se habet humanum genus cum vestigia celi, in quantum propria natura permittit, ymitatur. 2. Et cum celum totum unico motu, scilicet Primi Mobilis, et ab unico motore, qui Deus est, reguletur in omnibus suis partibus, motibus et motoribus, ut phylosophando evidentissime humana ratio deprehendit, si vere sillogizatum est, humanum genus tunc optime se habet, quando ab unico principe tanquam ab unico motore, et unica lege tanquam unico motu, in suis motoribus et motibus reguletur. 3. Propter quod necessarium apparet ad bene esse mundi Monarchiam esse, sive unicum principatum qui 'Imperium' appellatur. Hanc rationem suspirabat Boetius dicens:

O felix hominum genus
si vestros animos amor,
quo celum regitur, regat.

najviše podražava Boga kada je najviše jedno. Naime, pravi pojam jedinstva nalazi se u Njemu samome. Zato je zapisano: „Počuj, Izrailje, jedan je Gospod Bog tvoj!”¹⁹ 4. Ljudski je rod najjedinstveniji kada je sav ujedinjen u jedno: a to biti ne može, sem ako se u potpunosti ne potčini jednom vladaru, što je samo po sebi jasno. 5. Stoga ljudski rod najviše podražava Boga kada se potčinjava jednom vladaru, i posledično, najbližiji je božanskoj promisli, i to je valjano i najbolje bivstvovanje, kako je ukazano na početku ovoga poglavlja.

IX 1. Svaki sin je, takođe, dobar i najbolji kada prati korake savršenog oca koliko mu to priroda dopušta. Ljudski je rod sin neba koje je najsavršenije u svakom svome činjenju: „čovjek i sunce stvaraju čoveka”, prema onome što se čuje iz spisa *Fizika*.²⁰ Ljudski je rod, dakle, najbolji kada, onoliko koliko mu to priroda njegova dopušta, sledi tragove neba. 2. I pošto se čitavim nebom – u svim njegovim delovima, gibanjima i pokretačima – upravlja jednim gibanjem, naravno, Iskonskog Pokretača, i jednim izvorom kretanja, a to je Bog – a što promišljanjem ljudski razum veoma jasno shvata – ako je zaključak silogizma istinit, ljudski rod jeste u najboljem stanju kada njime, u svim njegovim pokretačima i kretanjima, upravlja jedan vladar kao jedan izvor kretanja i jedan zakon kao jedno kretanje. 3. Tako je očigledno da je monarhija, ili jedinstvena vladavina koja se naziva „carstvo”, neophodna za svetsko dobro. Boetije²¹ je, uzdišući nad ovim razlogom, rekao:

O, sretni rode ljudski,
samo kad bi dušama vašim ljubav
nebom što upravlja, vladala.²²

X 1. Et ubicunque potest esse litigium, ibi debet esse iudicium; aliter esset imperfectum sine proprio perfectivo: quod est impossibile, cum Deus et natura in necessariis non deficiat. 2. Inter omnes duos principes, quorum alter alteri minime subiectus est, potest esse litigium vel culpa ipsorum vel etiam subditorum—quod de se patet—: ergo inter tales oportet esse iudicium. 3. Et cum alter de altero cognoscere non possit ex quo alter alteri non subditur—nam par in parem non habet imperium—oportet esse tertium iurisdictionis amplioris qui ambitu sui iuris ambobus principetur. Et hic aut erit Monarcha aut non. 4. Si sic, habetur propositum; si non, iterum habebit sibi coequalem extra ambitum sue iurisdictionis: tunc iterum necessarius erit tertius alius. 5. Et sic aut erit processus in infinitum, quod esse non potest, aut oportebit devenire ad iudicem primum et summum, de cuius iudicio cuncta litigia dirimantur sive mediate sive immediate: et hic erit Monarcha sive Imperator. Est igitur Monarchia necessaria mundo. 6. Et hanc rationem videbat Phylosophus cum dicebat: „Entia nolunt male disponi; malum autem pluralitas principatum: unus ergo princeps”.

XI 1. Preterea, mundus optime dispositus est cum iustitia in eo potissima est. Unde Virgilius commendare volens illud seculum quod suo tempore surgere videbatur, in suis Buccolicis cantabat:

Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna.

‘Virgo’ nanque vocabatur iustitia, quam etiam ‘Astream’ vocabant ‘Saturnia regna’ dicebant optima tempora,

X 1. Gde god može postojati sukob, potrebno je da postoji i sud; u suprotnom, postoji nesavršenstvo bez odgovarajućeg usavršavanja; a to je nemoguće, jer Bog i priroda nikada ne izostaju u onome što je neophodno. 2. Između dvojice vladara, od kojih jedan nije potčinjen drugome, može doći do sukoba, bilo zbog greške jednog od njih, bilo greškom njihovih potčinjenih – i ovo je očigledno. Između njih, dakle, treba da postoji sud. 3. I pošto se jedan s drugim ne mogu složiti, jer jedan drugome nisu potčinjeni – naime, jednak nema vlasti nad jednakim – potrebno je da postoji neko treći sa širom jurisdikcijom, a koji širinom svoga prava nadvisuje obojicu. 4. A to će biti monarh; ili možda neće. Ako bude, dokazali smo što smo nameravali; ako, pak, to ne bude monarh, ponovo će postojati neki njegov parnjak van granica svojih ovlaštenja, te će tada iznova biti neophodan neko treći. 5. Ili će se tako nastaviti u nedogled, što nije moguće, ili će biti potrebno vratiti se prvom i najvišem sudiji, čiji sud, neposredno ili posredno, razrešava sve sukobe. I to će biti monarh ili car. Stoga je monarhija neophodna svetu. 6. Filozof je ovaj razlog imao na umu kada je govorio: „Stvari ne žele da su loše uređene; vladanje mnogih ne valja; neka zato bude jedan vladar.”²³

XI 1. Nadalje, svet je najbolje uređen kada je pravda u njemu najsnažnija. Zato Vergilije²⁴, želeći pozdraviti onaj vek koji se, činilo se, uzdizao u njegovo vreme, pevaše u svojim Bukolikama:

Devica se vraća sad, vraća se vladavina Saturna.²⁵

„Devica” se nazivaše pravda koju su zvali i „Astreama”.²⁶ „Vladavina Saturna” bio je naziv za najbolja

que etiam 'aurea' nuncupabant. 2. Iustitia potissima est solum sub Monarcha: ergo ad optimam mundi dispositionem requiritur esse Monarchiam sive Imperium. 3. Ad evidentiam subassumpta sciendum quod iustitia, de se et in propria natura considerata, est quedam rectitudo sive regula obliquum hinc inde abiciens: et sic non recipit magis et minus, quemadmodum albedo in suo abstracto considerata. 4. Sunt enim huiusmodi forme quedam compositioni contingentes, et consistentes simpliciter et invariabili essentia, ut Magister Sex Principiorum recte ait. Recipiunt tamen magis et minus huiusmodi qualitates ex parte subiectorum quibus concernuntur, secundum quod magis et minus in subiectis de contrariis admiscetur. 5. Ubi ergo minimum de contrario iustitie admiscetur et quantum ad habitum et quantum ad operationem, ibi iustitia potissima est; et vere tunc potest dici de illa, ut Philosophus inquit, „neque Hesperus neque Lucifer sic admirabilis est”. Est enim tunc Phebe similis, fratrem dyametraliter intuenti de purpureo matutine serenitatis. 6. Quantum ergo ad habitum, iustitia contrarietatem habet quandoque in velle; nam ubi voluntas ab omni cupiditate sincera non est, etsi assit iustitia, non tamen omnino inest in fulgore sue puritatis: habet enim subiectum, licet minime, aliquid tamen sibi resistens; propter quod bene repelluntur qui iudicem passionare conantur. 7. Quantum vero ad operationem, iustitia contrarietatem habet in posse; nam cum iustitia sit virtus ad alterum, sine potentia tribuendi cuique quod suum est quomodo quis operabitur secundum illam? Ex quo patet quod quanto iustus potentior, tanto in operatione sua iustitia erit amplior. 8. Ex hac itaque declaratione sic arguatur: iustitia

vremena, koja su takođe nazivali i „zlatna”. 2. Pravda je najснаžnija jedino pod monarhom. Zato je zarad najboljeg uređenja sveta potrebno da postoji monarhija ili carstvo. 3. Zbog jasnoće niže premise treba znati da pravda, po sebi i prema odgovarajućoj prirodi, jeste izvesna ispravnost ili pravilo koje odbija odstupanja. Ona tako, poput „beline” koja se posmatra apstraktno, ne prihvata manje ili više. 4. Naime, izvesni oblici ove vrste nalaze se u složenim stvarima, a sastoje se od jednostavnih i nepromenjivih suština, kako je Učitelj *Šest načela*²⁷ tačno rekao. Kvalitete ove vrste primaju na sebe, manje ili više, iz potčinjenih delova kojima su ograničeni, shodno tome da li je u potčinjenim delovima umešano manje ili više suprotnosti. 5. Onde, dakle, gde je umešano najmanje suprotnosti pravdi, kako u sposobnosti, tako i u sprovođenju, tu je pravda najснаžnija. Zato se s pravom može reći ono što Filozof veli, da „ni Hesper²⁸ ni Lucifer²⁹ nisu tako zadivljujući.”³⁰ Pravda je nalik Febi³¹ koja iz purpurne jutarnje vedrine, s dijametralno suprotne strane, gleda na svoga brata. 6. Što se tiče sposobnosti, pravda je katkad u velikoj suprotnosti sa „želeti”. Naime, kada volja nije očišćena od svake požude, premda pravda postoji, ona ipak nije u potpunom sjaju svoje čistote: jer ono što je potčinjeno poseduje nešto, makar i najmanje, što joj se odupire. Zato su oni koji pokušavaju da izazovu emociju kod sudije s pravom odbijeni. 7. Što se tiče sprovođenja, pravda je katkad u velikoj suprotnosti sa „moći”. Naime, pošto pravda jeste vrlina prema drugome, ako ne postoji moć da se svakome dâ ono što mu pripada, kako će neko delati u skladu s pravdom? Jasno je, prema tome, da što je pravedan čovek moćniji to će u delanju

potissima est in mundo quando volentissimo et potentissimo subiecto inest; huiusmodi solus Monarcha est: ergo soli Monarche insistens iustitia in mundo potissima est. 9. Iste prosillogismus currit per secundam figuram cum negatione intrinseca, et est similis huic: omne B est A; solum C est A: ergo solum C est B. Quod est: omne B est A; nullum preter C est A: ergo nullum preter C est B. 10. Et prima propositio declaratione precedente apparet; alia sic ostenditur, et primo quantum ad velle, deinde quantum ad posse. 11. Ad evidentiam primi notandum quod iustitie maxime contrariatur cupiditas, ut innuit Aristoteles in quinto ad Nicomacum. Remota cupiditate omnino, nichil iustitie restat adversum; unde sententia Philosophi est ut que lege determinari possunt nullo modo iudici relinquantur. Et hoc metu cupiditatis fieri oportet, de facili mentes hominum detorquentis. Ubi ergo non est quod possit optari, impossibile est ibi cupiditatem esse: destructis enim obiectis, passionibus esse non possunt. 12. Sed Monarcha non habet quod possit optare: sua nanque iurisdictio terminatur Oceano solum: quod non contingit principibus aliis, quorum principatus ad alios terminantur, ut puta regis Castelle ad illum qui regis Aragonum. Ex quo sequitur quod Monarcha sincerissimum inter mortales iustitie possit esse subiectum. 13. Preterea, quemadmodum cupiditas habitualement iustitiam quodammodo, quantumcunque pauca, obnubilat, sic karitas seu recta dilectio illam acuit atque dilucidat. Cui ergo maxime recta dilectio inesse potest, potissimum locum in illo potest habere iustitia; huiusmodi est Monarcha: ergo, eo existente, iustitia potissima est vel esse potest. 14. Quod autem recta dilectio faciat quod dictum est, hinc haberi

njegova pravda biti šira. 8. Iz ovoga izlaganja, dakle, jasno proizlazi ovo: pravda je u svetu najснаžnija kada počiva u najvoljnijem i najmoćnijem podaniku; a takav je jedino monarh. Pravda je, stoga, najmoćnija u svetu kada počiva jedino na monarhu. 9. Ovaj prosilogizam važi i za drugu figuru sa unutrašnjom negacijom i naliči ovome: svako B je A, jedino C je A; dakle, jedino C jeste B. A to znači: svako B je A, a ništa izuzev C nije A. Dakle, ništa izuzev C nije B. 10. Prva postavka je razjašnjena prethodnim izlaganjem; druga je prikazana ovako, najpre u odnosu na „želeti“, a potom u odnosu na „moći“. 11. Zbog jasnoće prvog odnosa potrebno je zapaziti da je požuda najviše suprotstavljena pravdi, kako potvrđuje Aristotel u petoj knjizi *Nikomahove etike*.³² Kada je požuda u potpunosti uklonjena ne preostaje ništa što se suprotstavlja pravdi. Otuda misao Filozofa da „ono što može da se ograniči zakonom, ni na koji način ne može da se prepusti sudiji.“³³ I ovo je neophodno zbog ovoga straha od požude koja lako skreće ljudske misli. Onda, dakle, gde nema ničeg što se može poželeti, nemoguće je da postoji požuda. Strasti, naime, ne mogu postojati, ako su uništeni objekti strasti. 12. Ali ne postoji ništa što bi monarh mogao poželeti: naime, njegova jurisdikcija ograničena je jedino okeanom. Ovo nije slučaj sa drugim vladarima čije vladarstvo ograničavaju drugi, kao što je slučaj sa kraljevima Kastilje i Aragona. Iz ovoga sledi da, među smrtnim ljudima, monarh može biti najiskreniji podanik pravde. 13. Štaviše, kao što požuda, ma kako da je mala, zatamnjuje uobičajenu pravdu, tako je dobročinstvo ili ispravna ljubav izoštravaju i osvetljuju. U onome, dakle, u kome može biti najviše ispravne ljubavi, u njemu pravda može

potest: cupiditas nanque, perseitate hominum spreta, querit alia; karitas vero, spretis aliis omnibus, querit Deum et hominem, et per consequens bonum hominis. Cumque inter alia bona hominis potissimum sit in pace vivere—ut supra dicebatur—et hoc operetur maxime atque potissime iustitia, karitas maxime iustitiam vigorabit et potior potius. 15. Et quod Monarche maxime hominum recta dilectio inesse debeat, patet sic: omne diligibile tanto magis diligitur quanto propinquius est diligenti; sed homines propinquius Monarche sunt quam aliis principibus: ergo ab eo maxime diliguntur vel diligi debent. Prima manifesta est, si natura passivorum et activorum consideretur; secunda per hoc apparet: quia principibus aliis homines non appropinquant nisi in parte, Monarche vero secundum totum. 16. Et rursus: principibus aliis appropinquant per Monarcham et non e converso; et sic per prius et immediate Monarche inest cura de omnibus, aliis autem principibus per Monarcham, eo quod cura ipsorum a cura illa suprema descendit. 17. Preterea, quanto causa est universalior, tanto magis habet rationem cause, quia inferior non est causa nisi per superiorem, ut patet ex hiis que De causis; et quanto causa magis est causa, tanto magis effectum diligit, cum dilectio talis assequatur causam per se. 18. Cum igitur Monarcha sit universalissima causa inter mortales ut homines bene vivant, quia principes alii per illum, ut dictum est, consequens est quod bonum hominum ab eo maxime diligatur. 19. Quod autem Monarcha potissime se habeat ad operationem iustitie, quis dubitat nisi qui vocem hanc non intelligit, cum, si Monarcha est, hostes habere non possit? 20. Satis igitur declarata subassumpta principalis, quia conclusio certa

imati najснаžnije uporište. Takav je monarh; dakle, kada on postoji, pravda jeste – ili može biti – najснаžnija. 14. A da ispravna ljubav čini ono što je rečeno, može dokazati sledeće: požuda, prezrevši bit čovekovu, traži druge stvari; a dobročinstvo, prezrevši sve ostalo, ište Boga i čoveka, a samim time i dobro čoveka. I budući da, među drugim dobrimâ čoveka, najznačajnije dobro jeste živeti u miru – kao što smo rekli gore – i pošto ovo najviše i najvaljanije ostvaruje pravda, dobročinstvo će najviše osnažiti pravdu i što dobročinstvo bude jače pravda će biti снаžnija. 15. Da bi monarh, najviše od svih ljudi, trebalo da oseća ispravnu ljubav, pokazaće sledeće: sve što je voljeno, voljenije je što je bliže onome koji voli. A ljudi su bliži monarhu no drugim vladarima; dakle, on ih najviše voli, odnosno, trebalo bi da budu najvoljeniji. Prva premisa se pokazuje kada se razmotri priroda onih koji trpe i onih koji vrše radnju. Druga se očituje ovim: da se ljudi drugim vladarima približavaju samo kao deo, a monarhu kao celina. 16. I opet, drugim vladarima se približavaju kroz monarha, a ne suprotno. Tako prva i neposredna briga monarha jeste briga o svima, a drugi vladari sudeluju u njoj kroz monarha, jer njihova briga proizlazi iz te vrhovne brige. 17. Nadalje, što je uzrok opštiji, utoliko je veći razlog uzroka. Jer ono što je niže jeste uzrok samo preko onog što je više, kako je jasno iz onoga što je rečeno u *Knjizi o uzrocima*,³⁴ i što je uzrok više uzrok, tim više voli posledicu, pošto takva ljubav proizlazi iz uzroka kao takvog. 18. Pošto je, dakle, monarh najopštiji uzrok među smrtnicima da bi ljudi dobro živeli – jer drugi vladari su uzrok, kako je rečeno, preko monarha – sledi da njega najviše raduje dobro ljudi. 19. Ko, sem onog koji ne razume tu reč, sumnja

est: scilicet quod ad optimam dispositionem mundi necesse est Monarchiam esse.

XII 1. Et humanum genus potissime liberum optime se habet. Hoc erit manifestum, si principium pateat libertatis. 2. Propter quod sciendum quod principium primum nostre libertatis est libertas arbitrii, quam multi habent in ore, in intellectu vero pauci. Veniunt nanque usque ad hoc: ut dicant liberum arbitrium esse liberum de voluntate iudicium. Et verum dicunt; sed importatum per verba longe est ab eis, quemadmodum tota die logici nostri faciunt de quibusdam propositionibus, que ad exemplum logicalibus interseruntur; puta de hac: 'triangulus habet tres duobus rectis equales'. 3. Et ideo dico quod iudicium medium est apprehensionis et appetitus: nam primo res apprehenditur, deinde apprehensa bona vel mala iudicatur, et ultimo iudicans prosequitur sive fugit. 4. Si ergo iudicium moveat omnino appetitum et nullo modo preveniatur ab eo, liberum est; si vero ab appetitu quocunque modo proveniente iudicium moveatur, liberum esse non potest, quia non a se, sed ab alio captivum trahitur. 5. Et hinc est quod bruta iudicium liberum habere non possunt, quia eorum iudicia semper ab appetitu preveniuntur. Et hinc etiam patere potest quod substantie intellectuales, quarum sunt immutabiles voluntates, necnon anime separate bene hinc abeuntese libertatem arbitrii ob immutabilitatem voluntatis non amittunt, sed perfectissime atque potissime hoc retinent. 6. Hoc viso, iterum manifestum esse potest quod hec libertas sive principium hoc totius nostre libertatis est maximum donum humane nature a Deo collatum—sicut in Paradiso

da monarh postoji zbog najsnažnijeg vršenja pravde, jer, ako jeste monarh, ne može imati neprijatelje. 20. Niža premisa silogizma dovoljno je objašnjena jer je zaključak siguran, odnosno, da je za najbolje uređenje sveta neophodno da postoji monarhija.

XII 1. Ljudski rod jeste najbolji upravo kada je najslobodniji. Ovo će biti jasno, ako razjasnimo načelo slobode. 2. Zbog toga treba znati da prvo načelo naše slobode jeste slobodna volja, o kojoj mnogi govore, a samo mali broj je razume. Idu tako daleko da govore da slobodna volja jeste slobodan sud o volji. I pravo vele, ali udaljeni su od značenja reči. Baš kao što naši logičari po čitave dane raspravljaju o nekim proporcijama, koje dokazuju logičkim raspravama poput ove: „trijangl ima tri ugla jednaka dvama pravim uglovima.”³⁵ 3. I zato kažem da je sud veza između onoga što se opaža čulima i onoga što se želi. Naime, najpre se stvar opaža čulima, potom se prosuđuje da li je to što je opaženo dobro ili loše, i konačno, onaj koji prosuđuje prati tu stvar ili beži od nje. 4. Stoga, ako sud u potpunosti pokreće želju i ako mu želja ni na koji način ne prethodi, slobodan je. Ali ako prethodeća želja na bilo koji način potakne sud, on ne može biti slobodan, ne potiče iz sebe, već ga poput sužnja vuče nešto drugo. 5. Zato zveri ne mogu imati slobodan sud, jer njihovom sudu uvek prethodi želja. Iz ovoga se može dokazati da ni umna bića, koja poseduju nepromenjivu volju, niti duše koje, pošto se odvoje, valjano napuštaju naš svet, zbog nepromenjivosti volje ne gube slobodnu volju, već je savršeno i najbolje zadržavaju. 6. I kada se ovo uvidi, ponovo može biti jasno da ova sloboda, odnosno, ovo načelo naše

Comedie iam dixi—quia per ipsum hic felicitamur ut homines, per ipsum alibi felicitamur ut dii. 7. Quod si ita est, quis erit qui humanum genus optime se habere non dicat, cum potissime hoc principio possit uti? 8. Sed existens sub Monarcha est potissime liberum. Propter quod sciendum quod illud est liberum quod „sui met et non alterius gratia est”, ut Phylosopho placet in hiis que De simpliciter ente. Nam illud quod est alterius gratia necessitatur ab illo cuius gratia est, sicut via necessitatur a termino. 9. Genus humanum solum imperante Monarcha sui et non alterius gratia est: tunc enim solum politie diriguntur oblique—democratie scilicet, oligarchie atque tyrampnides—que in servitutem cogunt genus humanum, ut patet discurrenti per omnes, et politizant reges, aristocratici quos optimates vocant, et populi libertatis zelatores; quia cum Monarcha maxime diligit homines, ut iam tactum est, vult omnes homines bonos fieri: quod esse non potest apud oblique politizantes. 10. Unde Phylosophus in suis Politicis ait quod in politia obliqua bonus homo est malus civis, in recta vero bonus homo et civis bonus convertuntur. Et huiusmodi politie recte libertatem intendunt, scilicet ut homines propter se sint. 11. Non enim cives propter consules nec gens propter regem, sed e converso consules propter cives et rex propter gentem; quia quemadmodum non politia ad leges, quinymo leges ad politiam ponuntur, sic secundum legem viventes non ad legislatorem ordinantur, sed magis ille ad hos, ut etiam Phylosopho placet in hiis que de presenti materia nobis ab eo relicta sunt. 12. Hinc etiam patet quod, quamvis consul sive rex respectu vie sint domini aliorum, respectu autem termini aliorum ministri sunt, et maxime Monarcha, qui minister

celokupne slobode, jeste najveći dar ljudske prirode koji nam je Bog dao – kao što sam već rekao u *Raju* u *Komediji*³⁶ – jer se zbog tog dara ovde radujemo kao ljudi, a drugde kao bogovi. 7. Ako je tako, ko će poreći da ljudski rod jeste najbolji onda kada može najbolje koristiti ovo načelo? 8. A život pod monarhom je naj-slobodniji. Zato treba znati da je nešto slobodno onda kada postoji samo radi sebe, a ne zarad nečeg drugog, što se slaže sa Filozofovim zapisima u *Metafizici*.³⁷ Naime, onome što postoji zarad nečeg drugog biće neophodno to drugo zbog koga postoji, baš kao što je nužno da staza ima kraj. 9. Ljudski rod jedino pod upravom monarha postoji zbog sebe a ne radi nečeg drugog. Jedino se tada ispravljaju zastranjena politička uređenja – kao što su demokratija, oligarhija i tiranija – koja teraju ljudski rod u ropstvo, kako je jasno svima koji ovo istražuju; i jedino će tada pravedno vladati kraljevi, plemići – koji se nazivaju „najboljima” – i pobornici narodne slobode. A pošto monarh najviše voli ljude, kako je već rečeno, on želi da svi ljudi postanu dobri; a to nije moguće u zastranjenim političkim uređenjima. 10. Potom Filozof u svojoj *Politici* veli da je dobar čovek u lošem uređenju loš građanin, a u ispravnom uređenju dobar čovek i dobar građanin se poklapaju.³⁸ I ovakva ispravna uređenja teže slobodi, odnosno, tome da ljudi postoje zarad sebe. 11. Građanin ne postoji zarad konzula, niti narod radi kralja, već upravo suprotno. Konzuli postoje radi građana, a kralj radi naroda. Jer, kao što političko uređenje nije uspostavljeno radi zakonâ, već su zakoni doneti shodno uređenju, tako se i oni koji žive prema zakonu ne ravnaju prema donosiocu zakona, već se on ravna prema njima, što se slaže sa Filozofovim zapisima

omnium proculdubio habendus est. Hinc etiam iam innotescere potest quod Monarcha necessitatur a fine sibi prefixo in legibus ponendis. 13. Ergo genus humanum sub Monarcha existens optime se habet; ex quo sequitur quod ad bene esse mundi Monarchiam necesse est esse.

XIII 1. Adhuc, ille qui potest esse optime dispositus ad regendum, optime alios disponere potest: nam in omni actione principaliter intenditur ab agente, sive necessitate nature sive voluntarie agat, propriam similitudinem explicare. 2. Unde fit quod omne agens, in quantum huiusmodi, delectatur; quia, cum omne quod est appetat suum esse, ac in agendo agentis esse quodammodo ampliatur, sequitur de necessitate delectatio, quia delectatio rei desiderate semper annexa est. 3. Nichil igitur agit nisi tale existens quale patiens fieri debet; propter quod Phylosophus in hiis que De simpliciter ente: „Omne” inquit „quod reducitur de potentia in actum, reducitur per tale existens actu”; quod si aliter aliquid agere conetur, frustra conatur. 4. Et hinc destrui potest error illorum qui bona loquendo et mala operando credunt alios vita et moribus informare, non advertentes quod plus persuaserunt manus Iacob quam verba, licet ille falsum, illa verum persuaderent. Unde Phylosophus ad Nicomacum: „De hiis enim” inquit „que in passionibus et actionibus, sermones minus sunt credibiles operibus”. 5. Hinc etiam dicebatur de celo peccatori David: „Quare tu enarras iustitias meas?”, quasi diceret: ‘Frustra loqueris, cum tu sis alius ab eo quod loqueris’. Ex quibus colligitur quod optime dispositum esse oportet optime alios disponere volentem. 6. Sed Monarcha solus est ille qui potest optime esse dispositus

koje nam je ostavio o ovoj temi.³⁹ 12. Tako je očigledno da, premda su konzul ili kralj, s obzirom na sredstva, gospodari drugih; s obzirom na ciljeve, samo su sluge drugih, a ovo najviše važi za monarha, koji je van svake sumnje sluga sviju ljudi. Zato se već može razjasniti da sâm utvrđeni cilj u donošenju zakona zahteva postojanje monarha. 13. Ljudski rod, dakle, jeste najbolji kada živi pod monarhom. Iz ovoga sledi da je za svetsko dobro neophodno da postoji monarhija.

XIII 1. Pored toga, onaj koji može biti najbolje određen za vladanje, može i druge najbolje urediti. Naime, u svakom delanju tvorca – bilo da dela iz neophodnosti prirode, bilo iz samovolje – prevashodno teži izraziti sopstvenu sličnost. 2. Zato se svaki tvorac, upravo kao takav, raduje svome delanju. Jer, pošto sve što jeste žudi za svojim postojanjem, i pošto se u delanju tvorca bivstvovanje na neki način umnožava, nužno sledi naslada, jer je naslada vazda povezana sa željenom stvari. 3. Ništa, dakle, ne dela ako nije takvo kakvo treba da bude ono na čemu dela. Zato Filozof u svojim spisima u *Metafizici* veli da je „sve što prelazi iz potencijalnosti u aktualnost, prelazi pomoću nečega što već postoji u aktualnosti.”⁴⁰ Svaki pokušaj da se učini drugačije jeste uzaludan pokušaj. 4. Zato je moguće pobiti pogrešku onih koji, govoreći dobro a čineći loše, veruju da oblikuju život i običaje drugih, ne opažajući da su ruke Jakova bile ubedljivije od njegovih reči,⁴¹ iako su one svedočile laž, a reči istinu. Otuda Filozof u *Nikomahovoj etici* kaže: „u stvarima koje se tiču osećanja i postupaka, dela su uverljivija od reči.”⁴² 5. Zato je s nebesa govoreno grešnome Davidu: „Zašto kazuješ

ad regendum. Quod sic declaratur: unaqueque res eo facilius et perfectius ad habitum et ad operationem disponitur, quo minus in ea est de contrarietate ad talem dispositionem; unde facilius et perfectius veniunt ad habitum philosophice veritatis qui nichil unquam audiverunt, quam qui audiverunt per tempora et falsis opinionibus imbuti sunt. Propter quod bene Galienus inquit „tales duplici tempore indigere ad scientiam acquirendam”. 7. Cum ergo Monarcha nullam cupiditatis occasionem habere possit vel saltem minimam inter mortales, ut superius est ostensum, quod ceteris principibus non contingit, et cupiditas ipsa sola sit corruptiva iudicii et iustitie prepeditiva, consequens est quod ipse vel omnino vel maxime bene dispositus ad regendum esse potest, quia inter ceteros iudicium et iustitiam potissime habere potest: que duo principalissime legis latori et legis executori conveniunt, testante rege illo sanctissimo cum convenientia regi et filio regis postulabat a Deo: „Deus” inquit „iudicium tuum regi da et iustitiam tuam filio regis”. 8. Bene igitur dictum est cum dicitur in subassumpta quod Monarcha solus est ille, qui potest esse optime dispositus ad regendum: ergo Monarcha solus optime alios disponere potest. Ex quo sequitur quod ad optimam mundi dispositionem Monarchia sit necessaria.

XIV 1. Et quod potest fieri per unum, melius est per unum fieri quam per plura. Quod sic declaratur: sit unum, per quod aliquid fieri potest, A, et sint plura, per que similiter illud fieri potest, A et B; si ergo illud idem quod fit per A et B potest fieri per A tantum, frustra ibi assummitur B, quia ex ipsius assumptione nichil sequi-

uredbe moje?”;⁴³ kao da je rečeno: „Zalud kazuješ, jer nisi ono što zboriš.” Iz ovoga se razbire da onaj koji želi druge najbolje urediti, treba i sam biti najbolje određen. 6. A jedino je monarh taj koji može biti najbolje određen za vladanje. To se može objasniti i ovako: jedna stvar je lakše i savršenije određena za izvesnu sposobnost i za delanje u skladu s tom sposobnošću, što je u njoj manje suprotnosti prema takvom određenju. Zato oni koji nikada nisu slušali filozofiju lakše i potpunije dopiru do srži filozofske istine nego li oni koji su duže vremena slušali filozofiju i koji su upoznati s lažnim pojmovima. Stoga je Galen⁴⁴ valjano rekao da „takvim ljudima treba dvostruko više vremena za sticanje znanja.”⁴⁵ 7. Pošto, dakle, monarh ne može imati nikakvu priliku za žudnju, ili barem najmanje među smrtnicima – kako je gore pokazano, a što se ne odnosi na ostale vladare – i pošto sama žudnja kvari prosuđivanje i zaprečuje pravdu, proizlazi da jedino, ili nadasve, monarh može biti najbolje određen za vladanje, jer među ostalim ljudima on može najviše posedovati i sud i pravdu. Ove dve glavne osobine pristoje zakonodavcu i onome koji sprovodi zakon, o čemu svedoči onaj najsvetiji car kada je molio Boga za harmoniju između cara i careva sina: „Bože”, govoraše, „daj caru sud svoj, i pravdu svoju sinu carevu.”⁴⁶ 8. Valjano je rečeno ono što se tvrdi u nižoj premisi: da je jedino monarh taj koji može biti najbolje određen za vladanje. Jedino, dakle, monarh može druge najbolje urediti. Iz ovoga sledi da je monarhija neophodna za dobro sveta.

XIV 1. I ono što može učiniti jedan, bolje je učinjeno kroz jednog nego kroz mnoštvo. To se može objasniti

tur, cum prius illud idem fiebat per A solum. 2. Et cum omnis talis assumptio sit otiosa sive superflua, et omne superfluum Deo et nature displiceat, et omne quod Deo et nature displicet sit malum, ut manifestum est de se, sequitur non solum melius esse fieri per unum, si fieri potest, quam fieri per plura, sed quod fieri per unum est bonum, per plura simpliciter malum. 3. Preterea, res dicitur melior per esse propinquior optime; et finis habet rationem optimi; sed fieri per unum est propinquius fini: ergo est melius. Et quod sit propinquius patet sic: sit finis C; fieri per unum A; per plura A et B: manifestum est quod longior est via ab A per B in C, quam ab A tantum in C. 4. Sed humanum genus potest regi per unum supremum principem, qui est Monarcha. Propter quod advertendum sane quod cum dicitur 'humanum genus potest regi per unum supremum principem', non sic intelligendum est, ut minima iudicia cuiuscunque municipii ab illo uno immediate prodire possint: cum etiam leges municipales quandoque deficient et opus habeant directivo, ut patet per Phylosophum in quinto ad Nicomacum epyikiam commendantem. 5. Habent nanque nationes, regna et civitates intra se proprietates, quas legibus differentibus regulari oportet: est enim lex regula directiva vite. 6. Aliter quippe regulari oportet Scithas qui, extra septimum clima viventes et magnam diurnam et noctium inequalitatem patientes, intolerabili quasi algore frigoris premuntur, et aliter Garamantes qui, sub equinoctiali habitantes et coequatam semper lucem diurnam noctis tenebris habentes, ob estus acris nimietatem vestimentis operiri non possunt. 7. Sed sic intelligendum est: ut humanum genus secundum sua comunia, que omnibus competunt, ab eo regatur et

ovako: ako jedno kojim se nešto može izvršiti, jeste A; i ako mnoštvo kojim se isto tako nešto može izvršiti, jeste A i B; ako se, dakle, ono što se može izvršiti kroz A i B, može izvršiti samo kroz A, onda je B ovde suvišno, jer iz ovoga uvođenja B ne proizlazi ništa, pošto je ista stvar ostvarena samo pomoću A. 2. I budući da je svako takvo uvođenje uzaludno ili suvišno, a Bog i priroda ne vole ništa što je suvišno, i pošto sve što Bog i priroda ne vole jeste loše – kako je jasno samo po sebi – sledi ne samo da je bolje da se, onde gde je to moguće, nešto izvrši kroz jedno nego kroz mnoštvo, već i da izvršiti nešto kroz jedno jeste dobro, a izvršiti kroz mnoštvo jeste loše. 3. Štaviše, stvar je bolja, rečeno je, što je bliža najboljem. Cilj je mera najboljeg, a ono što može da se izvrši kroz jedno bliže je cilju – dakle, bolje je. I da je bliže jasno je iz ovoga: cilj je C; dosezanje cilja kroz jedno jeste A, a kroz mnoštvo A i B. Jasno je da je put od A preko B do C duži nego put od A pravo do C. 4. Ali ljudskim rodnom može vladati jedan vrhovni vladar, a to je monarh. Stoga je ovde zaista potrebno ukazati na šta se misli kada se kaže da „ljudskim rodnom može vladati jedan vrhovni vladar.” To ne treba shvatiti tako da i najmanje odluke u svakoj municipiji⁴⁷ mora lično donositi monarh, iako su municipalni zakoni katkad nedostajući i traže uput za sprovođenje, kako je Filozof jasno pokazao u petoj knjizi *Nikomahove etike*⁴⁸ kada je predložio „pravičnost”. 5. Naime, narodi, kraljevstva i gradovi imaju svoje posebnosti koje treba da se upravljaju različitim zakonima. Jer, zakon je „pravilo koje upravlja životom.”⁴⁹ 6. Naravno da Skiti, koji žive s onu stranu sedmog pojasa i koji podnose veliku razliku između dana i noći, i koje pritiska gotovo neizdrživa

comuni regula gubernetur ad pacem. Quam quidem regulam sive legem particulares principes ab eo recipere debent, tanquam intellectus practicus ad conclusionem operativam recipit maiorem propositionem ab intellectu speculativo, et sub illa particularem, que proprie sua est, assumit et particulariter ad operationem concludit. 8. Et hoc non solum possibile est uni, sed necesse est ab uno procedere, ut omnis confusio de principiis universalibus auferatur. 9. Hoc etiam factum fuisse per ipsum ipse Moyses in lege conscribit, qui, assumptis primatibus de tribubus filiorum Israel, eis inferiora iudicia relinquebat, superiora et comuniora sibi soli reservans, quibus comunioribus utebantur primates per tribus, secundum quod unicuique tribui competebat. 10. Ergo melius est humanum genus per unum regi quam per plura, et sic per Monarcham qui unicus est princeps; et si melius, Deo acceptabilius, cum Deus semper velit quod melius est. Et cum duorum tantum inter se idem sit melius et optimum, consequens est non solum Deo esse acceptabilius hoc, inter hoc 'unum' et hoc 'plura', sed acceptabilissimum. 11. Unde sequitur humanum genus optime se habere cum ab uno regitur; et sic ad bene esse mundi necesse est Monarchiam esse.

XV 1. Item dico quod ens et unum et bonum gradatim se habent secundum quintum modum dicendi 'prius'. Ens enim natura precedit unum, unum vero bonum: maxime enim ens maxime est unum, et maxime unum maxime bonum; et quanto aliquid a maxime ente elongatur, tanto et ab esse unum et per consequens ab esse bonum. 2. Propter quod in omni genere rerum illud est optimum quod est maxime unum, ut Phy-

studen zime, treba da imaju jedne zakone, a druge Garantanti, koji stanuju pod noćima i danima jednake dužine te vazda imaju jednaku dnevnu svetlost i tamne noći, a zbog toplote vazduha ne mogu nositi ni najmanje odeće. 7. Ovo pre mora da se shvati tako da monarh treba vladati ljudskim rodom u stvarima koje su ljudima zajedničke, o kojima su svi saglasni, i da opštim pravilom upravlja ka miru. Pojedinačni vladari to pravilo ili zakon treba da dobijaju od monarha; baš kao što praktični um od spekulativnog uma prima višu premisu za delatni zaključak, te izvlači nižu premisu svojstvenu svom pojedinom slučaju i pristupa pojedinom delanju. 8. A nije moguće da to učini jedan čovek, već je neophodno da potekne od jednog čoveka kako bi se uklonila zbrka oko opštih načela. 9. Sam Mojsije je u *Zakonu*⁵⁰ zapisao da je isto učinio kada je, izabravši vode iz plemena sinova Izrailja, njima prepustio manje odluke, zadržavajući za sebe više odluke koje se tiču svih. Ove odluke koje su ljudima zajedničke sprovodili su prvaci u plemenima, shodno tome sa čime se svako pleme slagalo. 10. Bolje je, dakle, da ljudskim rodom vlada jedan nego mnoštvo, i da to bude monarh, koji je jedini vladar; a ako je bolje i Bogu je prihvatljivije, jer Bog uvek želi ono što je bolje. I pošto, kada su međusobno u poređenju dve stvari, ono što je bolje jeste i najbolje, sledi ne samo da je, između „jednog” i „mnoštva”, prihvatljivije Bogu ovo prvo, već i da je najprihvatljivije. 11. Odatle proizlazi da je ljudski rod najbolji kada njime vlada jedan čovek. I tako je za dobrobit sveta neophodno da postoji monarhija.

XV 1. Ponovo kažem da su biće, jedno i dobro uzajamno povezani, prema petom smislu izraza „pre”. Biće,

losopho placet in hiis que De simpliciter ente. Unde fit quod unum esse videtur esse radix eius quod est esse bonum, et multa esse eius quod est esse malum; qua re Pictagoras in correlationibus suis ex parte boni ponebat unum, ex parte vero mali plurale, ut patet in primo eorum que De simpliciter ente. 3. Hinc videri potest quod peccare nichil est aliud quam progredi ab uno spreto ad multa; quod quidem Psalmista videbat dicens: „A fructu frumenti, vini et olei multiplicati sunt”. 4. Constat igitur quod omne quod est bonum per hoc est bonum: quod in uno consistit. Et cum concordia, in quantum huiusmodi, sit quoddam bonum, manifestum est ipsam consistere in aliquo uno tanquam in propria radice. 5. Que quidem radix apparebit, si natura vel ratio concordie summatur: est enim concordia uniformis motus plurium voluntatum; in qua quidem ratione apparet unitatem voluntatum, que per uniformem motum datur intelligi, concordie radicem esse vel ipsam concordiam. 6. Nam, sicut plures glebas diceremus ‘concordes’ propter condiscendere omnes ad medium, et plures flammam propter coadscendere omnes ad circumferentiam, si voluntarie hoc facerent; ita homines plures ‘concordes’ dicimus propter simul moveri secundum velle ad unum quod est formaliter in suis voluntatibus, sicut qualitas una formaliter in glebis, scilicet gravitas, et una in fiammis, scilicet levitas. 7. Nam virtus volitiva potentia quedam est, sed speties boni apprehensi forma est eius: que quidem forma, quemadmodum et alie, una in se, multiplicatur secundum multiplicationem materie recipientis, ut anima et numerus et alie forme compositioni contingentes. 8. Hiis premissis propter declarationem assumende propositionis ad proposi-

naime, prethodi jednom, a jedno dobro; savršeno biće jeste savršeno jedno, a savršeno jedno jeste savršeno dobro. I koliko je nešto udaljeno od savršenog bića, toliko je daleko od jednog a, prema tome, i od dobra. 2. Zato je u svakom rodu stvari najbolje ono što je savršeno jedno, kako i Filozof potvrđuje u njegovom delu *Metafizika*.⁵¹ Otud dolazi do toga da nam se jedno čini korenom onoga što jeste dobro, a mnoštvo onoga što je loše. Zato je Pitagora u svojim korelacijama stavio jedno na stranu dobra, a množinu na stranu zla, što je Filozof jasno izneo u prvoj knjizi *Metafizike*.⁵² 3. Otuda se može učiniti da „grešiti” nije ništa drugo do kretati se od jednog ka mnoštvu; a to i Psalmist bejaše video kada je govorio: „Od ploda pšenice, vina i jeleja svoga umnožiše se.”⁵³ 4. Stoji, dakle, da sve što je dobro, jeste dobro zato što počiva u jednom. I pošto je sloga, kao takva, izvesno dobro, jasno je da ona počiva na jednom kao na svome korenu. 5. Kakav je zaista ovaj koren biće jasno kada se objasne priroda i značenje sloge. Naime, sloga je jedinstveno gibanje različitih volja, a iz ovoga razloga jasno je da jedinstvenost volja – koja se dá shvatiti kao jedinstveno gibanje – jeste koren sloge, odnosno, sama sloga. 6. Kao što bi za mnoge čestice zemlje rekli da su „složne” jer se sve spuštaju ka središtu zemlje, a za mnoge plamenove zato što se svi uzdižu ka obimu, ako ovo čine svojevolljno; tako i za mnogo ljudi kažemo da su „složni” zato što se istovremeno i po svojoj volji kreću ka jednom, koje je formalno u njihovim voljama; baš kao što postoji jedan formalni kvalitet u česticama zemlje, kakav je težina, i jedan u plamenovima, kakav je lakoća. 7. Jer, voljna sposobnost jeste potencija, a njena forma jeste slika opažajućeg dobra. I ovaj oblik,

tum, sic arguatur: omnis concordia dependet ab unitate que est in voluntatibus; genus humanum optime se habens est quedam concordia; nam, sicut unus homo optime se habens et quantum ad animam et quantum ad corpus est concordia quedam, et similiter domus, civitas et regnum, sic totum genus humanum; ergo genus humanum optime se habens ab unitate que est in voluntatibus dependet. 9. Sed hoc esse non potest nisi sit voluntas una, domina et regulatrix omnium aliarum in unum, cum mortalium voluntates propter blandas adolescentie delectationes indigeant directivo, ut in ultimis ad Nicomacum docet Phylsophus. Nec ista una potest esse, nisi sit princeps unus omnium, cuius voluntas domina et regulatrix aliarum omnium esse possit. 10. Quod si omnes consequentie superiores vere sunt, quod sunt, necesse est ad optime se habere humanum genus esse in mundo Monarcham, et per consequens Monarchiam ad bene esse mundi.

XVI 1. Rationibus omnibus supra positis experientia memorabilis attestatur: status videlicet illius mortalium quem Dei Filius, in salutem hominis hominem assumpturus, vel expectavit vel cum voluit ipse disposuit. Nam si a lapsu primorum parentum, qui diverticulum fuit totius nostre deviationis, dispositiones hominum et tempora recolamus, non inveniemus nisi sub divo Augusto monarcha, existente Monarchia perfecta, mundum undique fuisse quietum. 2. Et quod tunc humanum genus fuerit felix in pacis universalis tranquillitate hoc ystoriographi omnes, hoc poete illustres, hoc etiam scriba mansuetudinis Cristi testari dignatus est; et denique Paulus „plenitudinem temporis” statum il-

poput ostalih oblika, jedan je u sebi, i umnožava se u odnosu na umnožavanje materije koja je prima, kao što su duša, broj i drugi oblici koje sadrže složene prirode. 8. Nakon utvrđivanja ovih postavki, da bi razjasnili propozicije koje nas vode cilju, možemo ovako tvrditi: svaka sloga zavisi od jedinstva u voljama. Ljudski rod je najbolji kao sloga. Jer, kao što čovek u najboljem stanju, i duševno i telesno, jeste vrsta sloge – isto važi i za dom, grad ili kraljevstvo – jednako važi i za vasceli ljudski rod. Ljudski rod, dakle, u najboljem stanju zavisi od jedinstva u voljama. 9. Ali ovo može biti slučaj samo ako postoji jedna volja, koja vlada nad svim ostalim voljama i upravlja ih ka jednom, pošto želje smrtnika, zbog iskušavajućih naslada mladosti – kako u poslednjoj knjizi *Nikomahove etike* podučava Filozof – zahtevaju usmeravanje. Takva jedna volja ne može postojati osim ako ne postoji jedan vladar nad svima, a čija volja može biti vladarka i upraviteljka svih ostalih volja. 10. Ako su svi gornji zaključci istiniti, a jesu, neophodno je, kako bi ljudski rod bio u najboljem stanju, da u svetu postoji monarh. Sledi da je monarhija neophodna za dobro sveta.

XVI 1. Sva navedena gledišta potvrđuju značajna iskustva; dakako, stanje čovečanstva koje je Sin Božji iščekivao ili želeo sâm uspostaviti, kada je postajao čovek zbog spasenja ljudi. Jer ako se prisetimo vremena i uređenja ljudi od pada prvih roditelja, a to beše prekretnica svoga našeg zastranjivanja, nećemo pronaći – sem pod božanskim carem Avgustom – postojanje savršene monarhije, kada svet u svakom pogledu bejaše u miru. 2. Da je ljudski rod tada bio sretan u smirenosti

lum felicissimum appellavit. Vere tempus et temporalia queque plena fuerunt, quia nullum nostre felicitatis ministerium ministro vacavit. 3. Qualiter autem se habuerit orbis ex quo tunica ista inconsutilis cupiditatis ungue scissuram primitus passa est, et legere possumus et utinam non videre. 4. O genus humanum, quantis procellis atque iacturis quantisque naufragiis agitari te necesse est dum, bellua multorum capitum factum, in diversa conaris! 5. Intellectu egrotas utroque, similiter et affectu: rationibus irrefragabilibus intellectum superiorem non curas, nec experientie vultu inferiorem, sed nec affectum dulcedine divine suasionis, cum per tubam Sancti Spiritus tibi effletur: „Ecce quam bonum et quam iocundum, habitare fratres in unum”.

sveopšteg mira, svedoče svi historičari, svi slavni pesnici, pa čak i beležnik koji se držao vrednim da posvedoči Hristovu blagost. Konačno, i Pavle je to najsretnije stanje nazvao „punoćom vremena”.⁵⁴ To vreme i prolazne stvari zaista behu „pune”, jer nijedna služba naše sreće nije bila bez saslužitelja. 3. A kakav bejaše svet otkada je ona „izatkana haljina” po prvi puta predata da bude poderana pomašću požude, možemo čitati – ali da bar nikada nismo videli! 4. O, rode ljudski, koliko oluja, gubitaka i koliko brodoloma treba da prođeš dok se, postavši zver s glava mnogo, pothvataš suprostavljenih stvari. 5. Boluješ u oba uma, i u osećanjima jednako; ne hraniš viši um nesalomivim razlozima, niti pogledom iskustva brineš o nižem niti o osećanjima slatkoćom božanskog saveta, kada ti truba Duha Svetog zatrubi: „Kako je lijepo i krasno kad sva braća žive zajedno.”⁵⁵



Dantis Alagherii

De Monarchia

liber secundus

I 1. „Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terre, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum eius. Dirumpamus vincula eorum, et proiciamus a nobis iugum ipsorum”. 2. Sicut ad faciem cause non pertingentes novum effectum comuniter admiramur, sic, cum causam cognoscimus, eos qui sunt in admiratione restantes quadam derisione despiciamus. Admirabar equidem aliquando romanum populum in orbe terrarum sine ulla resistantia fuisse prefectum, cum, tantum superficialiter intuens, illum nullo iure sed armorum tantummodo violentia obtinuisse arbitrabar. 3. Sed postquam medullitus oculos mentis infixi et per efficacissima signa divinam providentiam hoc effecisse cognovi, admiratione cedente, derisiva quedam supervenit despectio, cum gentes noverim contra romani populi preheminentiam fremuisse, cum videam populos vana meditantes, ut ipse solebam, cum insuper doleam



Dantea Aligijerija

Monarhija

knjiga druga

I 1. „Zašto se bune narodi i plemena pomišljaju zaludne stvari? Ustaju carevi zemaljski, i knezovi se skupljaju na Gospoda i na Hrista Njegova. Raskinimo sveze njihove i zbacimo sa sebe jaram njihov.”⁵⁶ 2. Kao što se pred licem nove činjenice, čiji uzrok ne poznajemo, obično začudimo; jednako tako, kada uzrok poznajemo, s prezirom gledamo na one koji su i dalje začudeni. Nekada sam se čudio kako je rimski narod, bez ikakvog otpora, postao vladarom vascelog sveta, jer sam, posmatrajući površno, držao da je to bilo postignuto ne pravom, već isključivo silom. 3. Međutim, kada sam očima uma prodro u srž stvari, spoznao sam kroz najpouzdanije znake da je to bilo delo božanskog providenja. Nestade čudenja, ispliva prezrivi pogled kada videh kako se bune narodi protiv preimućstva naroda rimskog, kada vidim plemena koja pomišljaju zaludne stvari, kao što sam nekada i sâm običavao činiti; i nadasve tugujem što su kraljevi i knezovi u tom

reges et principes in hoc unico concordantes: ut adversentur Domino suo et Uncto suo, romano principi. 4. Propter quod derisive, non sine dolore quodam, cum illo clamare possum pro populo glorioso, pro Cesare, qui pro Principe celi clamabat: „Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terre, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum et adversus Christum eius”. 5. Verum quia naturalis amor diuturnam esse derisionem non patitur, sed, ut sol estivus qui disiectis nebulis matutinis oriens luculenter irradiat, derisione omissa, lucem correctionis effundere mavult, ad dirumpendum vincula ignorantie regum atque principum talium, ad ostendendum genus humanum liberum a iugo ipsorum, cum Propheta sanctissimo me me subsequenter hortabor subsequencia subassumens: „Dirumpamus” videlicet „vincula eorum, et proiciamus a nobis iugum ipsorum”. 6. Hec equidem duo fient sufficienter, si secundam partem presentis propositi prosecutus fuero, et instantis questionis veritatem ostendero. Nam per hoc quod romanum Inpenum de iure fuisse monstrabitur, non solum ab oculis regum et principum, qui gubemacula publica sibi usurpant, hoc ipsum de romano populo mendaciter extimantes, ignorantie nebula eluetur, sed mortales omnes esse se liberos a iugo sic usurpantium recognoscent. 7. Veritas autem questionis patere potest non solum lumine rationis humane, sed etiam radio divine auctoritatis: que duo cum simul ad unum concurrunt, celum et terram simul assentire necesse est. 8. Igitur fiducie prenotate inmixtus et testimonio rationis et auctoritatis prefretus, ad secundam questionem dirimendam ingredior.

jedinstvu složni – da se suprostavljaju Gospodu svome i pomazaniku Njegovom, vladaru rimskom. 4. Zato mogu, podrugljivo, mada ne bez boli, zazivati, za narod slavni i cezara⁵⁷, s onim koji je Vladara nebesa zazivao: „Zašto se bune narodi i plemena pomišljaju zaludne stvari? Ustaju carevi zemaljski, i knezovi se skupljaju na Gospoda i na Hrista njegova.” 5. Ali pošto prirodna ljubav ne trpi dugotrajni prezir, već poput letnjeg sunca – koje, rasteravši jutarnje oblake, uzdižući se sjajno blista – više voli da, oteravši prezir, isija svetlo ispravke: ja ću se – da bi raskinuo okove neznanja takvih kraljeva i knezova, i da bi pokazao da je ljudski rod slobodan od jarmova njihovih – ohrabriti najsvetijim prorokom preuzimajući reči koje slede: „Raskinimo sveze njihove i zbacimo sa sebe jaram njihov.” 6. I ove dve stvari biće dovoljno ispunjene, ako budem završio drugi deo ovoga dela, i ako budem pokazao odgovore na ovde postavljena pitanja. Naime, ovim će – a biće dokazano da je rimska vlast bila po pravu – ne samo kraljevima i knezovima koji su prigrabili sitna upravljanja javnim poslovima – pogrešno verujući da je isto učinio i rimski narod – biti uklonjen oblak neznanja, već će i svi smrtnici shvatiti da su slobodni od jarma ovih uzurpatora. 7. A istina pitanja može se pokazati ne samo svetlošću ljudskog razuma, već i zrakom božanskog autoriteta; a kada se ovo dvoje steknu u jednome, nužno je da nebo i zemlja zajedno potvrde. 8. Uzdajući se, dakle, u ranije pomenuto uverenje, i ubeđen u svedočanstvo razuma i autoriteta, nastavljam prema razrešenju pitanja kod koga smo zastali.

II 1. Postquam sufficienter, secundum quod materia patitur, de veritate prime dubitationis inquisitum est, instat nunc de veritate secunde inquirere: hoc est utrum romanus populus de iure sibi asciverit Imperii dignitatem; cuius quidem inquisitionis principium est videre que sit illa veritas, in quam rationes inquisitionis presentis velut in principium proprium reducantur. 2. Sciendum est igitur quod, quemadmodum ars in triplici gradu invenitur, in mente scilicet artificis, in organo et in materia formata per artem, sic et naturam in triplici gradu possumus intueri. Est enim natura in mente primi motoris, qui Deus est; deinde in celo, tanquam in organo quo mediante similitudo bonitatis eterne in fluitantem materiam explicatur. 3. Et quemadmodum, perfecto existente artifice atque optime organo se habente, si contingat peccatum in forma artis, materie tantum imputandum est, sic, cum Deus ultimum perfectionis actingit et instrumentum eius, quod celum est, nullum debite perfectionis patiatur defectum, ut ex hiis patet que de celo phylosophamur, restat quod quicquid in rebus inferioribus est peccatum, ex parte materie subiacentis peccatum sit et preter intentionem Dei naturantis et celi; et quod quicquid est in rebus inferioribus bonum, cum ab ipsa materia esse non possit, sola potentia esistente, per prius ab artifice Deo sit et secundario a celo, quod organum est artis divine, quam 'naturam' comuniter appellat. 4. Ex hiis iam liquet quod ius, cum sit bonum, per prius in mente Dei est; et, cum omne quod in mente Dei est sit Deus, iuxta illud „Quod factum est in ipso vita erat”, et Deus maxime se ipsum velit, sequitur quod ius a Deo, prout in eo est, sit volitum. Et cum voluntas et volitum in Deo sit idem,

II 1. Budući da je, koliko to problem dozvoljava, dovoljno istražena istina prvog pitanja, sada preostaje istražiti istinu drugog pitanja: odnosno, da li je rimski narod po pravu sebi prisvojio dostojanstvo carstva? Načelo ovoga ispitivanja jeste videti koja je to istina na koju bi tvrdnje sadašnjeg ispitivanja ukazivale kao na svoje načelo. 2. Potrebno je znati da kao što se umetnost može javiti u tri stupnja – u umu zanatlje, u alatu i u materijalu koji je obrađen umetnošću – tako se i priroda ispoljava u tri stupnja. Priroda je, naime, u umu iskonskog pokretača, a to je Bog; zatim u nebu, kao u alatu, uz čije se posredovanje slika Večne Dobrote širi u nestalnoj materiji. 3. I baš kao što kada postoji savršen zanatlja koji ima najbolji alat, moguću greška u umetničkom delu valja pripisati jedino materijalu; jednako tako, budući da Bog postiže najveće savršenstvo a njegov alat, a to je nebo, ne proizvede uvek obavezno savršenstvo, kako je jasno iz onoga što nas o nebu uči filozofija, preostaje to da – kakva god da je greška u zemaljskim stvarima, greška leži u materijalu od koga je stvar sačinjena, bez namere Boga stvaraoca i neba. A ukoliko je štogod u zemaljskim stvarima dobro, to ne može poteći iz samog materijala, koji postoji samo kao potencija, već prevashodno potiče od Boga, a potom i od neba, koje je alat božanske umetnosti, koju uobičajeno zovemo „priroda”. 4. Iz ovoga je jasno da pravo, pošto je dobro, pre svega postoji u umu Božjem. A budući da sve što postoji u umu Božjem jeste Bog – prema onoj „što je postalo u Njemu bješe život”⁵⁸ – i pošto Bog najviše želi sebe samog, proizlazi da je pravo, kako postoji u Bogu, željeno od Boga. I budući da su volja i ono što je željeno u Bogu jedna ista stvar, sledi, na kraju, da je božanska

sequitur ulterius quod divina voluntas sit ipsum ius. 5. Et iterum ex hoc sequitur quod ius in rebus nichil est aliud quam similitudo divine voluntatis; unde fit quod quicquid divine voluntati non consonat, ipsum ius esse non possit, et quicquid divine voluntati est consonum, ius ipsum sit. 6. Quapropter querere utrum de iure factum sit aliquid, licet alia verba sint, nichil tamen aliud queritur quam utrum factum sit secundum quod Deus vult. Hoc ergo supponatur, quod illud quod Deus in hominum societate vult, illud pro vero atque sincero iure habendum sit. 7. Preterea meminisse oportet quod, ut Philosophus docet in primis ad Nicomacum, non similiter in omni materia certitudo querenda est, sed secundum quod natura rei subiecte recipit. Propter quod sufficienter argumenta sub invento principio procedent, si ex manifestis signis atque sapientum autoritatibus ius illius populi gloriosi queratur. 8. Voluntas quidem Dei per se invisibilis est; et invisibile Dei „per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur”; nam, occulto existente sigillo, cera impressa de illo quamvis occulto tradit notitiam manifestam. Nec mirum si divina voluntas per signa querenda est, cum etiam humana extra volentem non aliter quam per signa cernatur.

III 1. Dico igitur ad questionem quod romanus populus de iure, non usurpando, Monarche offitium, quod ‘Imperium’ dicitur, sibi super mortales omnes ascivit. 2. Quod quidem primo sic probatur: nobilissimo populo convenit omnibus aliis preferri; romanus populus fuit nobilissimus; ergo convenit ei omnibus aliis preferri. 3. Assumpta ratione probatur: nam, cum honor sit premium virtutis et omnis prelatio sit honor,

volja isto što i pravo. 5. Iz ovoga ponovo sledi da pravo u svetu nije ništa drugo do slika božanske volje. Otuda i to da ono što nije u skladu sa božanskom voljom, ne može biti pravo; a što jeste u skladu sa božanskom voljom, jeste i pravo. 6. Zato, pitati da li je nešto učinjeno po pravu, čak iako su reči drugačije, nije ništa drugo do pitati da li učinjeno po volji Božjoj. Postavimo to, dakle, ovako: ono što u ljudskom društvu Bog želi treba držati za istinsko i čisto pravo. 7. Zbog toga treba imati na umu da, kako Filozof uči u prvoj knjizi *Nikomahove etike*⁵⁹, sigurnost ne treba na isti način tražiti u svakoj materiji, već shodno onome što dopušta priroda subjekata ispitivanja. Stoga će, ako u obznanjenim znacima i ugledu mudraca tražimo pravo ovoga slavnog naroda, dostatni argumenti biti izvučeni prema datom načelu. 8. Volja Boga je po sebi nevidljiva; a nevidljive stvari Božje „od postanja svijeta umom se na stvorenjima jasno vide”;⁶⁰ jer, iako postoji skriveni pečat, vosak utisnut tim skrivenim pečatom odaje vidljiv dokaz. Ne čudi što volju Božju treba tražiti u znacima; jer i ljudska se volja u spoljašnjem svetu opaža jedino kroz znake.

III 1. Što se tiče, dakle, ovoga pitanja, držim da je rimski narod po pravu, a ne uzurpiranjem, sebi i nad svim smrtnicima, prisvojio dužnost monarha, a koju „carstvom” nazivamo. 2. Ovo može, pre svega, da se dokaže ovako: prikladno je da najplemenitiji narod prednjači nad svima ostalima; rimski narod je bio najplemenitiji; dakle, prikladno je da prednjači nad svima ostalima. 3. Višu premisu dokazuje i ovo: naime, pošto je čast nagrada za vrlinu, i pošto je svako predstavništvo čast, svako predstavništvo jeste nagrada

omnis prelatio virtutis est premium. Sed constat quod merito virtutis nobilitantur homines, virtutis videlicet proprie vel maiorum. 4. Est enim nobilitas virtus et divitie antique, iuxta Phylosophum in Politicis; et iuxta luvenalem:

nobilitas animi sola est atque unica virtus.

Que due sententie ad duas nobilitates dantur: propriam scilicet et maiorum. Ergo nobilibus ratione cause premium prelationis conveniens est. 5. Et cum premia sint meritis mensuranda iuxta illud evangelicum „Eadem mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis”, maxime nobili maxime preesse convenit. 6. Subassumptam vero testimonia veterum persuadent; nam divinus poeta noster Virgilius per totam Eneydem gloriosissimum regem Eneam patrem romani populi fuisse testatur in memoriam sempiternam; quod Titus Livius, gestorum romanorum scriba egregius, in prima parte sui voluminis, que a capta Troya summit exordium, contestatur. 7. Qui quidem invictissimus atque piissimus pater quante nobilitatis vir fuerit, non solum sua considerata virtute sed progenitorum suorum atque uxorum, quorum utrorunque nobilitas hereditario iure in ipsum confluit, explicare nequirem: sed

summa sequar vestigia rerum.

8. Quantum ergo ad propriam eius nobilitatem audiendus est Poeta noster introducens in primo Ilioneum orantem sic:

Rex erat Eneas nobis, quo iustior alter
nec pietate fuit nec bello maior et armis.

za vrlinu. A stoji da ljudi postaju plemeniti zaslugom vrline, bilo zbog sopstvene ili vrline predaka. 4. Naime i Filozof kaže u *Politici* da „plemenito poreklo jeste vrlina i drevno bogatstvo”;⁶¹ i po Juvenalu:

plemenitost duše je jedina i jedinstvena vrlina.⁶²

Ove dve izreke upućuju na dve vrste plemenitosti: ličnu i predačku. Zbog ovoga razloga, dakle, nagrada zastupništva pripada plemenitima. 5. Pošto nagrade treba da se mere zaslugama, po onoj jevanđeoskoj „kakvom mjerom mjerite, onakvom će vam se mjeriti”,⁶³ najplemenitijem pripada da bude najistaknutiji. 6. Nižu premisu potvrđuju drevna svedočanstva. Naime, božanski Pesnik, naš Vergilije, kroz čitavu *Eneidu* svedoči, u večnom sećanju, da je najslavniji kralj Eneja⁶⁴ bio otac rimskog naroda; a Tit Livije⁶⁵, izvrstan beležnik dela rimskih, potvrđuje ovo u prvom delu svog spisa, koji za početak uzima uništenje Troje. 7. Ja nisam u stanju objasniti kolike je plemenitosti bio ovaj nikada pobeđeni i najpobožniji čovek, ne samo s obzirom na njegovu promišljenu vrlinu, već i s obzirom na pretke i žene njegove, čija se plemenitost ulila u njega po naslednom pravu. Ali,

pratiću najviše tragove činjenica.⁶⁶

8. O njegovoj plemenitosti, dakle, treba slušati Pesnika našeg, koji u prvoj knjizi uvodi Ilionu koja ovako veli:

Kralj naš beše Eneja, od koga pravednijeg
ni pobožnijeg ne beše, ni u ratu i oružju većeg.⁶⁷

9 Audiendus est idem in sexto, qui, cum de Miseno mortuo loqueretur qui fuerat Hectoris minister in bello et post mortem Hectoris Enee ministrum se dederat, dicit ipsum Misenum „non inferiora secutum”, comparisonem faciens de Enea ad Hectorem, quem pre omnibus Homerus glorificat, ut refert Phylsophus in hiis que de moribus fugiendis ad Nicomacum. 10. Quantum vero ad hereditariam, quelibet pars tripartiti orbis tam avis quam coniugibus illum nobilitasse invenitur. Nam Asya propinquioribus avis, ut Assaraco et aliis qui Frigiam regnaverunt, Asye regionem; unde Poeta noster in tertio:

Postquam res Asye Priamique evertere gentem
inmeritam visum superis.

11. Europa vero avo antiquissimo, scilicet Dardano: Affrica quoque avia vetustissima, Electra scilicet, nata magni nominis regis Athlantis; ut de ambobus testimonium reddit Poeta noster in octavo, ubi Eneas ad Evandrum sic ait:

Dardanus yliace primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Grai perhibent, Athlantide cretus,
advehitur Teucros: Electram maximus Athlas
edidit, ethereos humero qui sustinet orbis.

12. Quod autem Dardanus ab Europa originem duxerit, noster Vates in tertio cantat dicens:

Est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
terra antiqua, potens armis atque ubere glebe.

9. Treba čuti i ono u šestoj knjizi, kada govori o mrtvom Misenu, koji bejaše pomoćnik Hektorov u ratu, a koji je nakon smrti Hektorove prešao da služi Eneju. Pesnik veli da sâm Misen „nije sledio manjeg junaka”,⁶⁸ poredeći Eneju sa Hektorom, koga Homer slavi iznad svih ostalih, kao što Filozof kaže u *Nikomahovoj etici*⁶⁹ gde raspravlja o ponašanjima koja treba suzbiti. 10. Što se tiče nasledne plemenitosti, nalazimo da je svaki deo trodelnog sveta načinio Eneju plemenitim kako kroz pretke tako i kroz njegove supruge. Naime, Azija je to učinila najbližim precima, kakvi su Asarak⁷⁰ i ostali, koji su Frigijom, predelom Azije, kraljevali. Stoga naš Pesnik kaže u trećoj knjizi:

Pošto višnji odlučiše da propadne carstvo azijsko
i narod Prijamov nedužni.⁷¹

11. Evropa učini isto preko najdrevnijeg pretka, odnosno Dardana, a Afrika preko najdrevnije pretkinje, odnosno Elektre, koju rodi kralj Atlant slavna imena; kako o obe strane svedoči naš Pesnik u osmom pevanju gde Eneja Evanderu⁷² ovako kazuje:

Dardan, prvi otac i utemeljitelj grada ilijskog,
kog porodi Elektra, kći Atlantova, kako Grci drže,
stiže do Teukra; a Elektru porordi silni Atlant
što ramenima podupire nebesa sveta.⁷³

12. A da Dardan poreklo vodi iz Evrope peva naš Prorok u trećoj knjizi govoreći:

Postoji zemlja, koju Grci Hesperija nazivaju,
drevna zemlja, moćna u oružju i plodnoj zemlji.

Oenotri coluere viri; nunc fama minores
 Ytaliā dixisse ducis de nomine gentem:
 hee nobis proprie sedes, hinc Dardanus ortus.

13 Quod vero Athlas de Affrica fuerit, mons in illa suo nomine dictus est testis, quem esse in Affrica dicit Orosius in sua mundi descriptione sic: „Ultimus autem finis eius est mons Athlas et insule quas Fortunatas vocant”; ‘eius’, idest Affrice, quia de ipsa loquebatur.
 14 Similiter etiam coniugio nobilitatum fuisse reperio. Prima nanque coniunx Creusa, Priami regis filia, de Asya fuit, ut superius haberi potest per ea que dicta sunt. Et quod fuerit coniunx testimonium perhibet noster Poeta in tertio, ubi Andromache de Ascanio filio Eneam genitorem interrogat sic:

Quid puer Ascanius? superatne et vescitur aura,
 quem tibi iam Troja peperit fumante Creusa?

15 Secunda Dido fuit, regina et mater Cartaginensium in Affrica; et quod fuerit coniunx, Idem noster vaticinatur in quarto; inquit enim de Didone:

Nec iam furtivum Dido meditatur amorem:
 coniugium vocat; hoc pretextit nomine culpam.

16. Tertia Lavinia fuit, Albanorum Romanorumque mater, regis Latini filia pariter et heres, si verum est testimonium nostri Poete in ultimo, ubi Turnum victum introducit orantem suppliciter ad Eneam sic:

Ojnotri je junaci nastavahu; a potomcima
 poznata je kao Italija po imenu vođe naroda:
 to je naš zavičaj, tu je Dardan rođen.⁷⁴

13. Da je Atlant bio iz Afrike, svedoči ime one planine koja onde nosi njegovo ime. Orosije⁷⁵ u svome opisu sveta kazuje da se ona nalazi u Africi ovim rečima: „Njena krajnja granica jesu planina Atlas i ostrva koja nazivaju *Fortunatas*.”⁷⁶ „Njena”, odnosno „afrička”, jer govori o Africi. 14. Nalazim da je na sličan način bio oplemenjen i brakom. Naime, prva žena Kreusa, kći kralja Prijama, poticala je iz Azije, kako se iz onoga što je prethodno rečeno moglo zaključiti. A da je ona bila njegova supruga svedoči naš Pesnik u trećem pevanju, gde Andromaha ovako pita Eneju, kao oca, o sinu njegovom Askaniju⁷⁷:

Kako je Askanije, koga ti porodi Kreusa dok je Troja
 pušeći se propadala, je li živ; vazduh diše li?⁷⁸

15. Druga je bila Didona, kraljica i majka Kartaginjana u Africi. A da mu je bila supruga, naš Pesnik jednako obznanjuje u četvrtom pevanju. Veli, naime, za Didonu:

Nit Didona misli više na ljubav tajnu;
 brakom zove je i imenom tim skriva greh.⁷⁹

16. Treća beše Laviniija, majka Albanjana i Rimljana, kći kralja Latina i jednako naslednica njegova, ako je tačno svedočanstvo našeg Pesnika u poslednjem pevanju, gde uvodi poraženog Turna⁸⁰ koji se klečeći obraća Eneji ovim rečima:

Vicisti, et victum tendere palmas
Ausonii videre: tua est Lavinia coniunx.

17. Que ultima uxor de Ytalia fuit, Europe regione nobilissima. Hiis itaque ad evidentiam subassumptę prenotatis cui non satis persuasum est romani populi patrem, et per consequens ipsum populum, nobilissimum fuisse sub celo? Aut quem in illo duplici concursu sanguinis a qualibet mundi parte in unum virum predestinatio divina latebit?

IV 1. Illud quoque quod ad sui perfectionem miraculorum suffragio iuvatur, est a Deo volitum; et per consequens de iure fit. Et quod ista sit vera patet quia, sicut dicit Thomas in tertio suo contra Gentiles, miraculum est quod preter ordinem in rebus comuniter institutum divinitus fit. 2. Unde ipse probat soli Deo competere miracula operari: quod autoritate Moysi roboratur ubi, cum ventum est ad sciniphes, magi Pharaonis naturalibus principiis artificiose utentes et ibi deficientes dixerunt: „Digitus Dei est hic”. 3. Si ergo miraculum est immediata operatio Primi absque cooperatione secundorum agentium—ut ipse Thomas in preallegato libro probat sufficienter—cum in favorem alicuius portenditur, nefas est dicere illud, cui sic favetur, non esse a Deo tanquam beneplacitum sibi provisum. 4. Qua re suum contradictorium concedere sanctum est: romanum Imperium ad sui perfectionem miraculorum suffragio est adiutum; ergo a Deo volitum; et per consequens de iure fuit et est. 5. Quod autem pro romano Imperio perficiendo miracula Deus portenderit, illustrium autorum testimoniis comprobatur. Nam sub Numa Pompilio,

Pobedio si, i da poraženi ruke pruža
Auzonci videše. Lavinija je žena tvoja.⁸¹

17. A ova poslednja žena bejaše iz Italije, najplemenitije pokrajine Evrope. Stoga, kada se ovo uzme kao potvrda niže premise, ko nije dovoljno ubeđen da je otac rimskog naroda, a posledično i sam narod, bio najplemenitiji pod kapom nebeskom? Ili ko neće prepoznati božansko predodređenje u ovom dvojnomo susticanju krvi iz svakog dela sveta u jednom čoveku?

IV 1. I što god da je dovedeno do svog izvršenja uz pomoć čuda, od Boga je željeno, i posledično, učinjeno je po pravu. I jasno je da je to istina jer, kako Toma kaže u svojoj trećoj knjizi *Protiv nevernika*: „čudo je ono što je božanska sila učinila van utvrđenog poretka u opštim stvarima.”⁸² 2. Tako dokazuje da jedino Bog može činiti čuda. A ovo potvrđuje i autoritet Mojsija kada – pošto je doveden *skinifima* – nemoćni čarobnjaci faraonovi, koji su se koristili prirodnim načelima za svoju umetnost, rekoše: „Ovo je prst Božji.”⁸³ 3. Ako je, dakle, čudo neposredni čin Najvišeg bez saradnje drugih tvoraca – kako je sam Toma jasno pokazao u pomenutoj knjizi⁸⁴ – tada, kada se prorekne u korist nečega, nije pravo reći da to što je odobreno Bog nije nagovestio kao nešto što ga zadovoljava. 4. Zbog toga je sveto izvući suprotan zaključak: Rimsko carstvo je dovedeno do svog ispunjenja uz pomoć čudâ; dakle, Bog je to želeo, i posledično, ono je bilo i jeste po pravu. 5. A Bog je nagovestio čuda za ostvarenje Rimskog carstva i to potvrđuju svedočanstva slavni pisaca. Jer Livije u prvom delu svoje knjige svedoči da je za vreme Nume

secundo Romanorum rege, ritu Gentilium sacrificante, ancile de celo in urbem Deo electam delapsam fuisse Livius in prima parte testatur. 6. Cuius miraculi Lucretius in nono *Farsalije* meminit incredibilem vim haustri, quam Lybia patitur, ibi describens; ait enim:

Sic illa profecto
sacrificio cecidere Nume, que lecta iuventus
patritia cervice movet; spoliaverat hauster,
aut boreas populos ancilia nostra ferentes.

7. Cumque Galli, reliqua urbe iam capta, noctis tenebris confusi Capitolium furtim subirent, quod solum restabat ad ultimum interitum romani nominis, anserem ibi non ante visum cecinisse Gallos adesse atque custodes ad defensandum Capitolium excitasse Livius et multi scriptores illustres concorditer contestantur. 8. Cuius rei memor fuit Poeta noster cum clipeum Enee describeret in octavo; canit enim sic:

In summo custos Tarpeie Manlius arcis
stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
porticibus Gallos in limine adesse canebat.

9. At cum romana nobilitas, premente Annibale, sic caderet ut ad finalem romane rei deletionem non restaret nisi Penorum insultus ad urbem, subita et intolerabili grandine perturbante victores victoriam sequi non potuisse Livius in *Bello punico* inter alia gesta conscribit. 10. Nonne transitus Clelie mirabilis fuit, cum

Pompilija, drugog rimskog kralja, s nebesa u izabrani grad Božji pao sveti štit, dok je on prinosiso žrtvu prema paganskom običaju.⁸⁵ 6. Lukan⁸⁶ se priseća ovoga čuda u devetoj knjizi *Farsalije*, gde opisuje neverovatnu silu južnog vetra, kome je izložena Libija, i kaže:

Štitovi oni
koje naši izabrani mladići nose na vratovima patricijskim,
zaista padoše dok je Numa žrtvovao; severac ili jugo
oteo je naše štitove narodu koji ih je nosio.⁸⁷

7. I kada su Gali, već zauzevši ostatak grada, zaštićeni tminom noći potajno došli pod Kapitol – i da su tu ostali to bi bio kraj rimskom imenu – guska, koja tu ranije nije videna, zagače da su Gali došli i čuvare potakne na odbranu; Livije i mnogi čuveni pisci su u saglasnosti po pitanju ovoga.⁸⁸ 8. Ovoga se priseća i naš Pesnik kada u osmom pevanju opisuje Enejev štit; jer, peva ovako:

Manlije na vrhu pred hramom stajaše,
čuvar tarpejske hridi, i visoki Kapitol branio je;
i dvor Romulov, nova slama strši.
Srebrna guska leti tremom zlatnim,
i gače da Gali na pragu su.⁸⁹

9. I kada je plemenitost rimska, tokom Hanibalove opsade,⁹⁰ toliko opala, da do konačne propasti rimske stvari nije preostalo ništa više sem juriša Punaca na grad – zbog iznenadne i neizdržive oluje koja ih je bacila u pometnju, pobedioci nisu mogli doseći pobjedu. O ovome između drugih dela piše i Livije u svom *Punskom ratu*.⁹¹ 10. I kada je, tokom Porsenine opsade,⁹² Klelija, žena i

mulier cumque captiva, in obsidione Porsenne, abruptis vinculis, miro Dei auxilio adiuta, transnavit Tyberim, sicut onnes fere scribe romane rei ad gloriam ipsius commemorant? 11. Sic Illum prorsus operari decebat qui cuncta sub ordinis pulcritudine ab eterno providit, ut qui visibilis erat miracula pro invisibilibus ostensurus, idem invisibilis pro visibilibus illa ostenderet.

V 1. Quicumque preterea bonum rei publice intendit, finem iuris intendit. Quodque ita sequatur sic ostenditur: ius est realis et personalis hominis ad hominem proportio, que servata hominum servat societatem, et corrupta corrumpit—nam illa Digestorum descriptio non dicit quod quid est iuris, sed describit illud per notitiam utendi illo -; 2. si ergo definitio ista bene 'quid est' et 'quare' comprehendit, et cuiuslibet societatis finis est comune sotiorum bonum, necesse est finem cuiusque iuris bonum comune esse; et impossibile est ius esse, bonum comune non intendens. Propter quod bene Tullius in Prima rethorica: semper—inquit—ad utilitatem rei publice leges interpretande sunt. 3. Quod si ad utilitatem eorum qui sunt sub lege leges directe non sunt, leges nomine solo sunt, re autem leges esse non possunt: leges enim oportet homines devincire ad invicem propter Comunem utilitatem. Propter quod bene Seneca de lege cum in libro De quatuor virtutibus, „legem vinculum” dicat „humane societatis”. 4. Patet igitur quod quicumque bonum rei publice intendit finem iuris intendit. Si ergo Romani bonum rei publice intenderunt, verum erit dicere finem iuris intendisse. 5. Quod autem romanus populus bonum prefatum intenderit subiciendo sibi orbem terrarum, gesta sua

zarobljenik, raskinuvši lance i uz pomoć čuda Božjeg, preplivala Tibar – kako gotovo svi rimski historičari podsećaju na njenu slavu – nije li taj prelazak bio čudo? 11. Potpuno odgovara da tako dela i Onaj koji je sve od večnosti predvideo u lepoti poretka: kada je vidljiv, da čudima potvrđuje nevidljive stvari; a kada je nevidljiv, da čudima potvrđuje vidljive stvari.

V 1. Nadalje, ko god teži opštem dobru, teži dosezanju prava. Da jedno sledi iz drugog može se pokazati ovako: „Pravo je uspostava međuljudskih odnosa u oblasti materijalnog i personalnog, i kada je očuvano služi ljudskom društvu, a kada je iskvareno kvari ljudsko društvo”;⁹³ naime, zapis iz *Digesti*⁹⁴ ne kaže šta je pravo, već ga opisuje pojmovima njegovog korištenja. 2. Ako ova definicija valjano obuhvata „šta je” i „zašto je”, i ako je cilj svakog društva opšte dobro njegovih članova, onda je neophodno da svrha svakog prava bude opšte dobro. I nemoguće je da postoji pravo koje ne teži opštem dobru. Zato je Tulije u pravu kada u prvoj knjizi *Retorike* kaže da „zakoni uvek treba da se tumače na dobrobit opšte stvari.”⁹⁵ 3. Jer ako zakoni nisu upravljani na korist onih koji se njima pokoravaju, zakoni su tada samo reč i u stvarnosti ne mogu biti zakoni. Zakoni treba da povežu ljude međusobno zarad opšte koristi. Zato Seneka⁹⁶ valjano govori o zakonu kada u knjizi *O četiri vrline* kaže: „Zakon je stega ljudskog društva.”⁹⁷ 4. Jasno je, dakle, da ko god teži opštem dobru, teži dosezanju prava. Ako su Rimljani težili dobru zajednice, biće istina reći da su težili dosezanju prava. 5. Da je rimski narod u svom potčinjavanju sveta težio pomenutom dobru pokazuju njihova dela, koja su

declarant, in quibus, omni cupiditate summoti que rei publice semper adversa est, et universali pace cum libertate dilecta, populus ille sanctus pius et gloriosus propria commoda neglexisse videtur, ut publica pro salute humani generis procuraret. Unde recte illud scriptum est: „Romanum imperium de Fonte nascitur pietatis”. 6. Sed quia de intentione omnium ex electione agentium nichil manifestum est extra intendentem nisi per signa exteriora, et sermones inquirendi sunt secundum subiectam materiam—ut iam dictum est—satis in hoc loco habebimus, si de intentione populi romani signa indubitabilia tam in collegiis quam in singularibus personis ostendantur. 7. De collegiis quidem, quibus homines ad rem publicam quodammodo religati esse videntur, sufficit illa sola Ciceronis autoritas in secundis Offitiis: „Quandiu” inquit „imperium rei publice beneficiis tenebatur, non iniuriis, bella aut pro sotiis aut de imperio gerebantur, exitus erant bellorum aut mites aut necessaria; regum, populorum et nationum portus erat et refugium senatus; nostri autem et magistratus imperatoresque in ea re maxime laudem capere studuerunt, si provincias, si socios equitate et fide defendissent. Itaque illud ‘patrocinium’ orbis terrarum potius quam ‘imperium’ poterat nominari”. Hec Cicero. 8. De personis autem singularibus compendiose progrediar. Nunquid non bonum comune intendisse dicendi sunt qui sudore, qui paupertate, qui exilio, qui filiorum orbatione, qui amissione membrorum, qui denique animarum oblatione bonum publicum exaugere conati sunt? 9. Nonne Cincinnatus ille sanctum nobis reliquit exemplum libere deponendo dignitatem in termino cum, assumptus ab aratro, dictator factus est, ut Livius refert, et post

lišena svake požude, koja je uvek suprotstavljena opštoj stvari; delajući u cilju sveopšteg mira i slobode taj sveti, pobožni i slavni narod, čini se, zanemario je sopstveno dobro kako bi išao za opštim dobrom ljudskog roda. Zato je s pravom zapisano: „Rimsko carstvo izvire iz vrela milosrđa.” 6. Ali, pošto je spoljašnjem svetu jedino kroz spoljašnje znakove pokazano sve o namerama svih slobodnih tvoraca, i pošto naše tvrdnje treba ispitati shodno predmetu rasprave, kako je rečeno, na ovome mestu biće dovoljno ako pokažemo nesumnjive znake namere rimskog naroda, kako kolegijuma tako i pojedina. 7. Što se tiče kolegijuma, a čini se da oni služe da na neki način povezuju ljude sa državom, dovoljan je Ciceronova tvrdnja u drugoj knjizi *O dužnostima*: „Dok god se”, veli on, „vlast države sprovodila kroz dobročinstva, a ne nepravdama, ratovi su se vodili ili za saveznike ili zbog vlasti, a ishodi rata bili su ili blagi ili neizbežni; Senat beše izlaz i utočište kraljeva, pukâ i narodâ; a naši magistrati i vojskovođe težili su najviše u ovome steći slavu: braniti provincije i saveznike jednakošću i poverenjem. Stoga se to moglo pre nazvati ‘zaštitništvom’ nad svetom, nego ‘vlašću’.”⁹⁸ Tako veli Cicero. 8. Što se tiče pojedina, nastaviću ukratko. Zar ne treba da se kaže da su opštem dobru težili oni koji su znojem, siromaštvom, izbeglištvom, gubitkom dece, gubitkom udova, pa čak i gubitkom svojih života težili da uvećaju opšte dobro? 9. Nije li nam onaj Cincinat⁹⁹ ostavio sveti primer, slobodno napuštajući dužnost po njenom isteku? Odvučen od rala, postade diktator, kako Livije kaže,¹⁰⁰ te se posle pobeđe, nakon trijumfa, vrativši konzulima imperatorsko žezlo, vratio svojom voljom da bi se znojio na ručici rala iza volova. 10. Cicero se,

victoriam, post triumphum, sceptro inperatorio restituto consulibus, sudaturus post boves ad stivam libere reversus est? 10. Quippe in eius laudem Cicero, contra Epycurum in hiis que De fine bonorum disceptans huius beneficii memor fuit: „Itaque” inquit „et maiores nostri ab aratro duxerunt Cincinnatum illum, ut dictator esset”. 11. Nonne Fabritius altum nobis dedit exemplum avaritie resistendi cum, pauper existens, pro fide qua rei publice tenebatur auri grande pondus oblatum derisit, ac derisum, verba sibi convenientia fundens, despexit et refutavit? Huius etiam memoriam confirmavit Poeta noster in sexto cum caneret:

parvoque potentem
Fabritium.

12. Nunquid non preferendi leges propriis commodis memorabile nobis exemplar Camillus fuit qui, secundum Livium, dampnatus exilio, postquam patriam liberavit obsessam, spolia etiam romana Rome restituit, universo populo reclamante, ab urbe sancta discessit, nec ante reversus est quam sibi repatriandi licentia de auctoritate senatus allata est? Et hunc magnanimum Poeta commendat in sexto cum dicit:

referentem signa Camillum.

13. Nonne filios an non omnes alios postponendos patrie libertati Brutus ille primus edocuit, quem Livius dicit, consulem existentem, proprios filios cum hostibus conspirantes morti dedisse? Cuius gloria renovatur in sexto Poete nostri de ipso canentis:

naravno, raspravljajući protiv Epikura u *O krajnostima dobra*, priseća njegovog dobročinstva s pohvalom: „naši su stari od rala odveli Cincinata, da postane diktator”.¹⁰¹ 11. Nije li nam Fabricije¹⁰² dao uzvišeni primer opiranja lakomosti kada je, premda je bio siromašan, zbog odanosti koju je gajio prema državi prezreo veliku količinu zlata koja mu beše ponuđena; a od prezrenog se, uz kišu pogrda, okrenuo i odbio ga? Sećanje na njega potvrđuje i naš Pesnik u šestom pevanju gde peva:

u siromaštvu silni
Fabricije.¹⁰³

12. Nije li nam Kamil¹⁰⁴ dao primer isticanja zakona ispred sopstvene koristi? Osuđen na progonstvo, prema Liviju,¹⁰⁵ pošto je oslobodio opsednutu domovinu i u Rim povratio rimske ratne nagrade, napustio je sveti grad, premda je sav narod uzvikivao suprotno, i nije se vratio sve dok autoritet Senata nije doneo dopuštenje da se vrati. I naš Pesnik hvali ovoga junaka kada u šestom pevanju peva:

Kamil koji stegove vraća.¹⁰⁶

13. Zar nije onaj prvi Brut¹⁰⁷ podučavao da naša deca a kamo li drugi ljudi treba da zauzmu mesto tek posle slobode otadžbine? Kako Livije kaže: „dok je konzulovao, na smrt je zbog zavereništva s neprijateljima osudio i sopstvene sinove.”¹⁰⁸ Njegovu slavu oživljava naš Pesnik u šestom pevanju gde peva:

natosque pater nova bella moventes
ad penam pulcra pro libertate vocavit.

14. Quid non audendum pro patria nobis Mutius persuasit cum incautum Porsennam invasit, cum deinde manum errantem, non alio vultu quam si hostem cruciari videret, suam adhuc, cremari aspiciebat? Quod etiam Livius admiratur testificando. 15. Accedunt nunc ille sacratissime victimae Deciorum, qui pro salute publica devotas animas posuerunt, ut Livius, non quantum est dignum, sed quantum potest glorificando renarrat; accedit et illud inenarrabile sacrificium severissimi vere libertatis tutoris Marci Catonis. Quorum alteri pro salute patrie mortis tenebras non horrerunt; alter, ut mundo libertatis amores accenderet, quanti libertas esset ostendit dum e vita liber decedere maluit quam sine libertate manere in illa. 16. Horum omnium nomen egregium voce Tullii recalescit. In hiis que De fine bonorum inquit enim Tullius hoc de Deciiis: „Publius Decius princeps in ea familia consul, cum se devoveret, et equo admissio in mediam aciem Latinorum irruebat, aliquid de voluptatibus suis cogitabat, ubi ut eam caperet aut quando, cum sciret confestim esse moriendum, eamque mortem ardentiori studio peteret quam Epycurus voluptatem petendam putat? Quod quidem eius factum, nisi esset iure laudatum, non esset ymitatus quarto consulatu suo filius, neque porro ex eo natus, cum Pyrro bellum gerens, consul eo cecidisset in prelio seque e continenti genere tertiam victimam rei publice tribuisset”. 17. In hiis vero que De offitiis de Catone dicebat: „Non enim alia in causa Marcus Cato fuit, alia ceteri qui se in Affrica Cesari tradiderunt. Atque

Otac, sinove što na ratove pokreću nove
kazni zbog slobode lepe.¹⁰⁹

14. Zar nas nije Mucije¹¹⁰ ubedio da zbog otadžbine treba da budemo smeli, kada je napao neopreznog Porsenu, i kada je, s istim izrazom lica kao da gleda kako raspinju neprijatelja, gledao na svoju nesigurnu ruku kako gori? I Livije se divio svedočeći o tome.¹¹¹ 15. Sada dodajte tome i one najsvetije žrtve Decijâ, koji su položili duše posvećene opštem dobru, kako pripoveda Livije, hvaleći ne koliko je zaslužen, već koliko je mogao;¹¹² pridodaj tome i onu neopisivu žrtvu najstrožih čuvara slobode, Markâ Katonâ.¹¹³ Prvi od njih se zbog opšteg dobra nije uplašio tmine smrti; drugi je, da bi zapalio svet ljubavlju prema slobodi, pokazao vrednost slobode kada je više voleo da slobodan napusti život, no da živi bez slobode. 16. Imena svih ovih ljudi ponovo glasom raspaljuje Tulije. Naime, Tulije u *O krajnostima dobra* o Decijima veli: „Kada je Publije Decije¹¹⁴, prvi konzul u toj porodici, zavetovao sebe¹¹⁵ te, podbovši konja, banuo u središte latinske vojne linije, da li je mislio na svoje zadovoljstvo, ili gde i kako da dode do njega; jer, znao je odmah da će umreti te je smrt tražio snažnijom upornošću nego što Epikur smatra da treba tražiti zadovoljstvo? Da ovaj njegov čin nije bio s pravom hvaljen, ne bi ga, u svom četvrtom konzulatu, oponašao njegov sin¹¹⁶, niti potom unuk¹¹⁷ koji je, ratujući protiv Pira,¹¹⁸ pao u bici kao konzul i predao sebe državi kao treću žrtvu iz neprekinute loze.” 17. U spisu *O dužnostima* o Katonu kaže: „Slučaj Marka Katona nije bio drugačiji od slučaja ostalih koji su se u Africi predali Cezaru. No, da su se ostali ubili to bi se možda smatralo pogrešnim, jer

ceteris forsan vitio datum esset si se interemissent, propterea quod levior eorum vita et mores fuerunt faciliores; Catoni vero cum incredibilem natura tribuisset gravitatem, eamque perpetua constantia roborasset, semperque in proposito susceptoque consilio permansisset, moriendum ei potius quam tyrampni vultus aspiciendus fuit". 18. Declarata igitur duo sunt; quorum unum est, quod quicumque bonum rei publice intendit finem iuris intendit: aliud est, quod romanus populus subiciendo sibi orbem bonum publicum intendit. 19. Nunc arguatur ad propositum sic: quicumque finem iuris intendit cum iure graditur; romanus populus subiciendo sibi orbem finem iuris intendit, ut manifeste per superiora in isto capitulo est probatum: ergo romanus populus subiciendo sibi orbem cum iure hoc fecit, et per consequens de iure sibi ascivit Imperii dignitatem. 20. Que conclusio ut ex omnibus manifestis illata sit, manifestandum est hoc quod dicitur: quod quicumque finem iuris intendit cum iure graditur. Ad cuius evidentiam advertendum quod quelibet res est propter aliquem finem; aliter esset otiosa, quod esse non potest, ut superius dicebatur. 21. Et quemadmodum omnis res est ad proprium finem, sic omnis finis propriam habet rem cuius est finis; unde impossibile est aliqua duo per se loquendo, in quantum duo, finem eundem intendere: sequeretur enim idem inconueniens, quod alterum scilicet esset frustra. 22. Cum ergo iuris finis quidam sit—ut iam declaratum est—necesse est fine illo posito ius poni, cum sit proprius et per se iuris effectus. Et cum in omni consequentia impossibile sit habere antecedens absque consequente, ut hominem sine animali,

su njihovi životi bili lakši a navike blaže; ali budući da je priroda obdarila Katona neverovatnom ozbiljnošću, a on ju je osnažio neprekinutom istrajnošću, i pošto je on uvek istrajavao na donetoj i preduzetoj odluci, više je voleo da umre nego da pogleda tiranina u lice."¹¹⁹ 18. Dakle, objašnjene su dve stvari: prva je da ko god ima za cilj dobro opšte stvari, za cilj ima pravo; druga je da je rimski narod pokoravajući svet težio opštem dobru. 19. Sada se za našu svrhu može tvrditi ovo: ko god teži pravu kao cilju, s pravom napreduje; rimski narod je, potčinjavajući svet, za cilj imao pravo, što je jasno pokazano onim što je rečeno u ovom poglavlju. Rimski narod je, dakle, potčinjavajući svet s pravom to učinio, te sledi da je s pravom preuzeo dostojanstvo carstva. 20. Ono što će biti rečeno pokazaće kakav zaključak treba izvući iz rečenoga: svako ko teži pravu kao cilju, s pravom napreduje. Da bi to bilo jasnije treba imati na umu da svaka stvar postoji radi nekog cilja, u suprotnom je beskorisna; a to je nemoguće, kako je ranije rečeno. 21. I kako svaka stvar postoji zbog sopstvene svrhe, tako i svaka svrha ima prikladnu stvar čija je svrha; zato je nemoguće, strogo govoreći, da bilo koje dve stvari, dve stvari kao takve, teže istom cilju. Ovo bi bilo nelogično, naime, očigledno je da jedna stvar postoji uzalud. 22. Pošto, kako je već pokazano, i pravo ima neku svrhu nužno je, budući da je utvrđena svrha, utvrditi i pravo, jer je svrha svojstvena pravu i utiče na njega; i pošto je u svakoj posledičnosti nemoguće da postoji uzrok bez posledice, kao što je nemoguće da postoji pojam „čovjek” bez pojma „životinje”, i kao što je jasno da potvrđivanje jednog znači negiranje drugog,¹²⁰ nemoguće je tražiti cilj prava bez prava, jer svaka je stvar vezana za svoju svrhu

sicut patet construendo et destruendo, impossibile est iuris finem querere sine iure, cum quelibet res ad proprium finem se habeat velut consequens ad antecedens: nam impossibile est bonam valetudinem membrorum attingere sine sanitate. 23. Propter quod evidentissime patet quod finem iuris intendentem oportet cum iure intendere; nec valet instantia que de verbis Philosophi 'eubuliam' pertractantis elici solet. Dicit enim Philosophus: „Sed et hoc falso sillogismo sortiri: quod quidem oportet sortiri; per quod autem non, sed falsum medium terminum esse”. 24. Nam si ex falsis verum quodammodo concluditur, hoc est per accidens, in quantum illud verum inportatur per voces illationis; per se enim verum nunquam sequitur ex falsis, signa tamen veri bene secuntur ex signis que sunt signa falsi. 25. Sic et in operabilibus: nam licet fur de furto subveniat pauperi, non tamen elimosina dicenda est, sed est actio quedam que, si de propria substantia fieret, elimosine formam haberet. 26. Similiter est de fine iuris: quia si aliquid, ut finis ipsius iuris, absque iure obtineretur, ita esset finis iuris, hoc est comune bonum, sicut exhibitio facta de male acquisito est elimosina; et sic, cum in propositione dicatur de fine iuris existente, non tantum apparente, instantia nulla est. Patet igitur quod querebatur.

VI 1. Et illud quod natura ordinavit, de iure servatur: natura enim in providendo non deficit ab hominis providentia, quia si deficeret, effectus superaret causam in bonitate: quod est impossibile. 2. Sed nos videmus quod in collegiis instituendis non solum ordo collegiarum ad invicem consideratur ab instituyente, sed

kao posledica za uzrok¹²¹: nemoguće je postići krepkost udova bez zdravlja čitavog tela. 23. Stoga je veoma jasno da onaj koji teži cilju prava treba da teži s pravom; i nije tačna ona primedba što se obično opisuje rečima Filozofa kojima se bavi „tačnošću rasuđivanja”.¹²² Jer veli Filozof: „Do ovakvog rezultata se može doći i pogrešnim zaključivanjem, i može se slučajno tačno zaključiti pogrešnim sredstvima, jer je srednji stav pogrešan”.¹²³ 24. Ako se iz pogrešne premise nekako i zaključi istina, to je slučajnost, odnosno, ta istina je uvedena kroz reči zaključka. Naime, istina, po sebi, nikada ne proizlazi iz pogrešnih pretpostavki, već znaci istine jednako mogu proizići i iz znakova pogreški. 25. Isto vredi i u stvarima koje se tiču činjenja: iako lopov kradom može pomoći siromašnom čoveku, ipak se to ne može nazvati davanjem milostinje, već je to vrsta dela koje bi dobilo oblik davanja milostinje tek ako bi bilo izvršeno sopstvenom imovinom. 26. Isto važi i kada je u pitanju svrha prava: jer, ako se nešto i dosegne bez prava, kao cilj samog prava, onda će cilj prava – odnosno, opšte dobro – vredeti isto onoliko koliko i davanje ukradenih dobara jeste davanje milostinje. A pošto u propoziciji govorimo o svrsi prava kakav jeste, a ne kakav se čini, primedba ne stoji. Dakle, ono što smo ispitivali je jasno.

VI 1. Po pravu je čuvati ono što je priroda uredila: jer priroda predviđa jednako koliko i čovek. Ako to ne bi bio slučaj, posledica bi prevazišla uzrok u dobroti, a to je nemoguće. 2. Ali mi vidimo da u osnivanju kolegijuma osnivač razmatra ne samo odnos članova jednih prema drugima, već i sposobnost za sprovođenje dužnosti. To

etiam facultas ad officia exercenda: quod est considerare terminum iuris in collegio vel in ordine; non enim ius extenditur ultra posse. Ergo ab hac providentia natura non deficit in suis ordinatis. 3. Propter quod patet quod natura ordinat res cum respectu suarum facultatum, qui respectus est fundamentum iuris in rebus a natura positum. Ex quo sequitur quod ordo naturalis in rebus absque iure servari non possit, cum inseparabiliter iuris fundamentum ordini sit annexum: necesse igitur est ordinem de iure servari. 4. Romanus populus ad imperandum ordinatus fuit a natura; et hoc sic declaratur: sicut ille deficeret ab artis perfectione qui finalem formam tantum intenderet, media vero per que ad formam pertingeret non curaret, sic natura, si solam formam universalem divine similitudinis in universo intenderet, media autem negligeret; sed natura in nulla perfectione deficit cum sit opus divine intelligentie: ergo media omnia intendit, per que ad ultimum sue intentionis devenitur. 5. Cum ergo finis humani generis sit aliquod medium necessarium ad finem nature universalem, necesse est naturam ipsum intendere. Propter quod bene Philosophus naturam semper agere propter finem in secundo De naturali auditu probat. 6. Et quia ad hunc finem natura pertingere non potest per unum hominem, cum multe sint operationes necessarie ad ipsum, que multitudinem requirunt in operantibus, necesse est naturam producere hominum multitudinem ad diversas operationes ordinatorum: ad quod multum conferunt, preter superiorem influentiam, locorum inferiorum virtutes et proprietates. 7. Propter quod videmus quod quidam non solum singulares homines, quin etiam populi, apti nati sunt ad principari, quidam alii ad subici

znači razmatrati granice prava u zajednici ili poretku, budući da se pravo ne može proširiti van granica mogućnosti sprovođenja. Prirodi ne nedostaje, dakle, ovo predviđanje u njenom uređivanju. 3. Stoga je jasno da priroda uređuje stvari u odnosu na njihovu sposobnost, a taj odnos jeste temelj prava u stvarima koje je uredila priroda. Iz ovoga sledi da se prirodni poredak u svetu ne može očuvati bez prava, pošto je temelj prava neraskidivo svezan sa poretkom. Neophodno je, dakle, pravom čuvati poredak. 4. Priroda je bila odredila rimski narod za vladanje. Ovo će objasniti sledeće: kao što bi nedostajalo umetničke savršenosti onome ko bi težio samo konačnom obliku a ne bi brinuo o sredstvima kojima će postići taj oblik, tako bi i priroda podbacila, ako bi težila jedino opštem izrazu božanske sličnosti te ako bi zanemarila sredstva. Ali priroda je uvek savršena jer je delo božanskog uma: dakle, ona upravlja svim sredstvima putem kojih dolazi do ispunjenja svoje namere. 5. Pošto cilj ljudskog roda jeste jedno sredstvo neophodno cilju svekolike prirode, neophodno je da ga sama priroda upravlja. Zato Filozof u drugoj knjizi *Fizike*¹²⁴ valjano dokazuje da priroda vazda dela shodno cilju. 6. I pošto priroda ovaj cilj ne može postići preko jednog čoveka – jer su za to potrebne mnoga činjenja koja zahtevaju mnoštvo ljudi za sprovođenje – potrebno je da priroda stvori veliki broj ljudi određenih za različita dela. Ovome, pored nebeskog uticaja, mnogo doprinose moći i posebnosti nižih ravnih. 7. Zato vidimo da su ne samo pojedini ljudi, već i narodi, predodređeni za vladanje, a drugi za potčinjavanje i služenje, kako Filozof tvrdi u *Politici*;¹²⁵ i ne samo da je poželjno, već je i pravedno, kako sam veli, da se nad takvim ljudima

atque ministrare, ut Phylosophus astruit in hiis que De Politicis: et talibus, ut ipse dicit, non solum regi est expediens, sed etiam iustum, etiamsi ad hoc cogantur. 8. Que si ita se habent, non dubium est quin natura locum et gentem disposuerit in mundo ad universaliter principandum: aliter sibi defecisset, quod est impossibile. Quis autem fuerit locus et que gens, per dicta superius et per dicenda inferius satis est manifestum quod fuerit Roma, et cives eius sive populus. 9. Quod etiam Poeta noster valde subtiliter in sexto tetigit, introducens Anchisem preminentem Eneam Romanorum patrem sic:

Excudent alti spirantia mollius era,
credo equidem; vivos ducent de marmore vultus,
orabunt causas melius, celiq̄ue meatus
describent radio, et surgentia sidera dicent:
tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hee tibi erunt artes, pacique imponere morem,
parcere subiectis et debellare superbos.

10. Dispositionem vero loci subtiliter tangit in quarto, cum introducit Iovem ad Mercurium de Enea loquentem isto modo:

Non illum nobis genitrix pulcerrima talem
promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis;
sed fore qui gravidam imperiis belloque frementem
Ytaliā regeret.

11. Propterea satis persuasum est quod romanus populus a natura ordinatus fuit ad imperandum: ergo

vlada, pa makar ih i prisilili na potčinjavanje. 8. Ako stvari tako stoje onda nema sumnje da je priroda odredila u svetu mesto i narod za opštu vladavinu. U suprotnom bi podbacila, a to nije moguće. Iz onoga što je rečeno i onoga što će biti rečeno niže jasno je koje je to mesto i koji je to narod: mesto je Rim, a narod su Rimljani, njegovi građani. 9. I naš Pesnik se veoma oštroumno dotakao ove teme u šestom pevanju uvodeći Anhisa koji Eneji, ocu Rimljana predskazuje:

Drugi praviće lepše kipove tučane,
i žive ljude, verujem, iz mramora vajaće,
bolje besediće na sudu, i nebeskog puta crtaće
šestarom boje, i proricaće izlazak zvezda.
Rimljanine, znaj da narodima vladaš!
Tvoja umetnost biće da mir nametneš,
da pokorne štediš a prkosne krotiš.¹²⁶

10. Mesta se mudro dotakao u četvrtom pevanju kada uvodi Jupitera koji Merkuru govori o Eneji ovako:

Ne obeća ga takva prelepa mati,
kad ga dva put od oružja grčkog spasi,
već ko kralja Italije,
pritisnute carstvom što buči na rat.¹²⁷

11. Dosadašnje tvrdnje da je rimski narod priroda odredila za vladanje dovoljno su ubedljive; dakle, rimski je narod, potčinjavajući svet, po pravu stekao carstvo.

VII 1. Da bi se valjano došlo do istine po ovom pitanju potrebno je imati na umu da je božanski sud u

romanus populus subiciendo sibi orbem de iure ad Imperium venit.

VII 1. Ad bene quoque venandum veritatem quesiti scire oportet quod divinum iudicium in rebus quandoque hominibus est manifestum, quandoque occultum. 2. Et manifestum potest esse dupliciter: ratione scilicet et fide. Nam quedam iudicia Dei sunt ad que humana ratio propriis pedibus pertingere potest, sicut ad hoc: quod homo pro salute patrie seipsum exponat; nam si pars debet se exponere pro salute totius, cum homo sit pars quedam civitatis, ut per Philosophum patet in suis Politicis, homo pro patria debet exponere seipsum, tanquam minus bonum pro meliori. 3. Unde Philosophus ad Nicomacum: „Amabile quidem enim et uni soli, melius et divinius vero genti et civitati”. Et hoc iudicium Dei est; aliter humana ratio in sua rectitudine non sequeretur nature intentionem: quod est impossibile. 4. Quedam etiam iudicia Dei sunt, ad que etsi humana ratio ex propriis pertingere nequit, elevatur tamen ad illa cum adiutorio fidei eorum que in Sacris Lictoris nobis dicta sunt, sicut ad hoc: quod nemo, quantumcunque moralibus et intellectualibus virtutibus et secundum habitum et secundum operationem perfectus, absque fide salvari potest, dato quod nunquam aliquid de Cristo audiverit. 5. Nam hoc ratio humana per se iustum intueri non potest, fide tamen adiuta potest. Scriptum est enim ad Hebreos: „Impossibile est sine fide placere Deo”; et in Levitico: „Homo quilibet de domo Israel, qui occiderit bovem aut ovem aut capram in castris vel extra castra et non obtulerit ad hostium tabernaculi oblationem Domino, sanguinis reus erit”. 6.

zemaljskim poslovima nekada vidljiv, a nekada skriven. 2. Može biti vidljiv na dva načina: razumom i verom. Naime, postoje izvesne Božje prosudbe koje ljudski razum može dokučiti sopstvenim naporom, poput ovoga: da se čovek žrtvuje zbog spasa otadžbine. Ali ako deo treba da se žrtvuje zbog dobra celine, jer čovek je deo jednog društva – kako je Filozof pokazao u *Politicis*¹²⁸ – čovek treba da se žrtvuje zarad otadžbine, kao manje dobro zarad većeg. 3. Zato Filozof u *Nikomahovoj etici* kaže: „Zadovoljstvo je kada se dobro ostvari i za jednog čoveka, ali je lepše i divnije kada se ostvari za narod ili za državu.”¹²⁹ I ovo je sud Božji; u suprotnom, ljudski razum u svojoj ispravnosti ne bi sledio zamisao prirode, a to nije moguće. 4. S druge strane, postoje Božje prosudbe – do kojih se ljudski razum, iako ih sopstvenim mogućnostima ne može dosegnuti, uzdiže pomoću vere u ono što nam je obznanjeno u našim svetim spisima – kakva je: da niko, pod uslovom da nikada nije čuo za Hrista, ma koliko bio savršen u moralnim i umnim sposobnostima, i u odnosu na njegovu prirodu i u odnosu na njegovo ponašanje, ne može biti spasen bez vere. 5. Sâm ljudski razum nije u stanju uvideti da je ovo pravično, ali može uvideti pomoću vere. Zapisano je u *Poslanici Jevrejima*: „A bez vjere nije moguće ugoditi Bogu”;¹³⁰ u *knjizi Levitskoj* se kaže: „Ko god od doma Izrailjeva zakolje vola ili jagnje ili kozu u okolu, ili ko god zakolje izvan okola, a ne dovede na vrata šatora od sastanka, da prinese prinos Gospodu pred šatorom Gospodnjim, kriv je za krv.”¹³¹ 6. Vrata šatora označavaju Hrista koji je prolaz u večnu dvoranu, kako se iz *Jevandelja* može razabrati; ubijanje životinja označava ljudsko činjenje. 7. Skriven je sud Božji do koga ljudski razum doseže

Hostium tabernaculi Christum figurat, qui est hostium conclave eterni, ut ex evangelio elici potest: occisio animalium operationes humanas. 7. Occultum vero est iudicium Dei ad quod humana ratio nec lege nature nec lege Scripture, sed de gratia speciali quandoque pertingit; quod fit pluribus modis: quandoque simplici revelatione, quandoque revelatione disceptatione quadam mediante. 8. Simplici revelatione dupliciter: aut sponte Dei, aut oratione impetrante; sponte Dei dupliciter: aut expresse, aut per signum; expresse, sicut revelatum fuit iudicium Samueli contra Saulem; per signum, sicut Pharaoni revelatum fuit per signa quod Deus iudicaverat de liberatione filiorum Israel. Oratione impetrante, quod sciebant qui dicebant secundo Paralipomenon: „Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui: quod oculos nostros ad Te dirigamus”. 9. Disceptatione vero mediante dupliciter: aut sorte, aut certamine; ‘certare’ etenim ab eo quod est ‘certum facere’ dictum est. Sorte quidem Dei iudicium quandoque revelatur hominibus, ut patet in substitutione Mathie in Actibus Apostolorum. Certamine vero dupliciter Dei iudicium aperitur: vel ex collisione virium, sicut fit per duellum pugilum, qui duelliones etiam vocantur, vel ex contentione plurium ad aliquod signum prevalere conantium, sicut fit per pugnam athletarum currentium ad bravium. 10. Primus horum modorum apud Gentiles figuratus fuit in illo duello Herculis et Anthei, cuius Lucanus meminit in quarto Farsalie et Ovidius in nono De rerum transmutatione; secundus figuratur apud eosdem in Athalanta et Ypomene in decimo De rerum transmutatione. 11. Similiter et latere non debet quoniam in hiis duobus decertandi generibus ita se

ponekad, ne prirodnim zakonom niti zakonom *Pisma*, već jedino posebnom milošću. Ovo se događa na više načina: katkad neposrednim otkrovenjem, a katkad otkrovenjem do kojeg se dolazi preko postavljenog iskušenja. 8. Postoje dve vrste neposrednog otkrovenja: voljom Božjom, ili kao odgovor na molitvu. Dve su vrste otkrovenja voljom Božjom: ili otvoreno, ili preko znakova. Otvoreno, kao što je Samuilu bio obznanjen sud protiv Saula;¹³² preko znakova, kao što je faraonu bilo obznanjeno preko znakova da je Bog odlučio o oslobođenju sinova Izrailja.¹³³ Da obznanjivanje može biti i odgovor na molitvu znali su i oni koji u drugoj knjizi *Dnevnika* govore: „Niti znamo što bi smo činili, nego su oči naše uprte u te.”¹³⁴ 9. Dve su vrste stavljanja na kušnju: kockom ili borbom. Naime, reč *certare* [„odlučiti borbom”] dolazi od *certum facere* [„učiniti sigurnim”]. Božji se sud katkad ljudima otkriva kockom, kako se pokazuje u zameni Matije u *Djelima apostolskim*¹³⁵. A kroz borbu Božji se sud može pokazati na dva načina: ili kroz sudar snagâ, kao što je slučaj u sukobu dvojice najboljih, koji se nazivaju *duelliones* [„duelanti”]; ili kroz takmičenje više ljudi koji se trude da osvoje određeni cilj, kao što je slučaj u tri atletičara koji trče za nagradu. 10. Prvi od ovih načina je kod pagana oslikan u onom sukobu između Herkula i Antaja,¹³⁶ čega se Lukan priseća u četvrtoj knjizi *Farsalije*,¹³⁷ a Ovidije u devetoj knjizi *Metamorfoza*.¹³⁸ Pagani drugi način oslikavaju u tri Atalante i Hipomena¹³⁹ u desetoj knjizi *Metamorfoza*.¹⁴⁰ 11. Jednako tako ne treba zanemariti da u ove dve vrste borbe stvar stoji tako da u prvom slučaju borci mogu bez prekršaja međusobno da se zaprečuju, poput duelanata, a u drugom slučaju to nije

habet res, ut in altero sine iniuria decertantes inpedire se possint, puta duelliones, in altero vero non; non enim athlete inpedimento in alterutrum uti debent, quamvis Poeta noster aliter sensisse videtur in quinto, cum fecit remunerari Eurialum. 12. Propter quod melius Tullius in tertiis Offitiis hoc prohibuit sententiam Crisippi sequens; ait enim sic: „Scite Crisippus, ut multa: ‘qui stadium’ inquit ‘currit, eniti et contendere debet quam maxime possit ut vincat; supplantare eum quicum certet nullo modo debet’”. 13. Hiis itaque in capitulo distinctis, duas rationes efficaces ad propositum accipere possumus: scilicet a disceptatione athletarum unam, et a disceptatione pugilum alteram; quas quidem prosequar in sequentibus et immediatis capitulis.

VIII 1. Ille igitur populus qui cunctis athletizantibus pro imperio mundi prevaluit, de divino iudicio prevaluit. Nam, cum diremptio universalis litigii magis Deo sit cure quam diremptio particularis, et in particularibus litigiis quibusdam per athletas divinum iudicium postulamus iuxta iam tritum proverbium „Cui Deus concedit, benedicat et Petrus”, nullum dubium est quin prevalentia in athletis pro imperio mundi certantibus Dei iudicium sit secuta. 2. Romanus populus cunctis athletizantibus pro imperio mundi prevaluit: quod erit manifestum—si considerantur athlete—si consideretur et bravium sive meta. Bravium sive meta fuit omnibus preesse mortalibus: hoc enim ‘Imperium’ dicimus. Sed hoc nulli contigit nisi romano populo; hic non modo primus, quin etiam solus actigit metam certaminis, ut statim patebit. 3. Primus nanque in mortalibus, qui ad hoc bravium anelavit, Ninus fuit Assiriorum rex: qui

dopušteno. Naime, athlete ne treba da zaprečuju jedan drugog, mada se čini da je naš Pesnik mislio drugačije kada je u petom pevanju Eurijala¹⁴¹ nagradio nagradom. 12. Stoga je Tulije učinio bolje kada je u trećoj knjizi *O dužnostima* ovo zabranio sledeći Hrisipovu¹⁴² misao: „Znajte da je Hrisip, kao i obično, rekao: „Onaj koji trči trku, treba da se bori i takmiči najviše što može da bi pobedio; i ne treba ni na koji način podmetati nogu onome s kime se takmiči.”¹⁴³ 13. Pošto smo u ovome poglavlju načinili ove razlike, možemo izvući dve tvrdnje koje će nam poslužiti svrsi. Jednu iz takmičenja između atleta, a drugu iz borbe prvaka. Obema ću se pozabaviti u redovima i poglavljima koja slede.

VIII 1. Ovaj narod, dakle, koji je pobedio sve ostale takmičare u trci za svetskom vlašću, pobedio je po božanskom sudu. Naime, pošto je Bogu veća briga razrešenje opšte svađe nego razrešenje pojedinačne svađe, a u izvesnim pojedinačnim svađama zahtevamo da kroz takmičare saznamo božanski sud – prema poznatoj poslovi, „Nek i Petar blagoslovi onoga kome je Bog dao prednost” – nema sumnje da je nadmoć u nadmetanju takmičara za svetsku vlast sledila Božji sud. 2. Rimski narod je nadjačao sve takmičare za svetsku vlast. To će postati jasno razmotrimo li nagradu ili cilj te trke. Nagrada ili cilj bila je vladati svim ljudima: ovo zovemo „carstvom”. Ali ovo niko nije postigao osim Rimskog naroda. Ne samo da je prvi, već je i jedini stigao na cilj trke, a to ću odmah pokazati. 3. Naime, prvi među smrtnicima koji je posegao za tim odličjem bio je Nin,¹⁴⁴ kralj asirski. Iako se, kako veli Orosije,¹⁴⁵ sa svojom pratiljom Semiramidom¹⁴⁶ devetnaest i više godina

quamvis cum consorte thori Semiramide per nonaginta et plures annos, ut Orosius refert, imperium mundi armis temptaverit et Asyam totam sibi subegerit, non tamen occidentales mundi partes eis unquam subiecte fuerunt. 4. Horum amborum Ovidius memoriam fecit in quarto, ubi dicit in Piramo:

Coctilibus muris cinxisse Semiramis urbem

et infra:

Convenient ad busta Nini lateantque sub umbra.

5. Secundus Vesoges, rex Egipti, ad hoc bravium spiravit; et quamvis meridiem atque septentrionem in Asya exagitaverit, ut Orosius memorat, nunquam tamen dimidiam partem orbis obtinuit; quin ymo a Scithis inter quasi athlotetas et terminum ab incepto suo temerario est aversus. 6. Deinde Cyrus, rex Persarum, temptavit hoc: qui, Babilone destructa imperioque Babilonis ad Persas translato, nec adhuc partes occidentales expertus, sub Tamiride regina Scitharum vitam simul et intentionem deposuit. 7. Post hos vero Xerxes, Darii filius et rex in Persis, cum tanta gentiam moltitudine mundum invasit, cum tanta potentia, ut transitum maris Asyam ab Europa dirimentis inter Sexton et Abidon ponte superaverit. Cuius operis admirabilis Lucanus in secundo Farsalie memor fuit; canit enim ibi sic:

Talis fama canit tumidum super equora Xerxem
construxisse vias.

trudio da sebi oružjem obezbedi svetsku vlast, i pokorio čitavu Aziju, ipak im se zapadni delovi sveta nikada nisu potčinili. 4. Ovidije se oboje priseća u četvrtom pevanju kada peva o Piramu:

Semiramida okruži grad zidom od cigala;¹⁴⁷

te niže:

Sastali se na Ninovoj grobnici i sakrili se pod senku.¹⁴⁸

5. Drugi koji je žudeo za tom nagradom bio je Vesoges, kralj egipatski. I premda je, kako se seća Orosije,¹⁴⁹ nasrtao na jug i sever Azije, ipak nikada nije osvojio polovinu sveta; Skiti su ga odvratili od njegove započete nesmotrenosti, gotovo na pola puta između ostalih takmičara i cilja trke. 6. Potom je ovo pokušao Kir, kralj persijski.¹⁵⁰ I pošto je uništio Vavilon i nakon što je vavilonsko carstvo predao Persijancima, položio je svoj život i nameru svoju pod Tamiridom, kraljicom skitskom, ne pokušavši osvojiti zapadne krajeve.¹⁵¹ 7. Nakon ovih Kserks,¹⁵² sin Darijev i kralj Persijanaca, navali na svet s takvim brojem naroda, i sa takvom silom, da je mostom prevladao prolaz preko mora koje odvaja Evropu od Azije, između Sesta i Abidosi.¹⁵³ Lukan se prisećao njegovih čudesnih dela u drugoj knjizi *Farsalije* gde peva:

Slava peva da je Kserks ponosni
takve nad vodom puteve sagrađio.¹⁵⁴

Et tandem, miserabiliter ab incepto repulsus, ad bravium pervenire non potuit. 8. Preter istos et post, Alexander rex Macedo maxime omnium ad palmam Monarchie propinquans, dum per legatos ad deditionem Romanos premoneret, apud Egiptum ante Romanorum responsionem, ut Livius narrat, in medio quasi cursu collapsus est. 9. De cuius etiam sepultura ibidem existente Lucanus in octavo, invehens in Ptolomeum regem Egipti, testimonium reddit dicens:

Ultima Lagee stirpis perituraque proles
degener, inceste sceptris cessure sororis,
cum tibi sacrato Macedo servetur in antro.

10. „O altitudo divitiarum et scientie et sapientie Dei”, quis hic te non obstupescere poterit? Nam conantem Alexandrum prepedire in cursu coathletam romanum tu, ne sua temeritas prodiret ulterius, de certamine rapuisti. 11. Sed quod Roma palmam tanti bravii sit adepti, multis comprobatur testimoniis. Ait enim Poeta noster in primo:

Certe hinc Romanos olim volventibus armis
hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucris,
qui mare, qui terras omni ditone tenerent.

12. Et Lucanus in primo:

Dividitur ferro regnum populi que potentis
que mare, que terras, que totum possidet orbem non cepit
Fortuna duos.

No, na kraju, otužno odustavši od započetog, nije mogao stići do nagrade. 8. Osim ovih i posle njih Aleksandar,¹⁵⁵ kralj makedonski, najviše se od svih približio vencu monarhije. Livije pripoveda da je Aleksandar, dok je preko poslanika pritiskao Rimljane na potčinjavanje, gotovu usred trke, gotovo umro u Egiptu pre odgovora Rimljana.¹⁵⁶ 9. Lukan, napadajući na egipatskog kralja Ptolemaja,¹⁵⁷ u osmoj knjizi svedoči da se njegov grob nalazi onde kada govori:

Poslednji izrođeni i na propast osuđeni potomče
loze Lagove, sestri rodoskrvnoj ostavi žezlo,
iako ti je u posvećenoj pećini sačuvan Makedonac.¹⁵⁸

10. „O dubino bogatsva i premudrosti i znanja Božijeg!”, ko ovde nije zadivljen tobom? Naime, ti si iz takmičenja udaljio Aleksandra a da se njegova nepromišljenost ne bi nastavila dalje, koji se trudio da zapreči rimske suparnike u trci. 11. A da je Rim primio venac takve nagrade potvrđuju mnoga svedočanstva. Naš Pesnik naime veli u prvom pevanju:

Obećao si zasigurno da će Rimljani jednom,
kad godine minu, doći, vođe od krvi obnovljene Teukrove,
da vladaju morem i zemljom svojom vlašću.¹⁵⁹

12. I Lukan u prvoj knjizi:

Kraljevstvo je mačem podeljeno; dva čoveka naroda moćnog
koji more, zemlju i svet ceo drži,
Fortuna prihvatila nije.¹⁶⁰

13. Et Boetius in secundo, cum de Romanorum principe loqueretur, sic inquit:

Hic tamen sceptro populos regebat,
quos videt condens radios sub undas
Phebus extremo veniens ab ortu,
quos premunt septem gelidi triones,
quos nothus sicco violentas estu
torret, ardentis recoquens arenas.

14. Hoc etiam testimonium perhibet scriba Cristi Lucas, qui omnia vera dicit, in illa parte sui eloquii: „Exivit edictum a Cesare Augusto, ut describeretur universus orbis”; in quibus verbis universalem mundi iurisdictionem tunc Romanorum fuisse aperte intelligere possumus. 15. Ex quibus omnibus manifestum est quod romanus populus cunctis athletizantibus pro imperio mundi prevaluit: ergo de divino iudicio prevaluit, et per consequens de divino iudicio obtinuit; quod est de iure obtinuisse.

IX 1. Et quod per duellum acquiritur, de iure acquiritur. Nam ubicunque humanum iudicium deficit, vel ignorantie tenebris involutum vel propter presidium iudicis non habere, ne iustitia derelicta remaneat recurrendum est ad illum qui tantum eam dilexit ut, quod ipsa exigebat, de proprio sanguine ipse moriendo supplevit; unde psalmus: „Iustus Dominus et iustitias dilexit”. 2. Hoc autem fit cum de libero assensu partium, non odio, non amore, sed solo zelo iustitie, per virium tam animi quam corporis mutuam collisionem divinum iudicium postulatur: quam quidem collisionem, quia primitus

13. I Boetije u drugoj knjizi, kada govori o vladaru Rimljana, ovako kaže:

Ipak žezlom vladaše narodima ovaj,
što Feb ih gleda, zrake skrivajuć' pod valovima,
na istoku izišav' krajnjem;
njih severac jedne satire studeni,
silni Noto teškom žegom druge greje,
pesak vrući topeći.¹⁶¹

14. I Luka, hroničar Hristov, koji vazda istinu zbori, ovo isto svedoči u onome delu gde govori: „A u dane one iziđe zapovijest od cesara Avgusta da se popiše sva vasseljena.”¹⁶² U ovim rečima možemo jasno raspoznati da su tada Rimljani imali opštu vlast nad svetom. 15. Iz svega ovoga je jasno da je rimski narod pobedio ostale takmičare u trci za svetskom vlašću. Pobedio je, dakle, po Božjem sudu, pa sledi da je i tu vlast stekao po Božjem sudu; a to znači da ju je stekao po pravu.

IX 1. Ono što je stečeno kroz borbu, po pravu je stečeno. Naime, gde god čovekov sud nije dovoljan, bilo da je obavijen tamom neznanja, bilo da nema zaštite sudije, a da pravda ne bi ostala po strani, treba se okrenuti Onome koji se toliko raduje pravdi da je, umirući, sopstvenom krvlju ispunio ono što je sama pravda iskala. Otuda psalam: „Jer je Gospod pravedan, i pravdu zavole.”¹⁶³ 2. Ovo se dešava kada se slobodnim pristankom dve strane, ne iz mržnje, ne iz ljubavi, već jedino iz žudnje za pravdom traži božanski sud kroz dvoboj snaga kako telesnih, tako i duševnih. Ovaj sukob nazivamo *duellum* [„dvoboj”] jer je isprva bio smišljen

unius ad unum fuit ipsa inventa, 'duellum' appellamus. 3. Sed semper cavendum est ut, quemadmodum in rebus bellicis prius omnia temptanda sunt per disceptationem quandam et ultimum per prelium dimicandum est, ut Tullius et Vegetius concorditer precipiunt, hic in Re militari, ille vero in Offitiis; et quemadmodum in cura medicinali ante ferrum et ignem omnia experienda sunt et ad hoc ultimo recurrendum; sic,—omnibus viis prius investigatis pro iudicio de lite habendo, ad hoc remedium ultimo quadam iustitie necessitate coacti recurramus. 4. Duo igitur formalia duelli apparent: unum hoc quod nunc dictum est; aliud quod superius tangebatur, scilicet ut non odio, non amore, sed solo zelo iustitie de comuni assensu agoniste seu duelliones palestram ingrediantur. Et propter hoc bene Tullius, cum de hac materia tangeret; inquiebat enim: „Sed bella quibus Imperii corona proposita est, minus acerbe gerenda sunt”. 5. Quod si formalia duelli servata sunt, aliter enim duellum non esset, iustitie necessitate de comuni assensu congregati propter zelum iustitie nonne in nomine Dei congregati sunt? Et si sic, nonne Deus in medio illorum est, cum ipse in evangelio nobis hoc promictat? 6. Et si Deus adest, nonne nefas est arbitrari iustitiam succumbere posse, quam ipse in tantum diligit, quantum superius prenotatur? Et si iustitia in duello succumbere nequit, nonne de iure acquiritur quod per duellum acquiritur? 7. Hanc veritatem etiam Gentiles ante tubam evangelicam cognoscebant, cum iudicium a fortuna duelli querebant. 8. Unde bene Pirrus ille, tam moribus Eacidarum quam sanguine generosus, cum legati Romanorum pro redimendis captivis ad illum missi fuerunt, respondit:

kao borba dvojice pojedinaca. 3. Kao što u ratovanju najpre treba pokušati sve da bi se pronašlo neko rešenje, a tek na kraju pokušati borbom, kako jednako misle Tulije u *O dužnostima*¹⁶⁴ i Vegetije u *O vojnoj veštini*,¹⁶⁵ i kao što u lečenju treba sve pokušati pre noža i vatre, a njih se prihvatiti tek na kraju; jednako tako, pošto su svi putevi prethodno isprobani ne bi li se iznašlo rešenje svađe, uvek treba paziti da se, prisiljeni neophodnošću za pravdom, okrenemo ovom krajnjem leku. 4. Dve se, dakle, odrednice javljaju u dvoboju: prva je ova koju smo sada opisali; druge smo se dotakli ranije, odnosno, da borci ili duelanti u borilište uđu obostranim pristankom, ne iz mržnje, ne iz ljubavi, već iz žudnje za pravdom. Zato je Tulije valjano rekao kada se dotakao ove teme: „A ratovi kojima se osvaja kruna carstva treba da se vode sa manje žestine.”¹⁶⁶ 5. Ako su ispunjene ove odrednice dvoboja – u suprotnom to nije dvoboj – zar se nisu u ime Božje susreli, jer pravde biti mora, oni koji su se obostranim pristankom sastali zbog želje za pravdom? Ako je tako, ne nalazi li se Bog među njima, kako nam je sâm obećao u *Jevanđelju*? 6. A ako je Bog prisutan, nije li grešno misliti da pravda, kojoj se On toliko raduje – kako je ranije pokazano – može da ne pobedi? I ako pravda ne može izgubiti, nije li ono što je stečeno dvobojem po pravu stečeno? 7. Ovu istinu su znali narodi i pre trube *Jevanđelja*, kada su presudu tražili u sudbini dvoboja. 8. Zato je onaj Pir, obdaren kako običajima tako i krvlju Ejakovića,¹⁶⁷ valjano odgovorio kada su mu bili otposlani rimski izaslanici zbog otkupa zarobljenika:

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis;
 non cauponantes bellum, sed belligerantes,
 ferro, non auro, vitam cernimus utrique.
 Vosne velit an me regnare Hera, quidve ferat sors,
 virtute experiamur.
 Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
 eorum me libertati parcere certum est.
 Dono ducite.

Hic Pirrus 'Hera' vocabat fortunam, quam causam melius et rectius nos 'divinam providentiam' appellamus. 9. Unde caveant pugiles ne pretium constituent sibi causam; quia non tunc duellum, sed forum sanguinis et iustitiae dicendum esset; nec tunc arbiter Deus adesse credatur, sed ille antiquus Hostis qui litigii fuerat persuasor. 10. Habeant semper, si duelliones esse volunt, non sanguinis et iustitiae mercatores, in hostio palestre ante oculos Pirrum, qui pro imperio decertando sic aurum despiciebat ut dictum est. 11. Quod si contra veritatem ostensam de inparitate virium instetur, ut assolet, per victoriam David de Golia obtentam instantia refellatur; et si Gentiles aliud peterent, refellant ipsam per victoriam Herculis in Antheum. Stultum enim est valde vires quas Deus confortat inferiores in pugile suspicari. 12. Iam satis manifestum est quod per duellum acquiritur de iure acquiri. Sed romanus populus per duellum acquisivit Imperium: quod fide dignis testimoniis comprobatur. In quibus manifestandis non solum hoc apparebit, sed etiam quicquid a primordialibus Imperii romani diudicandum erat per duellum esse discussum. 13. Nam de primo cum de sede patris Enee, qui primus pater huius

Niti tražim zlata, niti ćete mi dati cenu;
 odlučimo o životu na obe strane ne kao trgovci u ratu,
 već kao ratnici, mačem, a ne zlatom.
 Iskušajmo vrlinom da li Hera želi
 da vi vladate ili ja, pa šta sudbina donese.
 Sigurno je da ću povratiti slobodu onima
 koje je sudba ratna poštedila zbog vrline njihove.
 Dajem ih. Vodite ih!¹⁶⁸

Ovde je Pir sudbinu nazvao „Hera”, a mi taj uzrok bolje i ispravnije nazivamo „božanskim providenjem”. 9. Zato nek pripaze borci da im razlog borbe ne postane nagrada, jer tada to ne treba zvati dvobojem, već pijacom krvi i nepravde; niti bi se držalo tada da je Bog prisutan kao sudija, već onaj drevni neprijatelj koji je bio podstrekač svade. 10. Ako žele biti borci u dvoboju, a ne trgovci krvlju i nepravdom, na ulazu u borilište uvek pred očima neka imaju Pira koji je, u borbi za carstvo, prezreo zlato kako je rečeno. 11. A ako se, po običaju, ustrajava protiv pokazane istine, jer suparnici mogu biti nejednake snage, neka tu tvrdnju pobije pobeda koju je zadobio David protiv Golijata.¹⁶⁹ A ako nevernici zahtevaju drugi primer, neka tu tvrdnju pobije sama pobeda Herkula nad Antajom. Veoma je glupo držati da snaga koju podupire Bog može biti poražena u borbi. 12. Već je dovoljno razjašnjeno da je ono što se stečeno dvobojem, stečeno po pravu. A rimski narod je carstvo stekao dvobojem, i to potvrđuju verodostojna svedočanstva. Iznošenjem ovih svedočanstava neće samo ovo postati jasno, već i to da je od iskona Rimskog carstva sve što je trebalo razrešiti bilo razrešeno dvobojem. 13. Najpre, kako je opevano u poslednjem pevanju *Eneide*,¹⁷⁰ kada je izbio spor oko

populi fuit, verteretur litigium, Turno Rotulorum rege contra stante, de comuni amborum regum assensu ad ultimum, propter divinum beneplacitum inquirendum, inter se solum dimicatum est, ut in ultimis Eneydos canitur. 14. In quo quidem agone tanta victoris Enee clementia fuit, ut nisi balteus, quem Turnus Pallanti a se occiso detraxerat, patuisset, victo victor simul vitam condonasset et pacem, ut ultima carmina nostri Poete testantur. 15. Cumque duo populi ex ipsa troyana radice in Ytalia germinassent, romanus videlicet et albanus, atque de signo aquile deque penatibus aliis Troyanorum atque dignitate principandi longo tempore inter se disceptatum esset, ad ultimum de comuni assensu partium, propter iustitiam cognoscendam, per tres Oratios fratres hinc et per totidem Curiatios fratres inde in conspectu regum et populorum altrinsecus expectantium decertatum est: ubi tribus pugilibus Albanorum peremptis, Romanorum duobus, palma victoriae sub Hostilio rege cessit Romanis. Et hoc diligenter Livius in prima parte contexit, cuius Orosius etiam contestatur. 16. Deinde cum finitimis, omni iure belli servato, cum Sabinis, cum Samnitibus, licet in multitudine decertantium, sub forma tamen duelli, de imperio decertatum fuisse Livius narrat: in quo quidem modo decertandi cum Samnitibus fere fortunam, ut dicam, incepti penituit. 17. Et hoc Lucanus in secundo ad exemplum reducit sic:

Aut Collina tulit stratas quot porta catervas
tunc cum pene caput mundi rerumque potestas
mutavit translata locum, romanaque Samnis
ultra Caudinas speravit vulnera furcas.

sedišta države Enejeve, koji je bio prvi otac ovoga naroda, i kada mu se suprostavio Turno, kralj Rutulâ, dva kralja su zajednički pristala na konačnu međusobnu borbu da bi ispitali božansku naklonost. 14. U ovoj borbi blagost pobjednika Eneje bila je tolika da bi, da nije bio video pojas koji je Turno oteo od Palanta¹⁷¹ nakon što ga je ubio, pobjedilac pobjeđenom bio podario život i mir, kako svedoči posljednje pevanje našeg Pesnika.¹⁷² 15. I kada su u Italiji iz istog trojanskog korena iznikla dva naroda, Rimljani i Albanjani, među kojima je dugo vremena trajao sukob oko simbola orla, ostalih penata trojanskih i oko dostojanstva poglavrstva, na kraju su se, uz pristanak obe strane, radi postizanja pravde, sa jedne strane borila tri brata Horacija, a sa druge tri brata Kurijacija, pred očima kraljeva i naroda koji je čekao na obe strane. I kada su tri albanjanska i dva rimljanska borca bili mrtvi, palmina grančica pobjede pripala je Rimljanima pod kraljem Hostilijem. Livije pažljivo prati ovu priču u prvoj knjizi,¹⁷³ a i Orosije je potvrđuje.¹⁷⁴ 16. Livije pripoveda da se potom, prema svim ratnim zakonima, vodila borba u obliku dvoboja, iako je bilo mnoštvo boraca, sa susednim narodima, Sabinjanima i Samnitima. I u ovakvom borenju sa Samnitima sreća je gotovo, da tako kažem, kaznila one koji su ga prvi zametnuli.¹⁷⁵ 17. I Lukan ovo u drugom pevanju donosi na primeru:

Kakva gomila mrtvih leži kod prolaza Kolina,
kad je glava svetska i vlast gotovo promenila
mesto svoje, i Samniti se nadaše
težem udarcu na Rim od rana Kaudinskog klanca.¹⁷⁶

18. Postquam vero Ytalorum litigia sedata fuerunt, et cum Grecis cumque Penis nondum pro divino iudicio certatum esset, ad Imperium intendentibus illis et illis, Fabritio pro Romanis, Pirro pro Grecis, de imperii gloria in militie multitudine decertantibus, Roma obtinuit; Scipione vero pro Ytalis, Annibale pro Affricanis in forma duelli bellum gerentibus, Ytalis Affricani succubuerunt, sicut Livius et alii romane rei scriptores testificari conantur. 19. Quis igitur adeo mentis obtuse nunc est, qui non videat sub iure duelli gloriosum populum coronam orbis totius esse lucratum? Vere dicere potuit homo romanus quod quidem Apostolus ad Timotheum „Reposita est michi corona iustitie”; ‘reposita’, scilicet in Dei providentia eterna. 20. Videant nunc iuriste presumptuosi quantum infra sint ab illa specula rationis unde humana mens hec principia speculatur, et sileant secundum sensum legis consilium et iudicium exhibere contenti. 21. Et iam manifestum est quod romanus populus per duellum acquisivit Imperium: ergo de iure acquisivit; quod est principale propositum in libro presenti.

X 1. Usque adhuc patet propositum per rationes que plurimum rationalibus principiis innituntur; sed ex nunc ex principiis fidei cristiane iterum patefaciendum est. Maxime enim fremuerunt et inania meditati sunt in romanum Principatum qui zelatores fidei cristiane se dicunt; nec miseret eos pauperum Cristi, quibus non solum defraudatio fit in ecclesiarum proventibus, quinymo patrimonio ipsa cotidie rapiuntur, et depauperatur Ecclesia dum, simulando iustitiam, executorem iustitie non admittunt. 2. Nec iam depauperatio talis

18. I pošto su svađe Italijana bile umirene, i pošto još nije bio siguran božanski sud u slučaju Grka i Punaca, jer i jedni i drugi su težili carstvu, Fabricije se borio za Rimljane, a Pir za Grke zarad slave carstva u vojsci mnoštva boraca, i Rim je pobedio. Scipion¹⁷⁷ za Italijane i Hanibal za afrikance vodili su rat u obliku dvoboja, i Italija je porazila Afriku, kako se Livije i ostali rimski historičari trude priznati. 19. Ko je dakle toliko tupoglav da sada ne vidi da je ovaj slavni narod zadobio krunu celog sveta po pravu dvoboja? Rimljanin zaista može reći ono što je Apostol rekao Timotiju: „Dakle, meni je pripravljen vijenac pravde.”¹⁷⁸ „Pripravljen”, dakle, u večnoj Božjoj promisli. 20. Sada neka nadobudne sudije vide koliko su ispod one brane razuma odakle ljudski um promišlja ova načela; neka čute i budu zadovoljni što daju savet i sud shodno smislu zakona. 21. Već je pokazano da je rimski narod dvobojem zadobio carstvo: dakle, po pravu ga je stekao; a to je načelna tvrdnja u ovoj knjizi.

X 1. Sve do sada ova tvrdnja je dokazivana razlozima koji se najvećim delom oslanjaju na razumska načela; ali od sada je treba dokazivati prema načelima hrišćanske vere. Oni koji za sebe kažu da su revnosni u hrišćanskoj veri najviše su se „bunili” i „pomišljali zaludne stvari” protiv rimskog poglavarstva. Ne žalosti siromaštvo Hrista one koji ne samo da mešetare pod okriljem crkve, već im se svakog dana otima i nasledstvo, a crkva siromaši dok oni, glumeći pravdu, ne prihvataju izvršitelja pravde. 2. I ovo osiromašenje se ne događa bez Božjeg suda, jer sredstva crkve ne odlaze siromašnima čije su nasledstvo, niti postoji zahvalnost

absque Dei iudicio fit, cum nec pauperibus, quorum patrimonio sunt Ecclesie facultates, inde subveniatur, nec ab offerente Imperio cum gratitudine teneantur. 3. Redeunt unde venerunt: venerunt bene, redeunt male, quia bene data, et male possessa sunt. Quid ad pastores tales? Quid si Ecclesie substantia defluit dum proprietates propinquorum suorum exaugeantur? Sed forsitan melius est propositum prosequi, et sub pio silentio Salvatoris nostri expectare succursum. 4. Dico ergo quod, si romanum Imperium de iure non fuit, Christus nascendo persuasit iniustum; consequens est falsum: ergo contradictorium antecedentis est verum. Inferunt enim se contradictoria invicem a contrario sensu. 5. Falsitatem consequentis ad fideles estendere non oportet: nam si fidelis quis est, falsum hoc esse concedit et si non concedit, fidelis non est, et si fidelis non est, ad eum ratio ista non queritur. 6. Consequentiam sic ostendo: quicumque aliquod edictum ex electione prosequitur, illud esse iustum opere persuadet et, cum opera persuadentiora sint quam sermones, ut Philosopho placet in ultimis ad Nicomacum, magis persuadet quam si sermone approbaret. Sed Christus, ut scriba eius Lucas testatur, sub edicto romane auctoritatis nasci voluit de Virgine Matre, ut in illa singulari generis humani descriptione filius Dei, homo factus, homo conscriberetur: quod fuit illud prosequi. 7. Et forte sanctius est arbitrari divinitus illud exivisse per Cesarem, ut qui tanta tempora fuerat expectatus in societate mortalium, cum mortalibus ipse se consignaret. 8. Ergo Christus Avgusti, Romanorum auctoritate fungentis, edictum fore iustum opere persuasit. Et cum ad iuste edicere iurisdictio sequatur, necesse est ut qui iustum edictum

prema carstvu koje ih daruje. 3. Neka se vrate odakle i dolaze: dolaze u dobru, a odlaze u zlu, jer su data u dobru, a u zlu se zadržavaju. Zašto takvim pastirima? Pa šta ako crkva gubi osnovu dok se vlasništvo njihovih bližnjih uvećava? Možda je bolje da se vratimo temi i da u pobožnom miru čekamo pomoć našeg Spasitelja. 4. Kažem, dakle, da ako rimsko carstvo nije nastalo po pravu, Hristos bi rođenjem potvrdio nepravdu. Posledica je lažna; dakle, sud suprotan od premise bio bi istina. Naime, suprotni sudovi se međusobno isključuju suprotnim smislom.¹⁷⁹ 5. Verujućem čoveku ne treba dokazivati netačnost posledice, jer ako je neko vernik, potvrđuje da je ovo laž; a ako to ne priznaje, onda nije vernik, i ova tvrdnja se ne ispituje zbog njega. 6. Ovako dokazujem posledičnost: svako ko sledi neki propis po svom izboru i ko delom potvrđuje da je propis ispravan – budući da su dela uverljivija od reči, kako kaže Filozof u *Nikomahovoj etici*¹⁸⁰ – uverljiviji je nego kad bi propis samo odobravao rečima. Ali kako pripoveda Njegov hroničar Luka,¹⁸¹ Hristos je želeo da se rodi od majke device pod propisom izdatim od rimske vlasti, da bi Sin Božji, čovekom postavši, bio upisan kao čovek u tom jedinstvenom popisu ljudskog roda. Propis je dakle bio valjan. 7. Možda je svetije verovati da je cezar pod božanskim uticajem izdao propis, da bi se Onaj koji toliko vremena beše iščekivan u društvu smrtnih ljudi i sam upisao među smrtnike. 8. Hristos je, dakle, delom potvrdio da je propis Avgusta, kao predstavnika rimske vlasti, pravedan. I budući da za izdavanje propisa po pravu treba da postoji i sudsko ovlašćenje, neophodno je da onaj koji je potvrdio pravedni propis, potvrdio i sudsko ovlašćenje; jer ako nije po zakonu, bilo bi

persuasit iurisdictionem etiam persuaserit: que si de iure non erat, iniusta erat. 9. Et notandum quod argumentum sumptum ad destructionem consequentis, licet de sua forma per aliquem locum teneat, tamen vim suam per secundam figuram ostendit, si reducatur sicut argumentum a positione antecedentis per primam. 10. Reducitur enim sic: omne iniustum persuadetur iniuste; Christus non persuasit iniuste: ergo non persuasit iniustum. A positione antecedentis sic: omne iniustum persuadetur iniuste; Christus persuasit quoddam iniustum: ergo persuasit iniuste.

XI 1. Et si romanum Imperium de iure non fuit, peccatum Ade in Cristo non fuit punitum, hoc autem est falsum: ergo contradictorium eius ex quo sequitur est verum. 2. Falsitas consequentis apparet sic: cum enim per peccatum Ade omnes peccatores essemus, dicente Apostolo „Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit et per peccatum mors, ita in omnes homines mors, in quo omnes peccaverunt”; si de illo peccato non fuisset satisfactum per mortem Christi, adhuc essemus filii ire natura, natura scilicet depravata. 3. Sed hoc non est, cum dicat Apostolus ad Ephesios loquens de Patre: „Qui predestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis sue, in laudem, et gloriam gratie sue, in qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum secundum divitias glorie sue que superhabundavit in nobis”; cum etiam Christus ipse, in se punitionem patiens, dicat in Iohanne: „Consummatum est”; nam ubi consummatum est, nichil restat agendum.

nepravedano. 9. Treba zabeležiti da naša tvrdnja kojom potiremo posledicu, iako svojim oblikom stoji kao opšte mesto, ipak pokazuje svoju snagu kao druga figura silogizma, i ako se potom svede na prvu figuru kao tvrdnja koja se temelji na potvrđivanju posledice.¹⁸² 10. Svodi se ovako: nepravedno potvrđuje sve što je nepravda; Hristos nije potvrdio nepravedno, dakle, nije potvrdio nepravdu. Potvrđivanjem posledice dobijamo: nepravedno potvrđuje sve što je nepravda; Hristos je potvrdio nepravdu, dakle, potvrdio je nepravedno.

XI 1. Da rimsko carstvo nije bilo nastalo po pravu, Adamov greh ne bi bio kažnjen u Hristu; a to nije istina; dakle, sud suprotan od premise iz koje sledi ovakav zaključak jeste tačan. 2. Da je posledica pogrešna pokazuje se ovako. Pošto smo zbog Adamovog greha svi grešni, po rečima Apostola, „Zato kao što kroz jednog čovjeka dode na svijet grijeh, i kroz grijeh smrt, i tako smrt uđe u sve ljude, jer svi sagriješise”;¹⁸³ da smrću Hristovom nije iskupljen ovaj greh, još bi smo po prirodi, dakako, pokvarenoj prirodi, bili „deca gneva”.¹⁸⁴ 3. Ali ovo nije slučaj, jer kaže Apostol Efescima govoreći o ocu: „Predodredivši nas sebi na usinovljenje kroz Isusa Hrista, po blagonaklonosti volje svoje, na pohvalu slave blagodati svoje, kojom nas oblagodati u Ljubljenome, u kome imamo izbavljenje krvlju njegovom, oproštenje grijehova, po bogatstvu blagodati njegove, koju je preumnožio u nama u svakoj mudrosti i razboritosti.”¹⁸⁵ Pošto je Hristos trpio kaznu u svome telu, kaže u Jovana: „Svrši se”;¹⁸⁶ naime, kada se nešto svrši ne preostaje ništa više da se uradi. 4. Što se tiče posledičnosti treba znati da „kazna” nije

4. Propter convenientiam sciendum quod 'punitio' non est simpliciter 'pena iniuriam inferenti', sed 'pena inflictata iniuriam inferenti ab habente iurisdictionem puniendi'; unde, nisi ab ordinario iudice pena inflictata sit, 'punitio' non est, sed potius 'iniuria' est dicenda. Unde dicebat ille Moysi: „Quis constituit te iudicem super nos?”. 5. Si ergo sub ordinario iudice Christus passus non fuisset, illa pena punitio non fuisset. Et iudex ordinarius esse non poterat nisi supra totum humanum genus iurisdictionem habens, cum totum humanum genus in carne illa Christi portantis dolores nostros, ut ait Propheta, puniretur. Et supra totum humanum genus Tyberius Cezar, cuius vicarius erat Pilatus, iurisdictionem non habuisset, nisi romanum Imperium de iure fuisset. 6. Hinc est quod Herodes, quamvis ignorans quid faceret, sicut et Cayphas cum verum dixit de celesti decreto, Christum Pilato remisit ad iudicandum ut Lucas in evangelio suo tradit. Erat enim Herodes non vicem Tyberii gerens sub signo aquile vel sub signo senatus, sed rex regno singulari ordinatus ab eo et sub signo regni sibi commissi gubernans. 7. Desinant igitur Imperium exprobrare romanum qui se filios Ecclesie fingunt, cum videant sponsum Christum illud sic in utroque termino sue militie comprobasse. Et iam sufficienter manifestum esse arbitror, romanum populum sibi de iure orbis Imperium ascivisse. 8. O felicem populum, o Ausoniam te gloriosam, si vel nunquam infirmator ille Imperii tui natus fuisset, vel nunquam sua pia intentio ipsum fefellisset!

jednostavno „osveta onome koji čini nepravdu”, već je to „osveta naneta onome koji čini nepravdu od strane onoga koji ima ovlaštenje da kažnjava”; stoga, sem ako kaznu nije dosudio ovlašteni sudija, to nije „pravda”, već je pre treba nazvati „nepravdom”. Zato je Mojsije besedio: „Ko je tebe postavio sudijom nad nama?”¹⁸⁷ 5. Da Hristos nije stradao pod ovlaštenim sudijom, kazna ne bi bila kazna. A niko ne bi mogao biti ovlašteni sudija osim ako nema sudsku vlast nad celim ljudskim rodom, pošto je, kako kaže Prorok, čitav ljudski rod kažnjen u tom telu Hrista koji nosi grehe naše. A Tiberije Cezar,¹⁸⁸ čiji predstavnik beše Pilat, ne bi imao sudska ovlaštenja da Rimsko carstvo nije postojalo po pravu. 6. Zato je Irod, iako nije znao šta čini, baš kao i Kaifa kada je istinu govorio o nebeskoj naredbi,¹⁸⁹ Hrista vratio Pilatu na presudu, kako Luka donosi u svome *Jevandlju*.¹⁹⁰ Naime, Irod nije Tiberiju vodio pokrajinu pod znakom orla niti po zapovesti Senata, već je upravljao kao kralj koga je ovaj odredio za jedno kraljevstvo i pod znakom poverenog mu kraljevstva. 7. Neka oni koji se predstavljaju kao sinovi crkve zato prestanu prebacivati rimskom carstvu, jer vide da ga je Mladenac Hristos ovako potvrdio na početku i na kraju svoga pohoda. Dovoljno je jasno, držim, da je rimski narod sebi po pravu prisvojio svetsko carstvo. 8. O sretni narode, O Auzoijo slavna, samo da se nikada rodio nije onaj što oslabi carstvo tvoje, ili da nikada nije zaveden bio pobožnom namerom!



Dantis Alagherii

De Monarchia

liber tertius

I 1. „Conclisit ora leonum, et non nocuerunt michi: quia coram eo iustitia inventa est in me”. In principio huius operis propositum fuit de tribus questionibus, prout materia pateretur, inquirere; de quarum duabus primis in superioribus libris, ut credo, sufficienter peractum est. 2. Nunc autem de tertia restat agendum: cuius quidem veritas, quia sine rubore aliquorum emergere nequit, forsitan alicuius indignationis in me causa erit. 3. Sed quia de trono immutabili suo Veritas deprecatur, Salomon etiam silvam Proverbiorum ingrediens meditantam veritatem, impium detestandum in se facturo nos docet, ac preceptor morum Phylosophus familiaria destruenda pro veritate suadet; assumpta fiducia de verbis Danielis premissis, in quibus divina potentia clipeus defensorum veritatis astruitur, iuxta monitionem Pauli fidei loricam induens, in calore carbonis illius quem unus de Seraphin accepit de altari celesti et tetigit labia Ysaie, gignasium presens ingrediar, et in brachio Illius



Dantea Aligijerija

Monarhija

knjiga treća

I 1. „I zatvori usta lavovima, te mi ne naudiše; jer se nadoh čist pred Njim”.¹⁹¹ Na početku ovoga dela postavljena je propozicija da se, koliko predmet dopušta, ispituju tri pitanja. O prva dva pitanja je, kako verujem, dovoljno rečeno. 2. A sada preostaje da se obradi treće pitanje čija istina se ne može rasvetliti bez sramoćenja nekih ljudi, a to će možda biti uzrok izvesne srdžbe protiv mene. 3. Ali pošto nas istina sa svog nepromenljivog prestola moli, a Solomon, ulazeći u šumu *Priča* promišljajući istinu, podučava da nečasno u nama treba ukloniti;¹⁹² te pošto Filozof, učitelj vladanja, predlaže da se zarad istine uništi i ono što nam je blisko;¹⁹³ pouzdavši se u pomenute reči Danijelove, u kojima je božanska moć pridodata kao štit braniteljâ istine,¹⁹⁴ i navlačeći na se, kao što Pavle opominje, oklop vere,¹⁹⁵ u vrelini onog ugljena kojeg je jedan od serafima uzeo sa oltara nebeskog i dotakao usne Isaije¹⁹⁶ – ući ću u borilište preda mnom i, rukom Onoga koji nas je iz

qui nos de potestate tenebrarum liberavit in sanguine suo impium atque mendacem de palestra, spectante mundo, eiciam. 4. Quid timeam, cum Spiritus Patri et Filio coeternus aiat per os David: „In memoria eterna erit iustus, ab auditione mala non timebit”? 5. Questio igitur presens, de qua inquisitio futura est, inter duo luminaria magna versatur: romanum scilicet Pontificem et romanum Principem; et queritur utrum auctoritas Monarche romani, qui de iure Monarcha munii est, ut in secundo libro probatum est, immediate a Deo dependeat an ab aliquo Dei vicario vel ministro, quem Petri successorem intelligo, qui vere claviger est regni celorum.

II 1. Ad presentem questionem discutiendam, sicut in superioribus est peractum, aliquod principium est assumendum in virtute cuius aperiende veritatis argumenta formentur; nam sine prefixo principio etiam vera dicendo laborare quid prodest, cum principium solum assummendorum mediorum sit radix? 2. Hec igitur irrefragabilis veritas prefigatur: scilicet quod illud quod nature intentioni repugnat Deus nolit. Nam si hoc verum non esset, contradictorium eius non esset falsum, quod est: Deum non nolle quod nature intentioni repugnat. 3. Et si hoc non falsum, nec ea que secuntur ad ipsum; impossibile enim est in necessariis consequentiis falsum esse consequens antecedente non falso existente. 4. Sed ad non nolle alterum duorum sequitur de necessitate: aut velle aut non velle; sicut ad non odire necessario sequitur aut amare aut non amare; non enim non amare est odire, nec non velle est nolle, ut de se patet. Que si falsa non sunt, ista non erit

sile mraka izbavio svojom krvlju, pred očima sveta isteraću sa borilišta bezbožno i lažljivo. 4. Zašto da se plašim kada Duh koji je suvečan sa Ocem i Sinom kroz usta Davidova veli: „Pravednik će se spominjati uvijek. Ne boji se zla glasa;”¹⁹⁷ 5. Sadašnje pitanje, koje ćemo ispitivati dotiče se dva velika svetla: rimskog pape i rimskog cara. Ispitaće se da li autoritet rimskog monarha, koji je, kako je dokazano u drugoj knjizi, po pravu monarh sveta, zavisi od Boga ili nekog njegovog namesnika ili zastupnika, pod kojim smatram Petrova naslednika, nesumnjivo ključara carstva nebeskog.

II 1. U razmatranju sadašnjeg pitanja, kako je ranije učinjeno, treba prihvatiti neko načelo na čijoj će se valjanosti temeljiti tvrdnje koje otkrivaju istinu. Naime, čemu delati bez utvrdenog načela, makar se iznosila istina, jer jedino ovo načelo jeste osnov za usvajanje srednjih pojmova. 2. Da utvrdimo, dakle, ovu nesalomivu istinu: ono što se opire nameri prirode, Bog ne želi. Jer, ako ovo nije bila istina, sud suprotan ovome ne bi bio pogrešan; odnosno, da Bog ne želi suprotno od onog što se opire nameri prirode. 3. Ako ovo nije pogrešno, nije ni ono što proizlazi iz toga. Naime, nemoguće je da u logičkoj dedukciji posledica bude lažna, a da antecedent to ne bude. 4. Ali iz ovoga „ne želeći suprotno” nužno sledi jedna od dve stvari: ili „želeći” ili „ne želeći”; baš kao što iz „ne mrzeti” neizbežno sledi ili „voleti” ili „ne voleti”. Naime, „ne voleti” nije isto što i „mrzeti”, niti je „ne želeći” isto što i „želeći suprotno”, što je jasno. Ako ovi zaključci nisu pogrešni, onda neće pogrešno biti ni ovo: „Bog želi što ne želi”, a ništa nije lažnije od navedenog. 5. Da je rečeno istina objasniću ovako: jasno je

falsa: 'Deus vult quod non vult'; cuius falsitas non habet superiorem. 5. Quod autem verum sit quod dicitur sic declaro: manifestum est quod Deus finem nature vult, aliter celum otiose moveret; quod dicendum non est. Si Deus vellet impedimentum finis, vellet etiam finem impedimenti, aliter etiam otiose vellet; et cum finis impedimenti sit non esse rei impeditae, sequeretur Deum velle non esse finem nature, quem dicitur velle esse. 6. Si enim Deus non vellet impedimentum finis, prout non vellet sequeretur ad non velle nichil de impedimento curare, sive esset sive non esset; sed qui impedimentum non curat, rem que potest impedi non curat, et per consequens non habet in voluntate; et quod quis non habet in voluntate, non vult. 7. Propter quod si finis nature impedi potest—quod potest—de necessitate sequitur quod Deus finem nature non vult; et sic sequitur quod prius: videlicet Deum velle quod non vult. Verissimum igitur est illud principium ex cuius contradictorio tam absurda secuntur.

III 1. In introitu ad questionem hanc notare oportet quod prime questionis veritas magis manifestanda fuit ad ignorantiam tollendam, quam ad tollendum litigium; sed que fuit secunde questionis, quasi equaliter ad ignorantiam et litigium se habebat: multa etenim ignoramus de quibus non litigamus. 2. Nam geometra circuli quadraturam ignorat non tamen de ipsa litigat; theologus vero numerum angelorum ignorat; non tamen de illo litigium facit; Egypcius vero civilitatem Scitharum ignorat, non propter hoc de ipsorum civilitate contendit. 3. Huius quidem tertie questionis veritas tantum habet litigium, ut, quemadmodum in aliis ignorantia solet esse

da Bog želi cilj prirode, u suprotnom bi uzalud pokretao nebo; a to ne treba govoriti. Ako bi Bog želeo zaprečenje cilja, želeo bi i cilj zaprečenja, u suprotnom bi želeo uzalud. I pošto cilj zapreke jeste da ne bude onoga što se zaprečava, sledi da Bog želi da se cilj prirode ne ostvari, a rečeno je da želi njegovo ostvarenje. 6. A ako Bog ne želi zaprečenje cilja, a podrazumeva se da to ne želi, iz ovoga „ne želeti” proizlazi da ne brine o tome da li je do zapreke došlo ili ne. Onaj koji ne brine o zapreci, ne brine ni o onome što može da bude zaprečeno, te stoga ne postoji u njegovoj volji; a ono što neko nema u volji, to i ne želi. 7. Zato ako cilj prirode može biti zaprečen, a može, neizbežno sledi da Bog ne želi cilj prirode; pa zato sledi ono što smo ranije rekli, da Bog želi ono što ne želi. Najistinitije je načelo iz čije suprotnosti proizlazi tako apsurdan zaključak.

III 1. U uvodu ovog istraživanja treba zabeležiti da je na istinu prvog pitanja trebalo ukazati pre zbog uklanjanja neznanja, nego zbog uklanjanja svađe; ali i istina drugog pitanja odnosi se gotovo jednako tako na neznanje i svađu, jer mnogo toga ne znamo a oko toga se ne raspravljamo. 2. Naime, geometar ne poznaje kvadraturu kruga, a oko toga se ne svađa; teolog ne zna broj anđela, ali ne diže raspru oko toga; Egipćanin ne poznaje društvo Skita, i zbog toga ne uspoređuje njihovo društvo. 3. A odgovor na treće pitanje uzrokuje toliku svađu da je, baš kao što je u drugim stvarima obično neznanje uzrok svađe, ovde je pre svađa uzrok neznanja. 4. Često se dešava da ljude koji svoju volju upravljaju prema sudu razuma – pod lošim uticajima i zapostavivši svetlo razuma – osećanje poput slepaca

causa litigii, sic et hic litigium causa ignorantie sit magis. 4. Hominibus nanque rationis intuitu voluntatem prevolantibus hoc sepe contingit: ut, male affecti, lumine rationis postposito, affectu quasi ceci trahantur et pertinaciter suam denegent cecitatem. 5. Unde fit persepe quod non solum falsitas patrociniū habeat, sed—ut plerique—de suis terminis egredientes per aliena castra discurrant; ubi nichil intelligentes, ipsi nichil intelliguntur: et sic provocant quosdam ad iram, quosdam ad dedignationem, nonnullos ad risum. 6. Igitur contra veritatem que queritur tria hominum genera maxime colluctantur. 7. Summus nanque Pontifex, domini nostri Iesu Christi vicarius et Petri successor, cui non quicquid Cristo sed quicquid Petro debemus, zelo fortasse clavium, necnon alii gregum cristianorum pastores, et alii quos credo zelo solo matris Ecclesie promoveri, veritati quam ostensurus sum de zelo forsā—ut dixi—non de superbia contradicunt. 8. Quidam vero alii, quorum obstinata cupiditas lumen rationis extinxit—et dum ex patre dyabolo sunt, Ecclesie se filios esse dicunt—non solum in hac questione litigium movent, sed sacratissimi principatus vocabulum aborrentes superiorum questionum et huius principia impudenter negarent. 9. Sunt etiam tertii—quos decretalistas vocant—qui, theologie ac philosophie cuiuslibet inscii et expertes, suis decretalibus—quas profecto venerandas existimo—tota intentione innixi, de illarum prevalentia—credo—sperantes, Imperio derogant. 10. Nec mirum, cum iam audiverim quendam de illis dicentem et procaciter asserentem traditiones Ecclesie fidei fundamentum: quod quidem nefas de opinione mortalium illi summoveant qui ante traditiones Ecclesie in Filium Dei Cristum sive

vuče a da oni neprestano poriču svoje slepilo. 5. Zato se veoma često dešava ne samo da laž ima zaštitu, već i da mnogi prelaze svoje granice ne bi li vršljali po tuđem posedu, gde ništa ne razumevajući ni sami nisu shvaćeni. Tako teraju jedne da se ljute, druge da ih preziru, a sve da im se smeju. 6. Protiv istine, dakle, koju ispitujemo najviše se opiru tri vrste ljudi. 7. Najviši pontifik¹⁹⁸, namesnik Gospoda našeg Isusa Hrista i naslednik Petrov, kome dugujemo ne ono što dugujemo Hristu već Petru, možda iz revnosti prema ključevima; a s njime i ostali pastiri hrišćanskog stada, te ostali koje – verujem – sama revnost prema majci crkvi pokreće da protivreče istini koju nameravam pokazati; može biti iz revnosti, kako rekoh, a ne iz oholosti. 8. Neki drugi, pak, kojima je postojana žudnja ugasila svetlo razuma – i koji, iako im je otac đavo, tvrde da su sinovi crkve – ne samo da podstiču svađu po ovom pitanju, već i, grozeći se izraza „najsvetiji principat“, drsko poriču gornje pitanje i njegova načela. 9. Postoje i treći, koji se nazivaju *decretalistas* [„dekretisti“], a koji ne znaju i ne poznaju ništa od teologije ili filozofije, već svaku nameru oslanjaju na svoje dekrete,¹⁹⁹ koje zaista držim vrednim poštovanja. Smatram da oni verujući u njihovu snagu dokidaju carstvo. 10. I ovo ne čudi, budući da sam već čuo jednog od njih kako govori i bezočno tvrdi da su crkvene tradicije temelj vere. Neka ovo bezbožništvo iz mišljenja smrtnika uklone oni koji su pre crkvenih tradicija verovali u Sina Božjeg Hrista, koji dolazi, prisutnog ili već raspetog, i koji su se verujući nadali, nadajući se u ljubavi goreli i goreći su – kako svet ne sumnja – načinili sebe Njegovim sunaslednicima. 11. Da bi takvi ljudi u potpunosti bili isključeni iz

venturum sive presentem sive iam passum crediderunt, et credendo speraverunt, et sperantes karitate arserunt, et ardentibus ei coheredes factos esse mundus non dubitat. 11. Et ut tales de presenti gignasio totaliter excludantur, est advertendum quod quedam scriptura est ante Ecclesiam, quedam cum Ecclesia, quedam post Ecclesiam. 12. Ante quidem Ecclesiam sunt vetus et novum Testamentum, quod „in eternum mandatum est” ut ait Propheta; hoc enim est quod dicit Ecclesia loquens ad sponsum: „Trahe me post te”. 13. Cum Ecclesia vero sunt veneranda illa concilia principalia quibus Christum interfuisse nemo fidelis dubitat, cum habeamus ipsum dixisse discipulis ascensurum in celum „Ecce ego vobiscum sum in omnibus diebus usque ad consummationem seculi”, ut Matheus testatur. Sunt etiam Scripture doctorum, Augustini et aliorum, quos a Spiritu Sancto adiutos qui dubitat, fructus eorum vel omnino non vidit vel, si vidit, minime degustavit. 14. Post Ecclesiam vero sunt traditiones quas ‘decretales’ dicunt: que quidem etsi auctoritate apostolica sunt venerande, fundamentali tamen Scripture postponendas esse dubitandum non est, cum Christus sacerdotes obiurgaverit de contrario. 15. Cum enim interrogassent: „Quare discipuli tui traditionem seniorum transgrediuntur?”—negligebant enim manuum lotionem—Christus eis, Matheo testante, respondit: „Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram?”. In quo satis innuit traditionem postponendam. 16. Quod si traditiones Ecclesie post Ecclesiam sunt, ut declaratum est, necesse est ut non Ecclesie a traditionibus, sed ab Ecclesia traditionibus accedat auctoritas. Hicque solas traditiones habentes ab hoc—ut dicebatur—gignasio excludendi sunt: oportet

ovoga borilišta treba na umu imati da postoje spisi koji prethode crkvi, koji su savremeni s crkvom te oni koji za crkvom slede. 12. Pre crkve je postojao *Stari i Novi Zavjet*, koji se „postavi zavavijek”, kako reče Prorok;²⁰⁰ stoga crkva govori svome Mladencu: „Vuci me za tobom.”²⁰¹ 13. Kako nijedan vernik ne sumnja, sa crkvom su istovremeni oni štovani prvi sabori na kojima je Hristos bio prisutan, jer znamo da On zboraše učenicima da će se uspjeti na nebo: „I evo ja sam s vama u sve dane do svršetka vijeka”, kako svedoči Matej.²⁰² Postoje i spisi crkvenih učitelja, Avgustina i ostalih, i svako ko sumnja da ih je izgovorio Duh Sveti ili uopšte ne vidi njihove plodove ili ako ih vidi, nije ih kušao. 14. Za crkvom slede tradicije koje zovemo „dekretne”, koje, iako treba da se štiju zbog apostolskog autoriteta – ne treba sumnjati – ipak slede za osnovnim *Pismom*, jer je Hristos korio sveštenike zbog činjenja suprotnog. 15. Kada su pitali: „Zašto učenici tvoji prestupaju predanje starih?”;²⁰³ naime, nisu prali ruke; Hristos je ovima, po svedočanstvu Matejevom, odgovorio: „Zašto i vi prestupate zapovijest Božiju za predanje svoje?” Ovim je dovoljno pokazao da crkvena tradicija sledi na drugom mestu. 16. Pa ako crkvene tradicije slede za crkvom, kako je razjašnjeno, nužno je da crkva ne izvodi autoritet iz tradicija, već da tradicije izvode autoritet iz crkve. Iz ovoga nadmetanja treba isključiti, kako je rečeno, i one koji se drže jedino tradicija. Potrebno je, naime, da oni koji tragaju za ovom istinom nastave istraživanje od onih stvari iz kojih proističe autoritet crkve. 17. Pošto su ovi ljudi isključeni, moraju biti isključeni i ostali koji se, prekriveni perjem gavranovim, hvale da su bele ovce u stadu Gospodnjem. Oni su sinovi bezbožnosti koji, da bi

enim, hanc veritatem venantes, ex hiis ex quibus Ecclesie manat auctoritas investigando procedere. 17. Hiis itaque sic exclusis, excludendi sunt alii qui, corvorum plumis operti, oves albas in grege Domini se iactant. Hii sunt impietatis filii qui, ut flagitia sua exequi possint, matrem prostituunt, fratres expellunt, et denique iudicem habere nolunt. Nam cur ad eos ratio quereretur, cum sua cupiditate detenti principia non viderent? 18. Quapropter cum solis concertatio restat qui, aliquali zelo erga matrem Ecclesiam ducti, ipsam que queritur veritatem ignorant: cum quibus illa reverentia fretus quam pius filius debet patri, quam pius filius matri, pius in Christum, pius in Ecclesiam, pius in pastorem, pius in omnes cristianam religionem profitentes, pro salute veritatis in hoc libro certamen incipio.

IV 1. Isti vero ad quos erit tota disputatio sequens, asserentes auctoritatem Imperii ab auctoritate Ecclesie dependere velut artifex inferior dependet ab architecto, pluribus et diversis argumentis moventur; que quidem de Sacra Scriptura eliciunt et de quibusdam gestis tam summi Pontificis quam ipsius Imperatoris, nonnullum vero rationis indicium habere nituntur. 2. Dicunt enim primo, secundum scripturam Geneseos, quod Deus fecit duo magna luminaria—luminare maius et luminare minus—ut alterum preesset diei et alterum preesset nocti: que allegorice dicta esse intelligebant ista duo regimina: scilicet spirituale et temporale. 3. Deinde arguunt quod, quemadmodum luna, que est luminare minus, non habet lucem nisi prout recipit a sole, sic nec regnum temporale auctoritatem habet nisi prout recipit a spirituali regimine. 4. Propter hanc et

mogli izvršiti svoja nevaljalstva, kurvaju majku, isteruju braću, i konačno odbijaju da dobiju sudiju. Zašto za njih tražiti odgovor kada, sputani svojom požudom, ne vide osnovna načela? 18. Zbog toga preostaje da se raspravlja jedino s onima koji, vođeni nekom revnošću prema materi crkvi, ne opažaju ovu istinu koju istražujemo. Sa njima – utvrđen onom smernošću koju pobožni sin duguje ocu, materi, Hristu, crkvi, pastiru i svima koji ispovedaju hrišćanstvo – zarad spasa istine započinjem bitku u ovoj knjizi.

IV 1. Čitava rasprava koja sledi biće upućena onima koji tvrde da, baš kao što graditelj zavisi od arhitekta, autoritet carstva zavisi od autoriteta crkve. Njih pokreću mnogi i brojni argumenti koje izvode iz *Svetog pisma* i iz izvesnih dela kako najvišeg pontifika tako i samog cara; ali se oni ništa manje oslanjaju i na sud razuma. 2. Pre svega kažu da je prema *Postanju* Bog stvorio dva velika svetla, veće i manje, da jedno vlada danom a drugo noći.²⁰⁴ Oni razumevaju da je alegorički rečeno da su to dve vlasti, odnosno, duhovna i temporalna vlast. 3. Zatim tvrde da kao što, poput Meseca, manje svetlo ne poseduje svetlost osim koliko primi od Sunca, tako ni temporalna vlast ne poseduje autoritet osim koliko primi od duhovne vlasti. 4. Radi pobijanja ove i ostalih njihovih tvrdnji treba imati na umu da, kako Filozof kaže u *O sofističkim pobijanjima*,²⁰⁵ pobijanje tvrdnji jeste razotkrivanje grešaka. I pošto može postojati greška u sadržaju i formi tvrdnje, postoje dve mogućnosti da se pogreši: ili pogrešnim pretpostavljanjem ili pogrešnim zaključivanjem. Filozof je obe pogreške podigao protiv Parmenida i Melisa

propter alias eorum rationes dissolvendas prenotandum quod, sicut Phylosopho placet in hiis que De sophisticis elenchis, solutio argumenti est erroris manifestatio. Et quia error potest esse in materia et in forma argumenti, dupliciter peccare contingit: aut scilicet assumendo falsum, aut non sillogizando; que duo Phylosophus obiebat contra Parmenidem et Melissum dicens: „Quia falsa recipiunt et non sillogizantes sunt”. Et accipio hic largo modo ‘falsum’ etiam pro ‘inoppinabili’, quod in materia probabili habet naturam falsi. 5. Si vero in forma sit peccatum, conclusio interimenda est ab illo qui solvere vult, ostendendo formam sillogisticam non esse servatam. Si vero peccatum sit in materia, aut est quia ‘simpliciter’ falsum assumptum est, aut quia falsum ‘secundum quid’. Si ‘simpliciter’, per interemptionem assumpti solvendum est; si ‘secundum quid’, per distinctionem. 6. Hoc viso, ad meliorem huius et aliarum inferius factarum solutionum evidentiam advertendum quod circa sensum mysticum dupliciter errare contingit: aut querendo ipsum ubi non est, aut accipiendo aliter quam accipi debeat. 7. Propter primum dicit Augustinus in Civitate Dei: „Non omnia que gesta narrantur etiam significare aliquid putanda sunt, sed propter illa que aliquid significant etiam ea que nichil significant atextuntur. Solo vomere terra proscinditur; sed ut hoc fieri possit, etiam cetera aratri membra sunt necessaria”. 8. Propter secundum idem ait in Doctrina Cristiana, loquens de illo aliud in Scripturis sentire quam ille qui scripsit eas dicit, quod „ita fallitur ac si quisquam deserens viam eo tamen per girum pergeret quo via illa perducit”; et subdit: „Demonstrandum est ut consuetudine deviandi etiam in transversum aut perversum ire

govoreći: „Jer pogrešno pretpostavljaju i pogrešno zaključuju.”²⁰⁶ I ovo „pogrešno” uzimam u širem smislu i za „nezamislivo”, ono što u mogućoj stvari poseduje prirodu laži. 5. Ako je greška u formi, onaj koji želi da pobije zaključak treba da ga negira dokazivanjem da se ne koristi odgovarajućim oblikom silogizma. S druge strane, ako je greška u sadržaju, to je ili zbog toga što je premisa „jednostavno” pogrešna ili zato što je pogrešna „u nekom pogledu”.²⁰⁷ Ako je „jednostavno” pogrešna, treba da se pobija potiranjem premise; a ako je pogrešna „u nekom pogledu”, razlikovanjem. 6. Uvidevši ovo, da bismo bolje uvideli pobijanje ove i činjenica koje slede, treba imati na umu da se u vezi sa skrivenim smislom²⁰⁸ javljaju dve greške: ili se traži onde gde ga nema, ili se prihvata drugačije nego što bi trebalo. 7. Zbog ovoga prvog slučaja Avgustin kaže u *Državi Božjoj*: „Ne treba držati da svako delo o kome se priča ima neko značenje; ali i ova koja nemaju značenje pridodata su zbog onih dela koja imaju neko značenje. Jedino raonik prodiru u zemlju, ali da bi to moglo da se dogodi neophodni su i ostali delovi rala.”²⁰⁹ 8. Zbog drugog slučaja isti u *Doktrini hrišćanstva*, govoreći o onome koji u spisima želi osetiti nešto drugo od onoga koji ih je pisao, kaže da „greši onaj koji napušta put i okolnim stazama ide ka cilju kome vodi put”;²¹⁰ pa dodaje: „Treba pokazati da navika skretanja sa puta tera i na prečice i pogrešne puteve.” 9. Zatim ukazuje na razlog zbog koga se ovoga valja čuvati kada su u pitanju spisi, govoreći: „Vera će posrnuti ako autoritet božanskih spisa poklekne.”²¹¹ 10. A ja kažem da ako se tako nešto desi iz neznanja, treba – pažljivo ukazavši na grešku – oprostiti, kao što treba oprostiti onome koji se plaši lavova u oblacima. Ako se,

cogatur". 9. Deinde innuit causam quare cavendum sit hoc in Scripturis, dicens: „Titubabit fides, si Divinarum Scripturarum vacillat autoritas". 10. Ego autem dico quod si talia fiunt de ignorantia, correctione diligenter adhibita ignoscendum est sicut ignoscendum esset illi qui leonem in nubibus formidaret; si vero industria non aliter cum sic errantibus est agendum, quam cum tyrampnis, qui publica iura non ad comunem utilitatem secuntur, sed ad propriam retorquere conantur. 11. O summum facinus, etiamsi contingat in sompniis, eterni Spiritus intentione abuti! Non enim peccatur in Moyse, non in David, non in Iob, non in Matheum, non in Paulum, sed in Spiritum Sanctum qui loquitur in illis. Nam quanquam scribe divini eloquii multi sint, unicus tamen dictator est Deus, qui beneplacitum suum nobis per multorum calamos explicare dignatus est. 12. Hiis itaque prenotatis, ad id quod superius dicebatur dico per interemptionem illius dicti quo dicunt illa duo luminaria typice importare duo hec regimina: in quo quidem dicto tota vis argumenti consistit. 13. Quod autem ille sensus omnino sustineri non possit, duplici via potest ostendi. Primo quia, cum huiusmodi regimina sint accidentia quedam ipsius hominis, videretur Deus usus fuisse ordine perverso accidentia prius producendo quam proprium subiectum: quod absurdum est dicere de Deo; nam illa duo luminaria producta sunt die quarto et homo die sexto, ut patet in Lictera. 14. Preterea, cum ista regimina sint hominum directiva in quosdam fines, ut infra patebit, si homo stetisset in statu innocentie in quo a Deo factus est, talibus directivis non indignisset: sunt ergo huiusmodi regimina remedia contra infirmitatem peccati. 15. Cum ergo non solum in die quarto

pak, to uporno čini, s onima koji čine takve greške treba postupati jednako kao sa tiraninom koji ne sledi javna prava zbog koristi zajednice, već se trudi da ih izvrne u svoju korist. 11. O, vrhunskog nedela, makar se u snu desilo: zloupotrebite nameru Duha Večnoga! Onaj koji govori kroz usta njihova ne čini greh prema Mojsiju, Davidu, ili Jovu, ni prema Mateju ili Pavlu, već prema Duhu Svetome. Jer iako mnogi beleže reči božanske, jedino je Bog taj koji ih diktira, On koji je dostojan da nam kroz pera drugih iznese svoju dobrotu. 12. Pošto smo ovo ustanovili, uz već gore navedeno, negiram njihove navodne tvrdnje da ova dva svetla simbolizuju dve pomenute vrste vlasti. U rečenome počiva čitava snaga njihove tvrdnje. 13. A da je takvo tumačenje neodrživo može se pokazati na dva načina. Kao prvo, pošto su obe ove vlasti nešto što se tiče samog čoveka, čini se da je Bog iskoristio obrnuti poredak stvaranjem posledice pre njenog subjekta, a besmisleno je tako nešto reći za Boga. Naime, kako se vidi iz *Pisma*, ova dva svetla stvorena su četvrtog dana a čovek šestog dana.²¹² 14. Potom, budući da ove vlasti usmeravaju ljude ka određenim ciljevima, kako ćemo niže pokazati, da je čovek ostao u stanju nevinosti u kome ga je Bog stvorio, ne bi imao potrebu za ovim smernicama. Ove vlasti, dakle, jesu lekovi protiv nestalnosti greha. 15. A pošto četvrtog dana ne samo da nije postojao grešnik, već ni čovek, bio bi uzaludan posao spravljati lekove. To je suprotno božanskoj dobroti. Suludo je da postoji lekar koji, i pre čovekovog rođenja, njemu pripravlja obloge za buduće otekline. 16. Ne treba, dakle, tvrditi da je četvrtog dana Bog stvorio ove dve vlasti; i posledično, ne može Mojsijeva namera biti ono što oni zamišljaju. 17. Ovo može da se pobije,

peccator homo non erat, sed etiam simpliciter homo non erat, producere remedia fuisset otiosum: quod est contra divinam bonitatem. Stultus enim esset medicus qui, ante nativitatem hominis, pro apostemate futuro illi emplastrum conficeret. 16. Non igitur dicendum est quod quarto die Deus hec duo regimina fecerit; et per consequens intentio Moysi esse non potuit illa quam fingunt. 17. Potest etiam hoc, mendacio tollerando, per distinctionem dissolvi: mitior nanque est in adversarium solutio distinctiva; non enim omnino mentiens esse videtur, sicut interemptiva illum videri facit. Dico ergo quod licet luna non habeat lucem habundanter nisi ut a sole recipit, non propter hoc sequitur quod ipsa luna sit a sole. 18. Unde sciendum quod aliud est esse ipsius lune, aliud virtus eius, et aliud operari. Quantum est ad esse, nullo modo luna dependet a sole, nec etiam quantum ad virtutem, nec quantum ad operationem simpliciter; quia motus eius est a motore proprio, influentia sua est a propriis eius radiis: habet enim aliquam lucem ex se, ut in eius eclipsi manifestum est. 19. Sed quantum ad melius et virtuosius operandum, recipit aliquid a sole, quia lucem habundantem: qua recepta, virtuosius operatur. 20. Sic ergo dico quod regnum temporale non recipit esse a spirituali, nec virtutem que est eius auctoritas, nec etiam operationem simpliciter; sed bene ab eo recipit ut virtuosius operetur per lucem gratie quam in celo et in terra benedictio summi pontificis infundit illi. 21. Et ideo argumentum peccabat in forma, quia predicatum in conclusione non est extremitas maioris, ut patet; procedit enim sic: luna recipit lucem a sole qui est regimen spirituale; regimen temporale est luna; ergo regimen temporale recipit auctoritatem a regi-

makar i otpeli izmišljotinu, pravljjenjem razlike. Za suparnika je blaže kada se pobija razlikovanjem; naime, ne čini se da on izmišlja, kakvim se čini kada se potire premisa. Kažem, stoga, da, premda Mesec nema svetlosti u izobilju osim svetlosti što je prima od Sunca, iz ovoga ne sledi da sam Mesec potiče od Sunca. 18. Treba znati da je bitak samog Meseca jedno, njegova sila nešto drugo, a da je njegovo delovanje nešto treće. Što se bitka, sile i delovanja uopšte tiče, Mesec nije zavisao od Sunca, jer je njegovo kretanje potaknuto njegovim sopstvenim poticajem, njegov uticaj je od njegovih sopstvenih zraka i poseduje nešto svoje svetlosti, što se vidi tokom njegovog pomračenja. 19. Ali što se tiče boljeg i plodonosnijeg delanja, nešto svetlosti prima i od Sunca, jer ono obiluje svetlošću. Pošto primi svetlost, učinkovitije dela. 20. Zato kažem da temporalna vlast ne prima bitak od duhovne, niti moć koja je njen autoritet, niti delanje uopšteno rečeno; ali od nje prima dobro da bi učinkovitije delala kroz svetlost milosti koju na nebu i na zemlji blagoslov najvišeg pontifika uliva u nju. 21. Stoga je tvrdnja bila pogršna u formi, jer predikat u zaključku nije isti kao predikat u višoj premisi, kako je očigledno. Naime, sledi ovo: Mesec prima svetlost od Sunca koje je duhovna vlast; temporalna vlast je Mesec; dakle, temporalna vlast dobija svoj autoritet od duhovne vlasti. 22. Naime za predikat u višoj premisi stavljaju „svetlost“, a za predikat zaključka „autoritet“: a ovo su, kako smo videli, dve različite stvari i s obzirom na subjekt i s obzirom na značenje.

V 1. Argumente uzimaju i iz Mojsijevih spisa, govoreći da od Jakova potiču slike ove dve vlasti, Levije

mine spirituali. 22. Nam in extremitate maioris ponunt 'lucem', in predicato vero conclusionis 'auctoritatem': que sunt res diverse subiecto et ratione, ut visum est.

V 1. Assummunt etiam argumentum de lictera Moysi, dicentes quod de femore Iacob fluxit figura horum duorum regiminum, quia Levi et Iudas: quorum alter fuit pater sacerdotii, alter vero regiminis temporalis. Deinde sic arguunt ex hiis: sicut se habuit Levi ad Iudam, sic se habet Ecclesia ad Imperium; Levi precessit Iudam in nativitate, ut patet in Lictera: ergo Ecclesia precedit Imperium in auctoritate. 2. Et hoc vero de facili solvitur; nam cum dicunt quod Levi et Iudas, filii Iacob, figurant ista regimina, possem similiter hoc interimendo dissolvere: sed concedatur. 3. Et cum arguendo inferunt 'sicut Levi precedit in nativitate sic Ecclesia in auctoritate', dico similiter quod aliud est predicatum conclusionis et aliud maior extremitas: nam aliud est 'auctoritas' et aliud 'nativitas', subiecto et ratione; propter quod peccatur in forma. Et est similis processus huic: A precedit B in C; D et E se habent ut A et B: ergo D precedit E in F; F vero et C diversa sunt. 4. Et si ferrent instantiam dicentes quod F sequitur ad C, hoc est auctoritas ad nativitatem, et pro antecedente bene infertur consequens, ut animal pro homine, dico quod falsum est: multi enim sunt maiores natu qui non solum in auctoritate non precedunt, sed etiam proceduntur a iunioribus; ut patet ubi episcopi sunt tempore minores quam sui archipresbyteri. 5. Et sic instantia videtur errare secundum 'non causam ut causa'.

VI 1. De lictera vero primi libri Regum assummunt etiam creationem et depositionem Saulis, et dicunt

i Juda.²¹³ Jedan je bio otac sveštene, a drugi temporalne vlasti. Nadalje iz ovoga zaključuju da crkva stoji u odnosu prema carstvu kao Levije u onosu prema Judi. Levije se rodio pre Jude, kako se vidi iz *Pisma*; dakle, crkva autoritetom prethodi carstvu. 2. I ova tvrdnja se s lakoćom može pobiti. Naime, kada kažu da Levije i Juda, sinovi Jakovljevi, oličuju ove vlasti, ja mogu to na isti način pobiti pobijajnem premise, ali hajde da je za sada prihvatimo. 3. I kada dokazivanjem zakluče da „kao što Levije prethodi rođenjem, tako i crkva prethodi autoritetom”, kažem, jednako tako, da postoji jedan predikat u zaključku, a drugi u višoj premisi. Naime, „autoritet” je jedna stvar a „rođenje” druga, i s obzirom na subjekt i s obzirom na značenje. Zato je pogreška u formi. Sled je sličan ovome: A prethodi B u C; D i E su u međusobnom odnosu kao A i B; dakle, D prethodi E u F; ali F i C su različite stvari. 4. I ako ustrajavaju govoreći da F sledi iz C, odnosno, da autoritet sledi iz rođenja, i da se s pravom posledica postavlja umesto onog što prethodi, kao pojam „životinja” mesto pojma „čovjek”, ja kažem da je pogrešno. Postoje, naime, mnogi ljudi koji su stariji po rođenju a koji ne samo da ne prednjače u dostojanstvu, već se i nalaze podređeni mlađim ljudima. To je jasno kada se vidi da su biskupi mlađi nego njihovi arhiprezviteri. 5. Tako se čini da je ovo insistiranje pogrešno prema onoj „uzimajući za uzrok ono što nije uzrok”.²¹⁴

VI 1. Iz spisa Prve knjige o carevima uzimaju stvaranje i postavljenje Savlovo, i kažu da je Savla za kralja postavio i s prestola svrgnuo Samuilo, koji je bio delao prema volji Božjoj, kako se vidi iz *Svetog*

quod Saul rex intronizatus fuit et de trono depositus per Samuelem, qui vice Dei de precepto fungebatur, ut in Lictera patet. 2. Et ex hoc arguunt quod, quemadmodum ille Dei vicarius auctoritatem habuit dandi et tollendi regimen temporale et in alium transferendi, sic et nunc Dei vicarius, Ecclesie universalis antistes, auctoritatem habet dandi et tollendi et etiam transferendi sceptrum regiminis temporalis; ex quo sine dubio sequeretur quod auctoritas Imperii dependeret ut dicunt. 3. Et ad hoc dicendum per interemptionem eius quod dicunt Samuelem Dei vicarium, quia non ut vicarius sed ut legatus spetialis ad hoc, sive nuntius portans mandatum Domini expressum, hoc fecit: quod patet quia quicquid Deus dixit, hoc fecit solum et hoc retulit. 4. Unde sciendum quod aliud est esse vicarium, aliud est esse nuntium sive ministrum: sicut aliud est esse doctorem, aliud est esse interpretem. 5. Nam vicarius est cui iurisdictio cum lege vel cum arbitrio commissa est; et ideo intra terminos iurisdictionis commisse de lege vel de arbitrio potest agere circa aliquid, quod dominus omnino ignorat. Nuntius autem non potest in quantum nuntius; sed quemadmodum malleus in sola virtute fabri operatur, sic et nuntius in solo arbitrio eius qui mictit illum. 6. Non igitur sequitur, si Deus per nuntium Samuelem fecit hoc, quod vicarius Dei hoc facere possit. Multa enim Deus per angelos fecit et facit et facturum est que vicarius Dei, Petri successor, facere non posset. 7. Unde argumentum istorum est 'a toto ad partem', construendo sic: 'homo potest videre et audire: ergo oculus potest videre et audire'. Et hoc non tenet; teneret autem 'destruere' sic: 'homo non potest volare: ergo nec brachia hominis possunt volare'.

pisma.²¹⁵ 2. Iz ovoga izvlače tvrdnju da kao što je on, kao Božji namesnik, posedovao autoritet darivanja i oduzimanja temporalne vlasti te njenog predavanja nekome drugom, tako sada i Božji namesnik, poglavar svekolike crkve, ima autoritet da daruje, oduzima i predaje žezlo temporalne vlasti. Iz ovoga bi nesumnjivo sledilo da je autoritet carstva zavisao onako kako oni tvrde. 3. I po pitanju ovoga treba odgovoriti pobijanjem njihove tvrdnje da je Samuilo bio Božji namesnik, jer nije bio delao kao namesnik, već kao posebni izaslanik Božji, ili glasnik koji prenosi izričit nalog Gospodnji. Ovo je jasno pošto je on činio i prenosio samo ono što mu je Bog rekao. 4. Potom treba znati da je jedna stvar biti namesnik, a druga je biti glasnik ili pomoćnik; baš kao što je jedno biti učitelj, a drugo tumač. 5. Namesnik je onaj kome su ovlaštenja poverena zakonski ili svojevolsjno, i koji, stoga, unutar granica predate mu jurisdikcije može delati ili prema zakonu ili svojevolsjno po pitanju onih stvari o kojima njegov gospodar ništa ne zna. Glasnik, pak, kao glasnik, to ne može; već kao što malj dela jedino snagom radnika, tako i glasnik zavisi isključivo od suda onoga koji ga je otposlao. 6. Ne proizlazi, dakle, da, ako je Bog ovo učinio preko glasnika Samuila, namesnik Božji može ovo učiniti. Bog je, naime, činio, čini i činiće mnoga dela preko anđela a koja namesnik Božji, Petrov naslednik, ne može činiti. 7. Zato njihova tvrdnja jeste „od opšteg ka pojedinačnom” te bi stajalo ovako: „Čovek može da vidi i čuje; dakle, oči mogu da vide i čuju.” Ovo, pak, ne stoji. Stajalo bi „negativno”: „Čovek ne može leteti; dakle, ljudske ruke ne mogu leteti.” Slično tome bi stajalo: Bog ne može preko

Et similiter sic: 'Deus per nuntium facere non potest genita non esse genita, iuxta sententiam Agathonis: ergo nec vicarius eius facere potest.

VII 1. Assumunt etiam de lictera Mathei Magorum oblationem, dicentes Cristum recepisse simul thus et aurum ad significandum se ipsum dominum et gubernatorem spiritualium et temporalium; ex quo inferunt Cristi vicarium dominum et gubernatorem eorundem, et per consequens habere utrorunq; auctoritatem. 2. Ad hoc respondens, licteram Mathei et sensum confiteor, sed quod ex illa inferre conantur interimio. Sillogizant enim sic: 'Deus est dominus spiritualium et temporalium; summus Pontifex est vicarius Dei: ergo est dominus spiritualium et temporalium'. 3. Utraque nanque propositio vera est, sed medium variatur et arguitur in quatuor terminis, in quibus forma sillogistica non salvatur, ut patet ex hiis que de sillogismo simpliciter. Nam aliud est 'Deus', quod subicitur in maiori, et aliud 'vicarius Dei', quod predicatur in minori. 4. Et si quis instaret de vicarii equivalentia, inutilis est instantia; quia nullus vicariatus, sive divinus sive humanus, equivalere potest principali auctoritati: quod patet de levi. 5. Nam scimus quod successor Petri non equivalet divine auctoritati saltem in operatione nature: non enim posset facere terram ascendere sursum, nec ignem descendere deorsum per offitium sibi commissum. 6. Nec etiam possent omnia sibi committi a Deo, quoniam potestatem creandi et similiter baptizandi nullo modo Deus committere posset, ut evidenter probatur, licet Magister contrarium dixerit in quarto. 7. Scimus etiam quod vicarius hominis non equivalet ei, quantum in hoc

glasnika „učiniti da nije bilo šta je bilo”, prema rečenici Agatona.²¹⁶ Ni njegov namesnik ne može učiniti isto.”

VII 1. Pozivaju se i na darove mudracâ iz *Jevanđelja* Matejevog,²¹⁷ gde govori da je Hristos bio primio tamjan zajedno sa zlatom kao oznaku da njemu pripada duhovna i temporalna vlast i uprava. Iz ovoga su zaključili da je Hristov namesnik gospodar i upravitelj u obe stvari, i sledstveno, da poseduje oba dostojanstva. 2. Odgovarajući na ovo prihvatam doslovni smisao Matejevog spisa, ali pobijam ono što se oni trude da zaključe. Oni, naime, zaključuju: „Bog je gospodar duhovnih i temporalnih stvari. Najviši pontifik je njegov namesnik; dakle, gospodar je duhovnih i temporalnih stvari.” 3. Obe premise su tačne, ali srednji termin je različit i tvrdnja ima četiri termina, u kojima nije očuvan oblik silogizma, kako je jasno iz onoga što piše u *O silogizmu*.²¹⁸ Naime, jedno je „Bog”, subjekt više premise, a drugo je „namesnik Božji”, predikat u nižoj premisi. 4. Ako neko istrajava na istoznačnosti namesnika, tvrdnja je beskorisna, jer nijedno namesništvo, bilo božansko, bilo ljudsko, ne može biti istoznačno sa vrhovnim autoritetom. I ovo je lako vidljivo. 5. Naime, znamo da Petrov naslednik nije jednak božanskom autoritetu, barem u prirodnom delanju. On ne može, kroz poverenu mu dužnost, učiniti da se zemlja uzdigne niti da se vatra spusti. 6. Niti Bog može da mu poveri sve, pošto mu Bog sigurno ne može poveriti moć stvaranja i krštavanja, što je jasno dokazano, mada je Učitelj rekao suprotno u četvrtoj knjizi.²¹⁹ 7. Znamo i da namesnik nekog čoveka nije njemu jednak, uprkos tome što je namesnik, jer niko ne može dati ono što mu ne pripada. Vladarsko

quod vicarius est, quia nemo potest dare quod suum non est. Auctoritas principalis non est principis nisi ad usum, quia nullus princeps se ipsum auctorizare potest; recipere autem potest atque dimictere, sed alium creare non potest, quia creatio principis ex principe non dependet. 8. Quod si ita est, manifestum est quod nullus princeps potest sibi substituere vicarium in omnibus equivalentem: qua re instantia nullam efficaciam habet.

VIII 1. Item assumunt de lictera eiusdem illud Cristi ad Petrum: „Et quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in celis; et quodcunque solveris super terram, erit solutum et in celis”; quod etiam omnibus apostolis est dictum. 2. Similiter accipiunt de lictera Mathei, similiter et Iohannis: ex quo arguunt successorem Petri omnia de concessione Dei posse tam ligare quam solvere; et inde inferunt posse solvere leges et decreta Imperii, atque leges et decreta ligare pro regimine temporalis: unde bene sequeretur illud quod dicunt. 3. Et dicendum ad hoc per distinctionem circa maiorem sillogismi quo utuntur. Sillogizant enim sic: ‘Petrus potuit solvere omnia et ligare; successor Petri potest quicquid Petrus potuit; ergo successor Petri potest omnia solvere et ligare’. Unde inferunt auctoritatem et decreta Imperii solvere et ligare ipsum posse. Minorem concedo, maiorem vero non sine distinctione. 4. Et ideo dico quod hoc signum universale ‘omne’, quod includitur in ‘quodcunque’, nunquam distribuit extra ambitum termini distributi. 5. Nam si dico ‘omne animal currit’, ‘omne’ distribuit pro omni eo quod sub genere animalis comprehenditur; si vero dico ‘omnis homo currit’, tunc signum universale non distribuit nisi pro suppositis

dostojanstvo pripada vladaru samo da se njime koristi, jer nijedan vladar ne može samom sebi dodeliti ovo dostojanstvo. On može da ga primi ili da ga se odrekne, ali ne može stvoriti drugog vladara, jer vladar ne zavisi od vladara. 8. A da je to tako pokazuje to što nijedan vladar ne može sebe zameniti namesnikom koji mu je u svim stvarima jednak. Zato ova tvrdnja nema snage.

VIII 1. Pozivaju se i na Petrove reči Hristu iz *Pisma*: „I daću ti ključeve od carstva nebeskoga: i što [god] svežeš na zemlji biće svezano na nebesima; i što [god] razdriješ na zemlji biće razdriješeno na nebesima.”²²⁰ Ovo beše rečeno svim apostolima. 2. Jednako uzimaju i reči iz *Jevanđelja* Matejeva i Jovanova,²²¹ na osnovu kojih tvrde da naslednik Petrov, Božjim ustupkom, može svezivati i razdrešavati sve stvari. Odatle su zaključili da može razdrešavati zakone i ukaze carstva, kao i da može svezivati zakone temporalnoj vlasti. I ono što govore valjano bi sledilo. 3. Po pitanju ovoga treba odgovoriti razlikovanjem u vezi sa višom premisom silogizma koga koriste. Oni, naime, zaključuju: „Petar može razdrešavati i svezivati sve stvari. Petrov naslednik može isto što i Petar; dakle, Petrov naslednik može razdrešavati i svezivati sve stvari.” Zato su zaključili da on sâm može da razdrešava i svezuje autoritet i ukaze carstva. Prihvatam nižu premisu, ali višu ne prihvatam bez pravljenja razlike. 4. Stoga kažem da ova opšta odrednica „sve”, koja je uključena u „što god”, nikada ne izlazi izvan granica datog predmeta.²²² 5. Jer ako kažem: „svaka životinja trči”, ovo „svaka” se odnosi na sve ono što se podrazumeva pod rodom životinja. Ali ako kažem: „svaki čovek trči”, tada se

huius termini 'homo'; et cum dico 'omnis grammaticus', tunc distributio magis coartatur. 6. Propter quod semper videndum est quid est quod signum universale habet distribuere: quo viso, facile apparebit quantum sua distributio dilatetur, cognita natura et ambitu termini distributi. 7. Unde cum dicitur 'quodcunque ligaveris', si illud 'quodcunque' summeretur absolute, verum esset quod dicunt; et non solum hoc facere posset, quin etiam solvere uxorem a viro et ligare ipsam alteri vivente primo: quod nullo modo potest. Posset etiam solvere me non penitentem: quod etiam facere ipse Deus non posset. 8. Cum ergo ita sit, manifestum est quod non absolute summenda est illa distributio, sed respective ad aliquid. Quod autem illa respiciat satis est evidens considerato illo quod sibi conceditur, circa quod illa distributio subiungitur. 9. Dicit enim Christus Petro: „Tibi dabo claves regni celorum”, hoc est 'Faciam te hostiarium regni celorum'. Deinde subdit „et quodcunque”: quod est 'omne quod', id est 'et omne quod ad istud officium spectabit solvere poteris et ligare'. 10. Et sic signum universale quod includitur in 'quodcunque' contrahitur in sua distributione ab officio clavium regni celorum: et sic assumendo, vera est illa propositio; absolute vero non, ut patet. 11. Et ideo dico quod etsi successor Petri, secundum exigentiam officii commissi Petro, possit solvere et ligare, non tamen propter hoc sequitur quod possit solvere seu ligare decreta Imperii sive leges ut ipsi dicebant, nisi ulterius probaretur hoc spectare ad officium clavium: cuius contrarium inferius ostendetur.

opšta odrednica odnosi samo na ono se shvata pod ovim pojmom „čovjek”. Ako, pak, kažem: „svi gramatičari”, tada je određenje još suženije. 6. Zato uvek treba imati pred očima šta je to na šta se odnosi opšta odrednica. Pošto smo to uvideli, i shvativši prirodu i granice datog predmeta, s lakoćom će se pokazati koliko je određenje široko. 7. Zato kada se kaže: „što god razdriješ”, ako se ovo „što god” uzme apsolutno, istina je što govore. I ne samo da je Petar mogao učiniti ovo, već je mogao i razdrijeti ženu od muža i svezati je s drugim čovekom dok bi onaj prvi još bio živ; a to nikako ne može biti.²²³ Naime, može da mene, nepokajanog, razdriješ, što čak ni sâm Bog ne može učiniti. 8. Pošto je to tako, jasno je da ovo određenje ne treba uzeti apsolutno, već u odnosu na nešto. Da ovo određenje treba uzeti u odnosu na nešto, dovoljno je jasno ako se razmotri ono što mu pripada, jer se ovo određenje upravo tome potčinjava. 9. Hristos govori Petru: „Tebi daću ključeve Carstva nebeskog”;²²⁴ naime: „Načiniću te ključarom kraljevstva nebeskog”. Zatim dodaje „i što god”, a to znači „sve što”, odnosno, „sve što će pripadati ovoj službi ti ćeš moći da razdrešavaš i svezuješ.” 10. Tako se opšta odrednica koja se nalazi unutar „što god” u svome određenju sažima na dužnost ključara nebeskog carstva. Kada se ovo shvati, ovakva tvrdnja je tačna, a kada se uzme apsolutno – očigledno je – netačna je. 11. Stoga kažem da, premda Petrov nasljednik može, shodno zatevu predate mu Petrove dužnosti, razdrešavati i svezivati, ipak iz ovoga ne sledi da može razdrešavati ili svezivati ukaze ili zakone carstva, kako su oni tvrdili, sem ako to nisu želeli nadalje prikazati kao dužnost ključara. Niže u tekstu će se pokazati da je stvar upravo suprotna.

IX 1. Accipiunt etiam illud Luce, quod Petrus dixit Cristo, cum ait „Ecce duo gladii hic”; et dicunt quod per illos duos gladios duo predicta regimina intelliguntur, que quidem Petrus dixit esse ibi ubi erat, hoc est apud se: unde arguunt illa duo regimina secundum auctoritatem apud successorem Petri consistere. 2. Et ad hoc dicendum per interemptionem sensus in quo fundant argumentum. Dicunt enim illos duos gladios, quos assignavit Petrus, duo prefata regimina importare: quod omnino negandum est, tum quia illa responsio non fuisset ad intentionem Cristi, tum quia Petrus de more subito respondebat ad rerum superficiem tantum. 3. Quod autem responsio non fuisset ad intentionem Cristi non erit immanifestum, si considerentur verba precedente et causa verborum. Propter quod sciendum quod hoc dictum fuit in die Cene; unde Lucas incipit superius sic: „Venit autem dies azimorum in quo necesse erat occidi Pascha”, in qua quidem cena prelocutus fuit Kristus de ingruente passione, in qua oportebat ipsum separari a discipulis suis. 4. Item sciendum quod ubi ista verba intervenerunt erant simul omnes duodecim discipuli; unde parum post verba premissa dicit Lucas: „Et cum facta esset hora discubuit, et duodecim apostoli cum eo”. 5. Et ex hinc continuato colloquio venit ad hec: „Quando misi vos sine sacco et pera et calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nichil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum tollat, similiter et peram; et qui non habet, vendat tunicam et emat gladium”. 6. In quo satis aperte intentio Cristi manifestatur; non enim dixit ‘ematis vel habeatis duos gladios’—ymo duodecim, cum ad duodecim discipulos diceret „qui non habet emat”—ut quilibet

IX 1. Pozivaju se i na ono što je, kod Luke, Petar rekao Hristu: „Evo ovdje dva noža”;²²⁵ i govore da se pod ova dva noža podrazumevaju dve pomenute vlasti, za koje je Petar rekao da su onde gde je on, odnosno u njega. Tvrde, stoga, da ove dve vlasti, u odnosu na dostojanstvo, počivaju u Petrova naslednika. 2. Na ovo treba odgovoriti pobijanjem smisla koji nadahnjuje ovu tvrdnju. Naime, tvrde da ova dva noža, koja je pomenuo Petar, označavaju dve ranije pomenute vlasti. Ovo u potpunosti treba negirati, kako zato što ovaj odgovor nije bio u skladu s Hristovom namerom, tako i stoga što je Petar, po običaju, površno shvatajući, odgovorio hitro. 3. Da odgovor nije bio u skladu s Hristovom namerom biće jasno ako se razmotre reči koje prethode i razlog zbog koga su izrečene. Treba znati da je ovo izrečeno na Poslednjoj večeri te zato Luka započinje ranije svoje kazivanje: „A dođe dan prijesnijeh hlebova u koji trebaše klati pashu.”²²⁶ Na ovoj večeri je Hristos bio predskazao silno stradanje u kome je trebalo da se odvoji od svojih učenika. 4. Zatim je potrebno znati da je pri izricanju tih reči tu bilo prisutnih svih dvanaest učenika. Zato malo posle ovih reči Luka kazuje: „I kad dođe čas, sjede za trpezu, i dvanaest apostola s njim.”²²⁷ 5. Odatle, nastavivši razgovor, dođe do ovoga: „Kad vas poslao bez kese i bez torbe i bez obuće, da li vam što nedostade? A oni rekoše: Ništa. A on im reče: Ali sad koji ima kesu nek je uzme, tako i torbu; a koji nema neka proda haljinu svoju i kupi nož.”²²⁸ 6. Ovim je dovoljno pokazana Hristova namera. On nije rekao, „Kupite ili uzmite dva noža”, već dvanaest, pošto je dvanaestorici učenika rekao, „a koji nema neka kupi”, da bi svaki od njih imao po jedan. 7. Govorio je ovo

haberet unum. 7. Et hoc etiam dicebat premonens eos pressuram futuram et despectum futurum erga eos, quasi diceret: 'Quousque fui vobiscum, recepti eratis; nunc fugabimini. Unde oportet vos preparare vobis etiam ea que iam prohibui vobis propter necessitatem'. 8. Itaque si responsio Petri, que est ad hoc, fuisset sub intentione illa, iam non fuisset ad eam que erat Christi: de quo Christus ipsum increpasset sicut multotiens increpavit, cum inscie responderet. Hic autem non fecit, sed acquievit dicens ei „Satis est”; quasi diceret. 'Propter necessitatem dico; sed si quilibet habere non potest, duo sufficere possunt'. 9. Et quod Petrus de more ad superficiem loqueretur, probat eius festina et inpremeditata presumptio, ad quam non solum fidei sinceritas impellebat, sed, ut credo, puritas et simplicitas naturalis. Hanc suam presumptionem scribe Christi testantur omnes. 10. Scribit autem Matheus, cum Iesus interrogasset discipulos „Quem me esse dicitis?”, Petrum ante omnes respondisse: „Tu es Christus, filius Dei vivi”. Scribit etiam quod, cum Christus diceret discipulis quia oportebat eum ire in Ierusalem et multa pati, Petrus assumpsit eum et cepit increpare illum dicens „Absit a te, Domine; non erit tibi hoc”; ad quem Christus, redarguens, conversus dixit: „Vade post me, Sathana”. 11. Item scribit quod in monte transfigurationis, in conspectu Christi, Moysi et Elye et duorum filiorum Zebedei, dixit: „Domine, bonum est nos hic esse; si vis, faciamus hic tria tabernacula: tibi unum, Moysi unum et Elye unum”. 12. Item scribit quod, cum discipuli essent in navicula tempore noctis et Christus ambularet super aquam, Petrus dixit: „Domine, si tu es, iube me ad te venire super aquas. 13. Item scribit quod, cum Christus

nagoveštavajući im buduću tegobu i prezir, kao da im je rekao: „Dok sam ja bio s vama, bili ste prihvaćeni, a sada ćete biti proganjani. Zbog toga je potrebno da, zbog neophodnosti, pripremite sebi i ono što sam vam nekada zabranjivao.” 8. Ako je stoga Petrov odgovor, koji je bio odgovor na ovo, bio u skladu sa ovom namerom, ipak nije bio u skladu sa onim što je Hristos nameravao; jer bi ga zbog toga sam Hristos bio opomenuo, kao što ga je opomenuo mnogo puta kada bi odgovorio u neznanju. Ovoga puta to nije učinio, već je prešao preko toga govoreći: „Dosta je.”²²⁹ Kao da je rekao: „Kažem zbog neophodnosti; ali ako svako ne može imati, dva mogu dostajati.” 9. Da je Petar, po običaju, govorio površno pokazuje njegova brzopleta i nepromišljena naglost, koju je pokretala ne samo iskrenost vere, već, kako verujem, čistota i jednostavnost njegove prirode. Takvu njegovu naglost svedoče svi Hristovi Jevandelisti. 10. Piše Matej da je, kada je Isus pitao učenike, „A vi šta mislite ko sam ja?”, Petar odgovorio pre svih učenika: „Ti si Hristos, sin Boga živoga.”²³⁰ Piše i da je, kada je Hristos rekao učenicima zašto mora ići u Jerusalem i mnogo postradati, Petar sklonio ovoga u stranu i započeo ga odgovarati govoreći: „Bože sačuvaj, Gospode! to neće biti tebi”, na što Hristos, okrenuvši se, odgovarajući, reče: „Idi od mene Satano.”²³¹ 11. Zatim piše da je na Gori Preobraženja, u prisustvu Hrista, Mojsija, Ilije i dva sina Zevedejeva, Petar rekao: „Gospode! dobro nam je ovdje biti; ako hoćeš da načinimo ovdje tri sjenice: tebi jednu, a Mojsiju drugu, a jednu Iliji.”²³² 12. Piše potom da je, kada su učenici bili u lađi usred noći i dok je Hristos koračao njima preko vode, Petar rekao: „Gospode! ako si ti, reci mi da dođem tebi po vodi.”²³³

prenuntiaret scandalum discipulis suis, Petrus respondit: „Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor”; et infra: „Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo”. 14. Et hoc etiam contestatur Marcus; Lucas vero scribit Petrum etiam dixisse Cristo, parum supra verba premissa de gladiis: „Domine, tecum paratus sum in carcerem et in mortem ire”. 15. Iohannes autem dicit de illo quod, cum Cristus vellet sibi lavare pedes, Petrus ait: „Domine, tu michi lavas pedes?”; et infra: „Non lavabis michi pedes in eternum”. 16. Dicit etiam ipsum gladio percussisse ministri servum: quod etiam conscribunt omnes quatuor. Dicit etiam Iohannes ipsum introivisse subito, cum venit in monumentum, videns alium discipulum cunctantem ad hostium. Dicit iterum quod, existente Iesu in litore post resurrectionem, „Cum Petrus audisset quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus, et misit se in mare”. Ultimo dicit quod, cum Petrus vidisset Iohannem, dixit Iesu: „Domine, hic autem quid?”. 17. Iuvat quippe talia de Archimandrita nostro in laudem sue puritatis continuasse, in quibus aperte deprehenditur quod, cum de duobus gladiis loquebatur, intentione simplici respondebat ad Cristum. 18. Quod si verba illa Cristi et Petri typice sunt accipienda, non ad hoc quod dicunt isti trahenda sunt, sed referenda sunt ad sensum illius gladii de quo scribit Matheus sic: „Nolite ergo arbitrari quia veni mittere pacem in terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum” etc. 19. Quod quidem fit tam verbo quam opere; propter quod dicebat Lucas ad Theophilum „que cepit Iesus facere et docere”. Talem gladium Cristus emere precipiebat, quem duplicem ibi

13. Zatim piše da je, kada je Hristos predskazao da će se njegovu učenici sablazniti, Petar odgovorio: „Ako se i svi sablazne o tebe ja se neću nikada sablazniti.”²³⁴ Potom, niže: „Neću te se odreći, makar morao i umrijeti s tobom!”²³⁵ 14. Ovo posvedočava i Marko;²³⁶ a i Luka piše da je Petar rekao Hristu, baš pre navedenih reči o noževima: „Gospode, s tobom sam spreman i u tamnicu i u smrt ići.”²³⁷ 15. Jovan o njemu kaže da kada je Hristos želeo da mu opere noge, Petar mu odgovori: „Gospode, zar ti moje noge da opereš?”²³⁸ i niže: „Nikada ti nećeš oprati moje noge.”²³⁹ 16. Kaže i da je ovaj posekao nožem slugu visokog sveštenika, a ovo opisuju sva četvorica Jevandelisti.²⁴⁰ Veli Jovan²⁴¹ da je Petar kada je došao do grobnice odmah ušao, videći drugog učenika kako okleva kod ulaza. I kada je Isus stajao na obali nakon vaskrsnuća, kaže ponovo: „A Simon Petar kad ču da je Gospod, opasa se ogrtačem, jer bješe nag, i baci se u more.”²⁴² Na kraju veli da je Petar, kada je video Jovana, rekao Isusu: „Gospode, a šta će ovaj?”²⁴³ 17. Zaista pomaže to što smo u slavu njegove čistote nabrojali ove događaje našeg Arhimandrita, u kojima se jasno vidi da je, kada je govorio o dva noža, Hristu odgovorio nepromišljeno. 18. Ako ove Hristove i Petrove reči treba shvatiti figurativno, one onda ne treba da nose ono značenje koje ovi izriču, već se odnose na smisao onog noža o kome Matej piše ovako: „Ne mislite da sam ja došao da donesem mir na zemlju; nisam došao da donesem mir nego mač. Jer sam došao da rastavim čovjeka od oca...”²⁴⁴ i tako dalje. 19. Ovo se dešava kako sa rečima tako i sa delima. Zbog toga je Luka govorio Teofilu, „što počeo Isus i tvoriti i učiti”.²⁴⁵ Ovaj nož je Hristos savetovao da se kupi, i za koji je Petar odgovorio

esse Petrus etiam respondebat. Ad verba enim et opera parati erant, per que facerent quod Cristus dicebat se venisse facturum per gladium, ut dictum est.

X 1. Dicunt adhuc quidam quod Constantinus imperator, mundatus a lepra intercessione Silvestri tunc summi Pontificis Imperii sedem, scilicet Romam, donavit Ecclesie cum multis aliis Imperii dignitatibus. 2. Ex quo arguunt dignitates illas deinde neminem assummere posse nisi ab Ecclesia recipiat, cuius eas esse dicunt; et ex hoc bene sequeretur auctoritatem unam ab alia dependere, ut ipsi volunt. 3. Positis et solutis igitur argumentis que radices in divinis eloquiis habere videbantur, restant nunc illa ponenda et solvenda que in gestis humanis et ratione humana radicantur. Ex quibus primum est quod premittitur, quod sic sillogizant: 'ea que sunt Ecclesie nemo de iure habere potest nisi ab Ecclesia'—et hoc conceditur—'romanum regimen est Ecclesie: ergo ipsum nemo habere potest de iure nisi ab Ecclesia'; et minorem probant per ea que de Constantino superius tacta sunt. 4. Hanc ergo minorem interim et, cum probant, dico quod sua probatio nulla est, quia Constantinus alienare non poterat Imperii dignitatem, nec Ecclesia recipere. 5. Et cum pertinaciter instant, quod dico sic ostendi potest: nemini licet ea tacere per offitium sibi deputatum que sunt contra illud offitium; quia sic idem, in quantum idem, esset contrarium sibi ipsi: quod est impossibile; sed contra offitium deputatum Imperatori est scindere Imperium, cum offitium eius sit humanum genus uni velle et uni nolle tenere subiectum, ut in primo huius de facili videri potest; ergo scindere Imperium Imperatori non licet. 6. Si ergo aliqui digni-

da onde postoje dva. Bili su spremni i za reči i za dela, kojima će se izvršiti ono zbog čega je Hristos rekao da je došao mačem izvršiti, kako je rečeno.

X 1. Ponovo, neki kažu da je car Konstantin,²⁴⁶ pošto je posredovanjem tadašnjeg najvišeg pontifika, Silvestra²⁴⁷ izlečen od gube, darovao crkvu carske prestonice, odnosno, Rima, mnogim drugim carskim dostojanstvima.²⁴⁸ 2. Iz ovoga tvrde da otada ova dostojanstva niko drugi ne može preuzeti sem ako ih ne primi od crkve, kojoj, tvrde, pripadaju. Iz ovoga pravo sledi da jedno dostojanstvo zavisi od drugog, upravo kako oni žele. 3. Utvrdivši i pobivši, dakle, tvrdnje koje su, činilo se, ukorenjene u božanskim rečima, sada preostaje utvrditi i pobiti one tvrdnje koje su ukorenjene u delima ljudskim i razumu ljudskom. Prva tvrdnja jeste ova malopredašnja, koju promišljaju ovako: „Ono što pripada crkvi niko po pravu ne može posedovati osim ako mu crkva ne dá”; i s ovim se slažemo; „rimska vlast pripada crkvi; dakle, niko je ne može posedovati po pravu osim ako mu je crkva ne dá.” Nižu premisu dokazuju onim čega smo se ranije dotakli o Konstantinu. 4. Pobijam, dakle, nižu pretpostavku i kažem da, kada dokazuju, njihov dokaz ne vredi ništa, jer Konstantin nije mogao otuditi dostojanstvo carstva, niti ga je crkva mogla primiti. 5. A ako tvrdoglavo ustrajavaju, ono što govorim može se pokazati i ovako: niko ne može zbog dužnosti koja mu je dodeljena učiniti ono što je u suprotnosti sa tom dužnošću; jer bi tako jedna ista stvar bila u suprotnosti sa samom sobom, a to nije moguće. A da je caru u suprotnosti sa dodeljenom dužnošću da deli carstvo, pošto je njegova dužnost da ljudski rod drži potčinjen

tates per Constantinum essent alienate—ut dicunt—ab Imperio, et cessissent in potestatem Ecclesie, scissa esset tunica inconsutilis, quam scindere ausi non sunt etiam qui Christum verum Deum lancea perforarunt. 7. Preterea, sicut Ecclesia suum habet fundamentum, sic et Imperium suum. Nam Ecclesie fundamentum Christus est; unde Apostolus ad Corinthios: „Fundamentum aliud nemo potest ponere preter id quod positum est, quod est Christus Iesus”. Ipse est petra super quam edificata est Ecclesia. Imperii vero fundamentum ius humanum est. 8. Modo dico quod, sicut Ecclesie fundamento suo contrariari non licet, sed debet semper inniti super illud iuxta illud Canticorum „Que est ista, que ascendit de deserto delitiis affluens, innixa super dilectum?”, sic et Imperio licitum non est contra ius humanum aliquid tacere. Sed contra ius humanum esset, si se ipsum Imperium destrueret: ergo Imperio se ipsum destruere non licet. 9. Cum ergo scindere Imperium esset destruere ipsum, consistente Imperio in unitate Monarchie universalis, manifestum est quod Imperii auctoritate fungenti scindere Imperium non licet. Quod autem destruere Imperium sit contra ius humanum, ex superioribus est manifestum. 10. Preterea, omnis iurisdictio prior est suo iudice: iudex enim ad iurisdictionem ordinatur, et non e converso; sed Imperium est iurisdictio omnem temporalem iurisdictionem ambitu suo comprehendens: ergo ipsa est prior suo iudice, qui est Imperator, quia ad ipsam Imperator est ordinatus, et non e converso. Ex quo patet quod Imperator ipsam permutare non potest in quantum Imperator, cum ab ea recipiat esse quod est. 11. Modo dico sic: aut ille Imperator erat cum dicitur Ecclesie contulisse, aut non;

jednoj pozitivnoj i negativnoj volji, lako se može videti iz prve knjige ovoga dela. Caru, dakle, nije dopušteno da deli carstvo. 6. Da je – kako vele – Konstantin otudio neka dostojanstva carstvu i predao ih u vlast crkve, „izatkanana haljina” bila bi poderana, haljina koju se nisu usidili deliti čak ni oni koji su kopljem proboli Hrista, istinskog Boga.²⁴⁹ 7. Štaviše, kao što crkva ima svoje temelje, tako i carstvo ima svoje. Naime, Hristos je temelj crkve, i zato Apostol veli Korinćanima: „Jer temelja drugog niko ne može postaviti osim onoga koji je postavljen, koji je Isus Hristos.”²⁵⁰ On sâm jeste stena na kojoj je izgrađena crkva. Temelj, pak, carstva jeste ljudsko pravo. 8. Kažem sada da kao što crkvi nije dopušteno delati protiv njenog temelja, već vazda treba biti oslonjena na njega, prema onoj pesmi Solomonovoj, „Ko je ona što ide gore iz pustinje naslanjajući se na dragoga svoga?”;²⁵¹ jednako tako nije dopušteno da čini nešto što je protivno ljudskom pravu. Ali ako bi carstvo samo sebe uništavalo, bilo bi u suprotnosti sa ljudskim pravom; dakle, carstvu nije dopušteno da uništava sebe. 9. Pošto, dakle, delenje carstva znači njegovo uništavanje, jer carstvo počiva na opštoj monarhiji, jasno je da onome koji nosi dostojanstvo carstva nije dopušteno deliti carstvo. A iz gornjih redova jeste jasno da je uništavanje carstva protivno ljudskom pravu. 10. Pored toga, svaka jurisdikcija prethodi svom sudiji. Sudija se, naime, ravna prema jurisdikciji, a ne suprotno; ali carstvo jeste sudska vlast koja obuhvata svaku svetovnu jurisdikciju unutar svojih granica; dakle, samo carstvo se nalazi iznad svog sudije, koji je car, jer je car postavljen zbog carstva, a ne suprotno. Iz ovoga se jasno vidi da car, kao car, ne može menjati carstvo,

et si non, planum est quod nichil poterat de Imperio conferre; si sic, cum talis collatio esset minoratio iurisdictionis, in quantum Imperator hoc facere non poterat. 12. Amplius, si unus Imperator aliquam particulam ab Imperii iurisdictione discindere posset, eadem ratione et alius. Et cum iurisdictionis temporalis finita sit et omne finitum per finitas decisiones assumatur, sequeretur quod iurisdictionis prima posset annihilari: quod est irrationabile. 13. Adhuc, cum conferens habeat se per modum agentis et cui confertur per modum patientis, ut placet Philosopho in quarto ad Nicomacum, non solum ad collationem esse licitam requiritur dispositio conferentis, sed etiam eius cui confertur: videtur enim in patiente et disposito actus activorum inesse. 14. Sed Ecclesia omnino indisposita erat ad temporalia recipienda per preceptum prohibitivum expressum, ut habemus per Matheum sic: „Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris, non peram in via” etc. Nam etsi per Lucam habemus relaxationem precepti quantum ad quedam, ad possessionem tamen auri et argenti licentiam Ecclesiam post prohibitionem illam invenire non potui. 15. Qua re, si Ecclesia recipere non poterat, dato quod Constantinus hoc facere potuisset de se, actio tamen illa non erat possibilis propter patientis indispositionem. Patet igitur quod nec Ecclesia recipere per modum possessionis, nec ille conferre per modum alienationis poterat. 16. Poterat tamen Imperator in patrocinium Ecclesie Patrimonium et alia deputare, inmoto semper superiori dominio, cuius unitas divisionem non patitur. 17. Poterat et vicarius Dei recipere non tanquam possessor, sed tanquam fructuum pro Ecclesia pro Cristi pauperibus

pošto od carstva prima upravo ono što jeste. 11. Kažem i ovo: ili je bio car kada je, kako je rečeno, preneo na crkvu ova dostojanstva, ili nije? Ako nije, onda je jasno da nije mogao ništa od carstava preneti; ako, pak, jeste, pošto bi toliki dar bio nipodaštavanje jurisdikcije, onda, kao car, to nije mogao učiniti. 12. Štaviše, ako bi jedan car mogao odvojiti od carstva deo jurisdikcije, mogao bi i drugi iz istog razloga. A pošto je svetovna jurisdikcija ograničena, i budući da sve što je konačno može biti uništeno konačnim podelama, sledi da vrhovna jurisdikcija može biti zbrisana; a ovo je nerazumno. 13. Ponovo, budući da onaj koji daje biva posmatran kao pokretač a onaj koji prima kao podnosilac, kako Filozof veli u četvrtoj knjizi *Nikomahove etike*,²⁵² da bi darovanje bilo valjano traži se odgovarajuća postavljenje ne samo onog koji daje, već i onog koji prima. Čini se, naime, da se delovanje tvornih sila ostvaruje u onome ko ih podnosi i ko ih može prihvatiti.²⁵³ 14. Ali crkva je bila potpuno neprikladan za primanje svetovnih stvari zbog izričite naredbe i zabrane, koju imamo kod Mateja ovako izrečenu: „Ne nosite zlata ni srebra ni bakra u pojasima svojim, ni torbe na put”,²⁵⁴ itd. Iako kod Luke²⁵⁵ imamo ublaženu naredbu u odnosu na neke stvari, nisam mogao pronaći da je posle ove zabrane crkvi izdata dozvola za posedovanje zlata i srebra. 15. Zato, ako crkva nije mogla primiti, sve i da je Konstantin ovo mogao učiniti po svom nahođenju, ovaj čin ipak nije bio moguć zbog neodgovarajućeg položaja onog koji prima. Jasno je, dakle, da niti je crkva mogla primiti u posed, niti je ovaj mogao dati otuđivanjem. 16. Car, pak, može staviti pod crkveni nadzor nasledstvo i druge stvari, pod uslovom da se pouzdano zna vrhovna vlast, čije jedinstvo ne trpi

dispensator: quod apostolos fecisse non ignoratur. 18. Adhuc dicunt quod Adrianus papa Carolum Magnum sibi et Ecclesie advocavit ob iniuriam Longobardorum, tempore Desiderii regis eorum; et quod Carolus ab eo recepit Imperii dignitatem non obstante quod Michael imperabat apud Constantinopolim. 19. Propter quod dicunt quod omnes qui fuerunt Romanorum Imperatores post ipsum, et ipsi advocati Ecclesie sunt et debent ab Ecclesia advocari: ex quo etiam sequeretur illa dependentia quam concludere volunt. 20. Et ad hoc infringendum dico quod nichil dicunt: usurpatio enim iuris non facit ius. Nam si sic, eodem modo auctoritas Ecclesie probaretur dependere ab Imperatore, postquam Octo imperator Leonem papam restituit et Benedictum deposuit, necnon in exilium in Saxoniam duxit.

XI 1. Ratione vero sic arguunt. Summunt etenim sibi principium de decimo Prime philosophie dicentes: omnia que sunt unius generis reducuntur ad unum, quod est mensura omnium que sub illo genere sunt; sed omnes homines sunt unius generis: ergo debent reduci ad unum, tanquam ad mensuram omnium eorum. 2. Et cum summus Antistes et Imperator sint homines, si conclusio illa est vera, oportet quod reducantur ad unum hominem. Et cum Papa non sit reducendus ad alium, relinquatur quod Imperator cum omnibus aliis sit reducendus ad ipsum, tanquam ad mensuram et regulam: propter quod sequitur etiam idem quod volunt. 3. Ad hanc rationem solvendam dico quod, cum dicunt 'Ea que sunt unius generis oportet reduci ad aliquod unum de illo genere, quod est metrum in ipso', verum dicunt. Et similiter verum dicunt dicentes quod omnes homines

deobe. 17. I namesnik Božji može primati, ali ne kao onaj koji poseduje, već kao onaj koji razdeljuje plodove za crkvu i siromahe Hristove, kako su – zna se – činili apostoli. 18. Zatim kažu da je papa Adrijan²⁵⁶ pozvao sebi i crkvi Karla Velikog²⁵⁷ zbog napada Langobarda – u vreme kada njima vladaše Deziderije²⁵⁸ – i da je Karlo od njega primio dostojanstvo carstva bez obzira na to što je Mihajlo²⁵⁹ vladao u Konstantinopolju. 19. Zbog toga tvrde da su svi rimski carevi posle njega štićenici crkve i da crkva treba da ih postavlja. Iz ovoga sledi zavisnost koju žele dokazati. 20. Da bi ovo opovrgli, kažem da oni govore prazne reči. Zloupotreba prava ne stvara pravo. Jer da je tako, na taj način bi se moglo dokazati da dostojanstvo crkve zavisi o caru, pošto je car Oton²⁶⁰ povratio papu Lava,²⁶¹ a Benedikta²⁶² smenio i odveo u izgnanstvo u Saksoniju.

XI 1. Uzdajući se u razum ovako tvrde, uzimajući načelo iz desete knjige *Metafizike*:²⁶³ sve što pripada jednom rodu ravna se prema jednom, koje je mera svega što potpada pod taj rod. Ali svi ljudi pripadaju jednom rodu; dakle, treba da se ravnaju prema jednom, kao prema meri svih ljudi. 2. I pošto crkveni poglavari i car jesu ljudi, ako je ovaj zaključak istinit, nužno je da se ravnaju prema jednom čoveku. I pošto papa nije svodljiv na nekog drugog, preostaje da car s ostalim ljudima bude sveden na papu, kao na meru i pravilo. Iz ovoga takođe sledi ono što oni žele. 3. Da bi pobio ovu tvrdnju kažem da, pošto tvrde da „ono što pripada jednom rodu treba svesti na jednu stvar iz tog roda, koja je mera u tom rodu”, tvrde istinu. Slično zaključuju istinu kada tvrde da svi ljudi pripadaju jednom rodu; i

sunt unius generis; et similiter verum concludunt cum inferunt ex hiis omnes homines esse reducendos ad unum metrum in suo genere. Sed cum ex hac conclusione subinferunt de Papa et Imperatore, falluntur 'secundum accidens'. 4. Ad cuius evidentiam sciendum quod aliud est esse hominem et aliud est esse Papam; et eodem modo aliud est esse hominem, aliud esse Imperatorem, sicut aliud est esse hominem, et aliud est esse patrem et dominum. 5. Homo enim est id quod est per formam substantialem, per quam sortitur spetiem et genus, et per quam reponitur sub predicamento substantie; pater vero est id quod est per formam accidentalem, que est relatio per quam sortitur spetiem quandam et genus, et reponitur sub genere 'ad aliquid', sive 'relationis'. Aliter omnia reducerentur ad predicamentum substantie, cum nulla forma accidentalis per se subsistat absque ypostasi substantie subsistentis: quod est falsum. 6. Cum ergo Papa et Imperator sint id quod sunt per quasdam relationes, quia per Papatum et per Imperiatum, que relationes sunt altera sub ambitu paternitatis et altera sub ambitu dominationis, manifestum est quod Papa et Imperator, in quantum huiusmodi, habent reponi sub predicamento relationis, et per consequens reduci ad aliquod existens sub illo genere. 7. Unde dico quod alia est mensura ad quam habent reduci prout sunt homines, et alia prout sunt et Papa et Imperator. Nam, prout sunt homines, habent reduci ad optimum hominem, qui est mensura omnium aliorum, et ydea ut dicam—quisquis ille sit—ad existentem maxime unum in genere suo ut haberi potest ex ultimis ad Nicomacum. 8. In quantum vero sunt relativa quedam, ut patet, reducenda sunt vel ad invicem, si alterum subalternatur alteri vel in spetie

slično zaključuju istinu kada iz ovih tvrdnji izvlače da sve ljude treba svesti na jednu meru u svom rodu." Ali kada iz ovoga zaključka dođu do pape i cara, greše „u slučaju”. 4. Da bi ovo razjasnili treba znati da je jedno čovek, a drugo je papa; i na isti način je jedno biti čovek, a drugo je biti car, baš kao što je jedna stvar biti čovek, a druga biti otac i gospodar. 5. Čovek je ono što jeste zbog suštinske forme, kojom se smešta u vrstu i rod, i kojom se svrstava u kategoriju suštine. Otac je ono što jeste zbog slučajne forme, što je odnos kojim se smešta u izvesnu vrstu i rod, i kojom se svrstava u rod „za nešto”, ili „relativnosti”.²⁶⁴ U suprotnom, sve bi potpadalo u kategoriju suštine, pošto nijedna slučajna forma, kao takva, ne može imati autonomno postojanje osim ako nije smeštena u postojećoj suštini: a to je pogrešno. 6. Pošto su papa i car to što jesu zbog izvesnih odnosa, papstva i carstva, što su naizmenice odnosi očinstva i gospodstva, jasno je da papa i car, kao takvi, imaju da se stave u kategoriju relativnosti, i posledično, da se svedu na nešto što postoji unutar tog roda. 7. Zato kažem da postoji jedna mera pod koju treba da se podvedu kao ljudi, a druga pod koju potpadaju kao papa i car. Naime, kao ljudi, treba da se svedu na najboljeg čoveka, koji je mera svima ostalima, i pojam, da tako kažem – ma ko to bio – za ono što postoji kao najviše ujedinjeno u njegovom rodu, kako može da se shvati iz poslednje knjige *Nikomahove etike*.²⁶⁵ 8. Sve dok jesu pojmovi koji izražavaju izvestan odnos – očigledno je – treba ili da se svode jedan prema drugom, ako je jedan podređen drugom, ili ako su, po prirodi odnosa, u međusobnom odnosu unutar vrste, ili prema nečemu trećem, prema čemu se svode kao prema zajedničkom imenitelju.

comunicant per naturam relationis, vel ad aliquod tertium, ad quod reducuntur tanquam ad comunem unitatem. 9. Sed non potest dici quod alterum subalternetur alteri, quia sic alterum de altero predicaretur: quod est falsum; non enim dicimus 'Imperator est Papa', nec e converso. Nec potest dici quod comunicent in spetie, cum alia sit ratio Pape, alia Imperatoris, in quantum huiusmodi. ergo reducuntur ad aliquid in quo habent uniri. 10. Propter quod sciendum quod, sicut se habet relatio ad relationem, sic relativum ad relativum. Si ergo Papatus et Imperatus, cum sint relationes superpositionis, habeant reduci ad respectum superpositionis, a quo respectu cum suis differentialibus descendunt, Papa et Imperator, cum sint relativa, reduci habebunt ad aliquod unum in quo reperiatur ipse respectus superpositionis absque differentialibus aliis. 11. Et hoc erit vel ipse Deus, in quo respectus omnis universaliter unitur, vel aliqua substantia Deo inferiori in qua respectus superpositionis per differentiam superpositionis a simplici respectu descendens particuletur. 12. Et sic patet quod Papa et Imperator, in quantum homines, habent reduci ad unum; in quantum vero Papa et Imperator, ad aliud: et per hoc patet ad rationem.

XII 1. Positis et exclusis erroribus quibus potissime innituntur qui romani Principatus auctoritatem dependere dicunt a romano Pontifice, redeundum est ad ostendendum veritatem huius tertie questionis, que a principio discutienda proponebatur: que quidem veritas apparebit sufficienter si, sub prefixo principio inquirendo, prefatam auctoritatem immediate dipendere a culmine totius entis ostendero, qui Deus est. 2. Et hoc

9. No, ne može se reći da je jedan podređen drugom, jer bi taj drugi bio predikat prvog, a to je pogrešno. Ne kažemo: „car je papa”; niti suprotno. Ne može se govoriti o međusobnom odnosu unutar vrste, jer jedan je razlog postojanja pape, a drugi je razlog postojanja cara, baš kao takvog; dakle, treba da se ravnaju prema nečemu trećem u čemu se nalaze ujedinjeni. 10. Stoga treba znati da kako odnos stoji prema drugom odnosu, tako i pojam koji izražava odnos stoji prema drugom takvom pojmu. Ako, dakle, papsko i carsko dostojanstvo, budući da su to odnosi vrhovnih dužnosti, treba da se ravnaju prema stanovištu vrhovne dužnosti, iz koje proističu sa svojim različitostima – papa i car, pošto su pojmovi koji izražavaju odnos, biće svedeni na jedno u čemu će se pojaviti samo stanovište vrhovne dužnosti, bez ostalih razlika. 11. To će biti ili sâm Bog, u kome su sva stanovišta u potpunosti ujedinjena, ili neko biće koje je niže od Boga, u kome stanovište vrhovne dužnosti, odvajanjem iste od jedinstvenog stanovišta, postaje zasebna jedinka. 12. Tako postaje jasno da papa i car, kao ljudi, treba da se svode prema jednoj stvari; ali, kao papa i car, treba da se ravnaju prema nečemu drugom. I ovim je razjašnjena ova tvrdnja.

XII 1. Nakon što smo utvrdili i isključili greške na koje se najviše oslanjaju oni koji tvrde da autoritet rimskog principata zavisi o rimskom pontifiku, moramo da se vratimo na osvetljavanje istine ovoga trećeg pitanja, koga pokušavamo raspraviti od početka. Istina će biti dovoljno rasvetljena ako, pod utvrđenim načelom ispitivanja, budem pokazao da rečeni autoritet zavisi neposredno od vrhunca svih bića, koji je Bog. 2. Ovo će

erit ostensum vel si auctoritas Ecclesie removeatur ab illa—cum de alia non sit altercatio—vel si ‘ostensive’ probetur a Deo immediate dependere. 3. Quod autem auctoritas Ecclesie non sit causa imperialis auctoritatis probatur sic: illud, quo non existente aut quo non virtuante, aliud habet totam suam virtutem, non est causa illius virtutis; sed, Ecclesia non existente aut non virtuante, Imperium habuit totam suam virtutem: ergo Ecclesia non est causa virtutis Imperii et per consequens nec auctoritatis, cum idem sit virtus et auctoritas eius. 4. Sit Ecclesia A, Imperium B, auctoritas sive virtus Imperii C; si, non existente A, C est in B, impossibile est A esse causam eius quod est C esse in B, cum impossibile sit effectum precedere causam in esse. Adhuc si, nichil operante A, C est in B, necesse est A non esse causam eius quod est C esse in B, cum necesse sit ad productionem effectus preoperari causam, presertim efficientem, de qua intenditur. 5. Maior propositio huius demonstrationis declarata est in terminis; minorem Christus et Ecclesia confirmat. Christus nascendo et moriendo, ut superius dictum est: Ecclesia, cum Paulus in Actibus Apostolorum dicat ad Festum: „Ad tribunal Cesaris sto, ubi me oportet iudicari”; cum etiam angelus Dei Paulo dixerit parum post: „Ne timeas, Paule, Cesari te oportet assistere”; et infra iterum Paulus ad Iudeos existentes in Ytalia: „Contradicientibus autem Iudeis, coactus sum appellare Cesarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare, sed ut eruerem animam meam de morte”. 6. Quod si Cesar iam tunc iudicandi temporalia non habuisset auctoritatem nec Christus hoc persuasisset, nec angelus illa verba nuntiasset, nec ille qui dicebat „Cupio dissolvi et esse cum Cristo” incom-

biti jasno ili ako bi se od ovoga autoriteta razlučio autoritet crkve – jer nema prepiranja oko nekog drugog autoriteta – ili ako se „jasno” dokaže da zavisi neposredno od Boga. 3. Da autoritet crkve nije uzrok snage carskog autoriteta pokazuje ovo: jedna stvar nije uzrok snage druge stvari, ako ova druga stvar poseduje u potpunosti svoju snagu i ako prva stvar ne postoji ili ne vrši uticaja. A carstvo je posedovalo svu svoju snagu i onda kada crkva nije postojala ili nije vršila uticaj; dakle, crkva nije uzrok snage carstva niti, posledično, autoriteta, pošto su snaga i autoritet carstva jedna te ista stvar. 4. Neka crkva bude A, carstvo neka bude B, a autoritet ili snaga C; ako se, kada ne postoji A, C nalazi u B, nije moguće da A bude uzrok postojanja C u B, pošto nije moguće da posledica prethodi uzroku. Povrh toga, ako se, kada A ne vrši uticaj, C nalazi u B, nužno je da A nije uzrok postojanja C u A, jer je nužno da, radi stvaranja posledice, uzrok mora delati prvi, a posebno tvorni uzrok, o kome ovde govorimo. 5. Viša premisa ovoga dokazivanja je objašnjena izrazima, a nižu potvrđuju Hristos i crkva. Hristos, kako je gore rečeno, rođenjem i smrću; crkva je potvrđuje kada Pavle, u *Djelima apostolskim*, kaže Fistu: „Ja stojim na sudu cesarevu, gdje i treba da mi se sudi”;²⁶⁶ kada, malo kasnije, anđeo Božji govori Pavlu: „Ne boj se Pavle! Ti moraš izići pred cesara”;²⁶⁷ i još niže, kada Pavle veli Jevrejima koji žive u Italiji: „Ali kad se Judejci usprotiviše, bio sam prinuđen da se pozovem na cesara, ne kao da bih imao svoj narod za nešto optužiti, već da dušu izbavim od smrti.”²⁶⁸ 6. Jer da tada cesar nije imao autoritet da sudi u temporalnim stvarima, niti bi Hristos pristao na ovo, niti bi anđeo objavio reči one, niti bi onaj koji reče,

petentem iudicem appellasset. 7. Si etiam Constantinus auctoritatem non habuisset, in patrocinium Ecclesie illa que de Imperio deputavit ei de iure deputare non potuisset; et sic Ecclesia illa collatione uteretur iniuste, cum Deus velit oblationes esse immaculatas iuxta illud Levitici: „Omnis oblatio, quam conferetis Domino, absque fermento erit”. 8. Quod quidem preceptum, licet ad offerentes faciem habere videatur, nichilominus est per consequens ad recipientes; stultum enim est credere Deum velle recipi quod prohibet exhiberi, cum etiam in eodem precipiatur Levitici: „Nolite contaminare animas vestras nec tangatis quicquid eorum, ne immundi sitis”. 9. Sed dicere quod Ecclesia sic abutatur patrimonio sibi deputato est valde inconueniens: ergo falsum erat illud ex quo sequebatur.

XIII 1. Amplius, si Ecclesia virtutem haberet auctorizandi romanum Principem, aut haberet a Deo, aut a se, aut ab Imperatore aliquo aut ab universo mortalium assensu, vel saltem ex illis prevalentium: nulla est alia rimula, per quam virtus hec ad Ecclesiam manare potuisset; sed a nullo istorum habet: ergo virtutem predictam non habet. 2. Quod autem a nullo istorum habeat sic apparet. Nam si a Deo recepisset, hoc fuisset aut per legem divinam aut per naturalem, quia quod a natura recipitur a Deo recipitur, non tamen convertitur. 3. Sed non per naturalem, quia natura non imponit legem nisi suis effectibus, cum Deus insufficiens esse non possit ubi sine secundis agentibus aliquid in esse producit. Unde, cum Ecclesia non sit effectus nature, sed Dei dicentis „Super hanc petram edificabo Ecclesiam meam”, et alibi „Opus consummavi quod dedisti

„Imam želju umrijeti i sa Hristom biti”,²⁶⁹ apelovao na valjanog sudiju. 7. Da, pak, Konstantin nije posedovao autoritet, ne bi mogao po pravu proslediti crkvi u zaštitu ono što pripada carstvu, a što je prosledio; i crkva bi se nepravedno koristila ovim prilogom, pošto Bog želi da darovi budu čisti, prema onoj iz *Knjige Levitske*: „Nijedan dar koji prinosite Gospodu da ne bude s kvascem.”²⁷⁰ 8. Iako se čini da se ova naredba tiče onih koji prinosе darove, ona se ništa manje odnosi i na one koji ih primaju. Jer je glupo verovati da Bog želi da se prima ono što zabranjuje da se prinosi, jer u istoj knjizi naređuje Levitima: „Nemojte se poganiti ničim što gamiže i nemojte se skvrniti njima, da ne budete nečisti s njih.”²⁷¹ 9. Ali veoma je neprikladno reći da crkva tako troši dodeljeno joj nasleđe; dakle, pogrešna je tvrdnja iz koje je ovo proizišlo.

XIII 1. Štaviše, da je crkva imala moć da potvrdi rimskog vladara, imala bi je od Boga, ili od sebe, ili od nekog cara ili opštim pristankom svih ljudi, ili barem pristankom onih najvrednijih. Ne postoji drugi način kojim je ova moć mogla pripasti crkvi. Ali ovu moć nije dobila ni od koga među navedenima; dakle, ne poseduje rečenu moć. 2. Da ovu moć nije dobila ni od koga, pokazuje i ovo: naime, da ju je primila od Boga, bilo bi to ili po zakonu božanskom ili prirodnom, jer ono što se od prirode prima, prima se od Boga, mada to ne važi u suprotnom slučaju. 3. Ali ovo se nije dogodilo po prirodnom zakonu, jer priroda nameće zakone samo na sopstvene posledice, pošto kada Bog nešto stvori bez drugih tvoraca to može biti jedino savršeno. Stoga, pošto crkva nije prirodna posledica, već je posledica

michi ut faciam”, manifestum est quod ei natura legem non dedit. 4. Sed nec per divinam: omnis nanque divina lex duorum Testamentorum gremio continetur; in quo quidem gremio reperire non possum temporalium sollicitudinem sive curam sacerdotio primo vel novissimo commendatam fuisse. 5. Quinymo invenio sacerdotes primos ab illa de precepto remotos, ut patet per ea que Deus ad Moysen; et sacerdotes novissimos, per ea que Cristus ad discipulos: quam quidem ab eis esse remotam possibile non est, si regiminis temporalis auctoritas a sacerdotio demanaret, cum saltem in auctorizando sollicitudo provisionis instaret, et deinde cautela continua ne auctorizatus a tramite rectitudinis deviet. 6. Quod autem a se non receperit de facili patet. Nichil est quod dare possit quod non habet; unde omne agens aliquid actu esse tale oportet quale agere intendit, ut habetur in hiis que De simpliciter ente. Sed constat quod, si Ecclesia sibi dedit illam virtutem, non habebat illam priusquam daret; et sic dedisset sibi quod non habebat; quod est impossibile. 7. Quod vero ab aliquo Imperatore non receperit, per ea que superius manifesta sunt patet sufficienter. Et quod etiam ab assensu omnium vel prevalentium non habuerit quis dubitat, cum non modo Asyani et Affricani omnes, quin etiam maior pars Europam colentium hoc aborreat? Fastidium etenim est in rebus manifestissimis probationes adducere.

XIV 1. Item, illud quod est contra naturam alicuius non est de numero suarum virtutum, cum virtutes uniuscuiusque rei consequantur naturam eius propter finis adeptionem; sed virtus auctorizandi regnum nostre mortalitatis est contra naturam Ecclesie; ergo

Boga koji veli: „I na tome kamenu sazidaću Crkvu svoju”²⁷² i drugde: „Djelo svrših koje si mi dao da izvršim.”²⁷³ – jasno je da priroda nije dala zakon crkvi. 4. Ali ovo nije bilo ni po božanskom zakonu. Naime, svaki božanski zakon je sadržan unutar korica dvaju *Zavjeta*, u kojima ja ne mogu pronaći da je uzbuđenje ili briga za svetovne stvari bila preporučena prvom ili potonjem sveštenstvu. 5. Pronalazim, naprotiv, da je prvo sveštenstvo bilo od ovoga udaljeno naredbom, kako se jasno vidi iz onoga što je Bog rekao Mojsiju;²⁷⁴ a potonje sveštenstvo onim što je Hristos rekao učenicima;²⁷⁵ a ograđivanje od ovih stvari bilo bi nemoguće da je sveštenstvo darivalo autoritet temporalnoj vlasti, pošto bi u tom slučaju barem bilo odgovorno za pri izboru načinjenu procenu, te bi moralo biti na stalnom oprezu da onaj koji je primio dostojanstvo ne zastrani sa staze ispravnosti. 6. Da crkva nije primila ovu moć od sebe same lako se može dokazati. Niko ne može dati ono što ne poseduje; stoga svaki tvorac mora u aktuelnosti biti onakvim kakvo je ono što namerava stvoriti, kako se zaključuje iz onih reči u *Metafizici*.²⁷⁶ Stoji da crkva, ako je sebi dodelila ovu moć, nije istu imala pre nego što ju je dala; i da je sebi dodelila nešto što nije posedovala; a to je nemoguće. 7. A da je nije primila od nekog cara, dovoljno je objašnjeno iz onoga što je ranije pokazano. I ko sumnja da ovu nije moć primila saglasnošću svih ljudi ili onih najvrednijih, budući da se ne samo azijati, već i svi afrikanci, ali i veći deo onih koji žive u Evropi, groze ove ideje? Zaista je zamorno izvoditi dokaze u vezi sa stvarima koje su očevidne.

XIV 1. Jednako tako, ono što je protivno prirodi neke stvari ne spada u broj njenih moći, jer moći svake

non est de numero virtutum suarum. 2. Ad evidentiam autem minoris sciendum quod natura Ecclesie forma est Ecclesie: nam, quamvis natura dicatur de materia et forma, per prius tamen dicitur de forma, ut ostensum est in Naturali auditu. 3. Forma autem Ecclesie nichil aliud est quam vita Cristi, tam in dictis quam in factis comprehensa : vita enim ipsius ydea fuit et exemplar militantis Ecclesie, presertim pastorum, maxime summi, cuius est pascere agnos et oves. 4. Unde ipse in Iohanne formam sue vite relinquens „Exemplum” inquit „dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis”; et spetialiter ad Petrum, postquam pastoris offitium sibi commisit, ut in eodem habemus, „Petre”, inquit „sequere me”. 5. Sed Cristus huiusmodi regimen coram Pilato abnegavit: „Regnum” inquit meum non est de hoc mundo; si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Iudeis; nunc autem regnum meum non est hinc”. 6. Quod non sic intelligendum est ac si Cristus, qui Deus est, non sit dominus regni huius; cum Psalmista dicat „quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam fundaverunt manus eius”; sed quia, ut exemplar Ecclesie, regni huius curam non habebat. 7. Velut si aureum sigillum loqueretur de se dicens ‘non sum mensura in aliquo genere’; quod quidem dictum non habet locum in quantum est aurum, cum sit metrum in genere metallorum, sed in quantum est quoddam signum receptibile per impressionem. 8. Formale igitur est Ecclesie illud idem dicere, illud idem sentire: oppositum autem dicere vel sentire, contrarium forme, ut patet, sive nature, quod idem est. 9. Ex quo colligitur quod virtus auctorizandi regnum hoc sit contra naturam Ecclesie: contrarietas

pojedine stvari leže u njenoj prirodi i dosezanju cilja. Ali moć da se potvrđuje carstvo naše smrtnosti protivna je prirodi crkve; dakle, ne pripada broju njenih vrlina. 2. Zbog jasnoće niže premise treba znati da priroda crkve jeste njena forma; naime, iako se „priroda” odnosi i na predmet i formu, pre svega se odnosi na formu, kako je pokazano u *Fizici*.²⁷⁷ 3. Forma crkve nije ništa drugo do život Hristov, shvaćen kako u rečima, tako i u delima; naime, njegov život bejaše pojam i primer vojniku crkve, posebno pastirima, a ponajviše vrhovnom pastiru, kojemu je zadaća da napasa jaganjce i ovce. 4. Zato On, kod Jovana, ostavljajući formu svoga života, kaže: „Jer sam vam dao primjer da, kao što ja učinih vama, i vi učinite.”;²⁷⁸ a posebno reče Petru, nakon što mu dade dužnost pastira, kako imamo u istom *Jevanđelju*: „Petre!”, reče, „Sledi me.”²⁷⁹ 5. Ali Hristos se ove vrste carstva odrekao pred licem Pilata: „Carstvo moje nije od ovoga svijeta; kad bi bilo od ovoga svijeta carstvo moje, sluge moje bi se borile da ne budem predan Judejcima; ali carstvo moje nije odavde.”²⁸⁰ 6. Ovo ne treba shvatiti tako da Hristos, koji je Bog, nije Gospodar ovoga carstva, jer Psalmist kaže: „Jer je Njegovo more, i On ga je stvorio, i kopno su ruke Njegove sazdale.”;²⁸¹ već da, kao primer crkvi, nije brinuo o ovome carstvu. 7. Kao kada bi zlatni pečat govorio o sebi: „Ja nisam mera u ostalim vrstama stvari.”; rečeno se ne bi odnosilo na to što je zlatan, pošto je zlato mera u vrstama metala, već na to da je on slika koja se može otisnuti pritiskom. 8. Crkva je po formi: isto govoriti i isto osećati. Različito govoriti ili osećati, suprotno je formi – kako je jasno – ili prirodi, što je jedno te isto. 9. Iz ovoga razbiremo da moć potvrđivanja ovoga carstva jeste u suprotnosti sa

enim in oppinione vel dicto sequitur ex contrarietate que est in re dicta vel oppinata, sicut verum et falsum ab esse rei vel non esse in oratione causatur, ut doctrina Predicamentorum nos docet. 10. Sufficenter igitur per argumenta superiora ducendo 'ad inconveniens' probatum est auctoritatem Imperii ab Ecclesia minime dipendere.

XV 1. Licet in precedenti capitulo ducendo 'ad inconveniens' ostensum sit auctoritatem Imperii ab auctoritate summi Pontificis non causari, non tamen omnino probatum est ipsam immediate dependere a Deo, nisi ex consequenti. Consequens enim est si ab ipso Dei vicario non dependet, quod a Deo dependeat. 2. Et ideo, ad perfectam determinationem propositi, 'ostensive' probandum est Imperatorem, sive mundi Monarcham, immediate se habere ad principem universi, qui Deus est. 3. Ad huius autem intelligentiam sciendum quod homo solus in entibus tenet medium corruptibilium et incorruptibilium; propter quod recte a philosophis assimilatur orizonti, qui est medium duorum emiseriorum. 4. Nam homo, si consideretur secundum utranque partem essentialem, scilicet animam et corpus, corruptibilis est; si consideretur tantum secundum unam, scilicet animam, incorruptibilis est. Propter quod bene Philosophus inquit de ipsa, prout incorruptibilis est, in secundo De anima cum dixit: „Et solum hoc contingit separari, tanquam perpetuum, a corruptibili”. 5. Si ergo homo medium quoddam est corruptibilium et incorruptibilium, cum omne medium sapiat naturam extremorum, necesse est hominem sapere utranque naturam. 6. Et cum omnis

prirodom crkve: suprotnosti, naime, u mišljenju ili govorenju proističu iz suprotnosti koja se nalazi u stvari o kojoj se govori ili misli, kao što istina i laž u govorenju proističu iz toga da li stvar koja je uzrok govora postoji ili ne, kako nas uči nauka o kategorijama.²⁸² 10. Gornjim tvrdnjama, i njihovim dovođenjem do „apsurda”, dovoljno je već objašnjeno da dostojanstvo carstva uopšte ne zavisi od crkve.

XV 1. Iako je u prethodnom poglavlju, dovođenjem do „apsurda”, pokazano da dostojanstvo carstva nije uzrokovano autoritetom najvišeg pontifika, ipak uopšte nije dokazano da dostojanstvo zavisi neposredno od Boga, osim posledično. Posledica je: zavisi od Boga, ako ne zavisi od samog Božjeg namesnika. 2. I zato radi potpunog ispunjenja namere treba „opipljivo” dokazati da je car, ili svetski monarh, postavljen neposredno od vladara univerzuma, koji je Bog. 3. Da bi ovo razumeli treba znati da je jedino čovek, među svim bićima, sredina između propadljivih i nepropadljivih stvari. Zato su ga filozofi ispravno poredili sa horizontom, koji je sredina između dve hemisfere. 4. Naime, čovek je propadljiv, ako se u obzir uzmu oba njegova dela, a to su duša i telo; a ako se u obzir uzme samo jedan deo, kakav je duša, nepropadljiv je. Zato je Filozof dobro rekao o duši, kako je nepropadljiva, u drugoj knjizi *O duši*: „Jedino ona, pošto je večna, može da bude odvojena od propadljivog.”²⁸³ 5. Ako je, dakle, čovek neka sredina između propadljivog i nepropadljivog, jer svaka sredina poznaje prirodu obe krajnosti, neophodno je da i čovek poznaje obe prirode. 6. I pošto je svaka priroda usmerena ka svome konačnom cilju, sledi da u čoveku

natura ad ultimum quendam finem ordinetur, consequitur ut hominis duplex finis existat : ut, sicut inter omnia entia solus incorruptibilitatem et corruptibilitatem participat, sic solus inter omnia entia in duo ultima ordinetur, quorum alterum sit finis eius prout corruptibilis est, alterum vero prout incorruptibilis. 7. Duos igitur fines providentia illa inenarrabilis homini proposuit intendendos : beatitudinem scilicet huius vite, que in operatione proprie virtutis consistit et per terrestrem paradysum figuratur; et beatitudinem vite eterne, que consistit in fruitione divini aspectus ad quam propria virtus ascendere non potest, nisi lumine divino adiuta, que per paradysum celestem intelligi datur. 8. Ad has quidem beatitudines, velut ad diversas conclusiones, per diversa media venire oportet. Nam ad primam per philosophica documenta venimus, dummodo illa sequamur secundum virtutes morales et intellectuales operando; ad secundam vero per documenta spiritualia que humanam rationem transcendunt, dummodo illa sequamur secundum virtutes theologicas operando, fidem spem scilicet et karitatem. 9. Has igitur conclusiones et media, licet ostensa sint nobis hec ab humana ratione que per philosophos tota nobis innotuit, hec a Spiritu Sancto qui per prophetas et agiographos, qui per coeternum sibi Dei filium Iesum Christum et per eius discipulos supernaturalem veritatem ac nobis necessariam revelavit, humana cupiditas postergaret nisi homines, tanquam equi, sua bestialitate vagantes „in campo et freno” compescerentur in via. 10. Propter quod opus fuit homini duplici directivo secundum duplicem finem: scilicet summo Pontifice, qui secundum revelata humanum genus perduceret ad vitam eternam,

postoji dvostruk cilj: da je jednako tako – kao što među svim bićima jedino on učestvuje u propadljivom i nepropadljivom – jedino on među svim bićima usmeren prema dva konačna cilja, od kojih je jedan cilj njega kao propadljivog bića, a drugi njega kao nepropadljivog bića. 7. Nepogrešivo providenje, dakle, čoveku je postavilo dva cilja kojima treba da teži: sreći u ovom životu, koja se sastoji u praktikovanju vlastite vrline, koju simbolizuje Zemaljski raj; i sreći u večnom životu, koja se sastoji u uživanju božanske vizije do koje se vlastitom vrlinom ne možemo uspeti bez pomoći svetlosti Božje, i koja se podrazumeva pod rajem Nebeskim. 8. Do ove dve sreće, kao do dva različita cilja, treba doći različitim sredstvima. Naime, do prve dolazimo filozofskim dokazima, ukoliko ove prihvatimo tako što postupamo u skladu s moralnom i intelektualnom vrlinom; do druge dolazimo duhovnim dokazima koji nadilaze ljudski razum, sve dok je sledimo delujući shodno teološkim vrlinama, kao što su vera, nada, dobročinstvo. 9. Ove ciljeve, dakle, i sredstva kojima se postižu, pokazao nam je s jedne strane ljudski razum, koji su nam filozofi u potpunosti obznanili; i s druge strane, Duh Sveti koji je – kroz proroke i hagiografe, kroz Sina Božjeg, Bogu suvečnoga, Isusa Hrista, i kroz njegove učenike – otkrio nama natprirodnu istinu i neumitnost; a ljudska požuda pogazila bi ove ciljeve i sredstva, da ljudi koji zbog svoje životinjske prirode lutaju, na putu nisu, poput konjâ, zauzdani „uzdom i žvalama”.²⁸⁴ 10. Radi ovoga su čoveku trebale dve smernice koje odgovaraju dvama ciljevima: kao što su najviši pontifik, koji vodi ljudski rod ka večnom životu shodno otkrivenoj istini, i car, koji upravlja ljudski rod prema zemaljskoj sreći shodno

et Imperatore, qui secundum philosophica documenta genus humanum ad temporalem felicitatem dirigeret. 11. Et cum ad hunc portum vel nulli vel pauci, et hii cum difficultate nimia, pervenire possint, nisi sedatis fluctibus blande cupiditatis genus humanum liberum in pacis tranquillitate quiescat, hoc est illud signum ad quod maxime debet intendere curator orbis, qui dicitur romanus Princeps, ut scilicet in areola ista mortalium libere cum pace vivatur. 12. Cumque dispositio mundi huius dispositionem inherentem celorum circulationi sequatur, necesse est ad hoc ut utilia documenta libertatis et pacis commode locis et temporibus applicentur, de curatore isto dispensari ab Illo qui totalem celorum dispositionem presentialiter intuetur. Hic autem est solus ille qui hanc preordinavit, ut per ipsam ipse providens suis ordinibus queque connecteret. 13. Quod si ita est, solus eligit Deus, solus ipse confirmat, cum superiorem non habeat. Ex quo haberi potest ulterius quod nec isti qui nunc, nec alii cuiuscunque modi dicti fuerint 'electores', sic dicendi sunt: quin potius 'denuntiatores divine providentie' sunt habendi. 14. Unde fit quod aliquando patiantur dissidium quibus denuntiandi dignitas est indulta, vel quia omnes vel quia quidam eorum, nebula cupiditatis ottenebrati, divine dispensationis faciem non discernunt. 15. Sic ergo patet quod auctoritas temporalis Monarche sine ullo medio in ipsum de Fonte universalis auctoritatis descendit: qui quidem Fons, in arce sue simplicitatis unitus, in multiplices alveos influit ex habundantia bonitatis. 16. Et iam satis videor metam actigisse propositam. Eucleata nanque veritas est questionis illius qua querebatur utrum ad bene esse mundi necessarium esset Monarche offitium, ac illius

filosofkim dokazima. 11. I pošto ovu luku niko ili malo njih – a i oni sa izuzetnom teškoćom – ne može dosegnuti, osim ukoliko su talasi zavodljive požude smireni a ljudski se rod u smirenosti mira slobodno odmara, ovo je obeležje kome najviše treba težiti zaštitnik sveta, nazvan rimskim vladarem: da se u ovoj dolini smrtnih bića živi slobodno u miru. 12. I pošto uređenje ovoga sveta proističe iz uređenja utvrđenog u kruženju nebesa, da bi se korisni dokazi slobode i mira koristili primereno mestima i vremenima, neophodno je zbog toga da ovoga zaštitnika odredi Onaj koji ima pred očima celovitost uređenja nebesa. On je jedini onaj koji je ovo uređenje predodredio, kao sliku providenja što na svetu sve povezuje. 13. Ako je tako, jedini Bog bira, samo on potvrđuje, pošto ne postoji niko iznad njega. Iz ovoga se može nadalje shvatiti da niti ovi sada, niti oni koji su ranije iz bilo kog razloga nazvani „izbornici”, ne treba da nose to ime; već ih pre treba držati za „obznanitelje božanskog providenja”. 14. Zato se katkad događa da se nosioci dostojanstva obznanjivanja ponekada ne slažu među sobom, bilo zbog svih njih, bilo zbog nekih među njima, te da, zaklonjeni oblakom požude, ne raspoznaju lice božanskog upravljanja. 15. Tako je, dakle, jasno da dostojanstvo temporalnog monarha na njega ističe bez ikakvog posrednika sa Izvora opšteg dostojanstva; a Izvor, mada jedan u dostojanstvu svoje jednostavnosti, iz obilja dobrote ističe u mnoga korita. 16. I sada mi se čini da sam postigao cilj koji sam sebi postavio. Naime, obelodanjena je istina onoga pitanja koje je istraživalo da li je dužnost monarha neophodna za dobro sveta; pa onoga koje je ispitivalo da li je rimski narod po pravu sebi prisvojio carstvo; sve do ovoga poslednjeg: da li

qua querebatur an romanus populus de iure Imperium sibi asciverit, nec non illius ultime qua querebatur an Monarche auctoritas a Deo vel ab alio dependeret immediate. 17. Que quidem veritas ultime questionis non sic stricte recipienda est, ut romanus Princeps in aliquo romano Pontifici non subiaceat, cum mortalis ista felicitas quodammodo ad inmortalem felicitatem ordinetur. 18. Illa igitur reverentia Cesar utatur ad Petrum qua primogenitus illius debet uti ad patrem; ut luce paterne gratie illustratus virtuosius orbem terre irradiet, cui ab Illo solo prefectus est, qui est omnium spiritualium et temporalium gubernator.

dostojanstvo monarha zavisi neposredno od Boga? 17. Ali razrešenje poslednjeg pitanja – da rimski vladar nikako nije podređen rimskom pontifiku – ne treba prihvatati suviše strogo, pošto je ova zemaljska sreća na neki način podređena večitoj sreći. 18. Neka cesar ukaže Petru poštovanje koje prvorođeni sin treba da ukaže ocu: da bi, preosvetljen očinskom milošću, silnije obasjao svet, za čijeg poglavara ga je postavio Onaj Jedini, Upravitelj duhovnih i svetovnih stvari.

Komentari i objašnjenja

¹ Ps. 1, 3.

² Euklid iz Aleksandrije (III st. pre. n. e.), grčki matematičar i osnivač euklidske geometrije.

³ Aristotel, (Filozof), (384 – 322. pre. n. e.), grčki filozof. Učenik Platona i učitelj Aleksandra Makedonskog. Njegovo učenje je postalo temeljem sholastičke filozofije srednjeg veka.

⁴ Marko Tulije Ciceron (106 – 43. pre. n. e.), rimski besednik, filozof i državnik. Krajem 45. pre. n. e. sastavlja spis *Katon Stariji o starosti* (*Cato Maior de senectute*).

⁵ Jak. 1, 5.

⁶ Up. Arist., Eth. Nic. 1098b 7.

⁷ O razlici između biti (*essentia*) i bića (*ens*) vidi: *O biću i biti*, Toma Akvinski.

⁸ Aristotel je um podelio na dva dela, primalački (pasivni) i aktivni. Prvi prima materijale iskusta a drugi obrađuje taj materijal. Averoes je aktivni intelekt smatrao za besmrtni deo čovekove duše. Avroesa sledi i Toma Akvinski; *inintellectus possibilis* prima *phantasmate*, odnosno, podatke čulnog opžanja, a aktivni intelekt (*intellectus agens*) shvata formu i suštinu apstrahovanu od čulnog materijala.

⁹ Averoes (1126–1198.), arapski filozof i lekar iz Kordobe u Španiji. Bio je čuven po svojim komentarima Aristotela, zbog kojih je dobio naziv Komentator. Njegovo tumačenje Aristotela je prihvatio i Toma Akvinski.

¹⁰ Up. Aver. De an. 3, 5.

¹¹ Up. Arist., Pol. 1252a 31.

¹² Ps. 8, 6.

¹³ Lk. 2, 14.

¹⁴ Up. Arist., Pol. 1254a 16–21/28.

¹⁵ Up. Arist., Pol. 1252b 21.

¹⁶ Aristotel u *Politici* na ovome mestu donosi Homerov stih: „svaki deli pravdu ženama i deci”, *Odiseja*, IX 114–15.

¹⁷ Mat. 12, 25.

¹⁸ 1. Moj. 1, 26.

¹⁹ Pon. zak. 6,4.

²⁰ Up. Arist., Phys. 194b 13.

²¹ Anicije Manlije Severin Boetije (480 – 524.) iz Rima. Napisao čuveno delo *Uteha filozofije* (*De consolatione philosophiae*), jedno od najčitanijih dela u srednjem veku, na koje se poziva i Dante.

²² Boeth., Cons. 2, metr. 8, 28 – 30.

²³ Up. Arist., Met. 1076a 3 – 5. Up. Hom. *Ilijada*., 2,204.

²⁴ Publije Vergilije Maro (70 – 19. pre. n. e.), najslavniji pesnik Avgustovog doba. Dante ga jednostavno zove i Pesnik.

²⁵ Verg., Ecl. 4, 6.

²⁶ Prema mitu, Astrea je bila kći Zeusa i Temide, a nazivala se i Dika (*Pravda*). Kada se ljudi digoše jedni protiv drugih, ona je napustila Zemlju i zauzela je svoje mesto među zvezdama kao sazvežđe Device.

²⁷ *Liber sex principiorum* 1, 1.

Reč je o Žilberu iz Poatjea (1076 – 1154.), sholastičkom filozofu i episkopu u Poatjeu. *Knjiga o šest načela* mu je dugo pripisivana, ali je njegovo autorstvo danas pod znakom sumnje. Sabor u Remsu je 1148. osudio njegova dela jer je zaključeno da njegovo učenje o Trojstvu nije pravoverno.

²⁸ Zvezda Večernjača.

²⁹ Zvezda Zornjača.

³⁰ Up. Arist., Eth. Nic. 1129b 28.

³¹ Dante ovde misli na Mesec, jer Feba je sestra Apolona (Sunca).

³² Up. Arist., Eth. Nic. 1129a 26 – 1129b 11.

³³ Up. Arist., Rhet. 1354a 31.

³⁴ *Liber de causis*, prop, 1, 1. Ovo neoplatonističko delo iz IX st. na latinski je prevedeno sa arapskog jezika i imalo je velikog uticaja

na srednjovekovnu filozofiju. Autorstvo je pripisivano Aristotelu, a najvećim delom knjigu čine izvodi iz Proklove (410 – 485.) knjige *Elementi teologije*.

³⁵ Petr. Hisp., Tract. 7, 109.

Petar Španac (1226 – 1277.) iz Lisabona. Godine 1276. postao je papa pod imenom Jovan XXI. Protivnik veroista i čuvenik logičar. Pisao je i komentare na Aristotela.

³⁶ *Raj*, 5, 19 – 24.

³⁷ Up. Arist., Met. 982b 26.

³⁸ Up. Arist., Pol. 1286b 30 et al.

³⁹ Up. Arist., Pol. 1289a 13 sq.

⁴⁰ Up. Arist., Met. 1094b 24 sq.

⁴¹ Up. I. Moj. 26, 1–29.

⁴² Up. Arist., Eth. Nic. 1172a 34 sq.

⁴³ Ps. 49, 16.

⁴⁴ Klaudije Galen (130 – 200.), grčki filozof, aristotelovac, i lekar iz Pergama. U Rimu je vodio brigu o porodici cara-filozofa, Marka Aurelija.

⁴⁵ De cogn. morb. 10.

⁴⁶ Ps. 71, 1.

⁴⁷ Grad pod rimskom vlašću, ali sa svojim zakonima i ustavom.

⁴⁸ Up. Arist., Eth. Nic. 1137a – 1138a 3.

⁴⁹ Up. Thom. Aqu., Sum. theo. I – II, 94, 1.

Dante ovde navodi Tomu Akvinskog (1225 – 1274.), čije je glavno delo *Summa theologica* do danas ostalo osnova katoličke teologije.

⁵⁰ Up. 2. Moj. 18, 13–26.

⁵¹ Up. Arist., Met. 1052a 15 sq.

⁵² Up. Arist., Met. 986a 13 – 28.

⁵³ Ps. 4, 8.

⁵⁴ Gal. 4, 4.

⁵⁵ Ps. 132, 1.

⁵⁶ Ps. 2, 1–3.

⁵⁷ Svi rimski carevi, pa tako i carevi Svetog rimskog carstva, u svome službenom imenu su nosili i titulu „cezar” (*Cesar*). Vremenom je ta titula postala istoznačna sa titulom „car”.

⁵⁸ Jn. 1, 3 – 4.

⁵⁹ Up. Arist., Eth. Nic. 1094b, 23 – 25.

⁶⁰ Rim. 1, 20.

⁶¹ Up. Arist., Pol. 1294a, 21 sq.

⁶² Juv., Sat. 8, 20.

Decim Junije Juvenal (oko 60 – 140.), poslednji rimski satirični pesnik. Oštar kritičar društva u vreme Neronove i Domicijanove vladavine.

⁶³ Mt. 7, 2.

⁶⁴ Eneja je, prema tradiciji, bio sin Anhisa i Venere i pripadao je mladoj lozi trojanskog kraljevskog doma. Osnovao je grad Rim i, po jednoj tradiciji, u toku bitke protiv Rutula Eneja beše uznesen među bogove. Narod ga je poštovao kao boga *Iuppiter Indiges* na onom mestu, kod reke Numicije, gde je poslednji put viđen.

⁶⁵ Tit Livije (59. pre. n. e. do 17. g. n. e.), rimski istoričar i Avgustov prijatelj. Njegovo čuveno delo *Od osnivanja grada (Ab urbe condita)* obuhvatalo je period od osnivanja grada Rima pa sve do Druzove smrti (9. g. n. e.)

⁶⁶ Verg. Aen. 1, 342.

⁶⁷ Verg. Aen. 1, 544 sq.

⁶⁸ Verg. Aen. 6, 170.

⁶⁹ Up. Arist., Eth. Nic. 1145a, 20 – 24.

⁷⁰ Legendarni pradedna Enejev i kralj Frigije.

⁷¹ Verg. Aen. 3, 1 sq.

⁷² Evandar je u Italiju došao iz Arkadije pre trojanskog rata i tu je kasnije dočekao Eneju i pomogao mu je u borbi protiv Latina.

⁷³ Verg. Aen. 8, 134 – 137.

⁷⁴ Verg. Aen. 3, 163 – 167.

⁷⁵ Orosije (V st.), iz današnjeg Portugala. Podstaknut Avgustinovom *De civitate Dei* napisao je svoje glavno apologetsko delo *Historiae adversum paganos*.

⁷⁶ Oros. Hist. adv. pag. 1, 2 11. *Fortunatae insulae* su ostrva na krajnjem zapadu, *Ostrva blaženih*.

⁷⁷ Prema jednoj rimskoj tradiciji Askanije je bio sin Enejev i njegove druge žene Lavinije. Askanije je po predanju bio predak *gens Iulia*, porodice kojoj je pripadao Julije Cezar i u koju je adoptiran i sam Oktavijan Avgust.

⁷⁸ Verg. Aen. 3, 339 sq.

⁷⁹ Verg. Aen. 4, 171 sq.

⁸⁰ Turno je bio kralj Rutula kome je Lavinija bila obećana za ženu. Kada je Lavinija bila data Eneji za ženu Turno i Rutuli, po nagovoru boginje Junone, zarate protiv Trojanaca, budućih Rimljana.

⁸¹ Verg. Aen. 12, 936 sq.

⁸² Thom. Aqu. Sum. c. gent. 3, 101, 2763.

⁸³ 2. Moj. 8, 19.

⁸⁴ Thom. Aqu. Sum. c. gent. 3, 99, 102.

⁸⁵ Liv. Ab urb. cond. 1, 20, 4.

⁸⁶ Marko Lukan (39 – 65.), nećak filozofa Seneke. Učestvovao u zaveri protiv cara Nerona te je nakon propasti zavere morao da sebi oduzme život. Za sobom je ostavio nedovršeni ep *O građanskom ratu*, pogrešno nazvan *Farsalija*, u kome se opisuje građanski rat između Cezara i Pompeja.

⁸⁷ Luc. Phar. 9, 477 – 480.

⁸⁸ Liv. Ab urb. cond. 5, 47, 4 – 6.; Aug. Civ. Dei 2, 22.

⁸⁹ Verg. Aen. 8, 652–656.

⁹⁰ Hanibal je opseo Rim 211. g. pre. n. e.

⁹¹ Liv. Ab urb. cond. 26, 11, 1–8.

⁹² Porsena, kralj etrurskog grada Kluzija, bio je opseo Rim nakon proterivanja poslednjeg rimskog kralja Tarkvinija Oholog.

⁹³ Up. Iust. Dig. 1, 1, 1.

⁹⁴ Digesta u 50 knjiga jeste zbirka pravnih mišljenja i odluka rimskih pravnikâ i čini sastavni deo *Corpus iuris civilis*.

⁹⁵ Up. Cic. De inv. 1, 68.

⁹⁶ Zapravo je u pitanju Martin od Brakare (VI st.). Oko 550. osnovao je manastir Dumio u severozapadnoj Španiji i postao nadbiskup u Brakri i apostol Sveva koji su pripadali arijanstvu. U svojim delima se oslanjao na dela rimskog filozofa-stoičara Seneke (3 – 65. n. e.).

⁹⁷ Mart. Dum. De IV virt., cap. 4.

⁹⁸ Cic. De off. 2, 26, 11.

⁹⁹ Lucije Kvintije Cincinat (V st.), zamenivši konzula palog u borbi, pobedio je Volske i izmirio je rimske patricije i plebs. Kada su Ekvii ponovo napali na Rim, Senat izabere Cincinata za diktatora i prihvativši poziv, on napusti svoju njivu, i odnese pobeđu nad Ekvima.

¹⁰⁰ Up. Liv. Ab urb. cond. 3, 26 – 29.

¹⁰¹ Cic. De fin. 2, 12, 14.

¹⁰² Gaj Fabricije Luscinije, konzul 282. i 275.

¹⁰³ Verg. Aen. 6, 844 sq.

¹⁰⁴ Marko Furije Kamil (V – IV st. pre. n. e.), bio je čuveni rimski heroj. Doneo Rimu konačnu pobeđu na etrurskim gradom Vejom, a pod njegovim rukovodstvom Rim je nakon rata s Galima bio izgrađen i utvrđen. Sudeno mu je zbog „želje“ za povratkom monarhije.

¹⁰⁵ Up. Liv. Ab urb. cond. 5, 46.

¹⁰⁶ Verg. Aen. 6, 825.

¹⁰⁷ Junije Lucije Brut, konzul iz 509. pre. n. e., borac za republiku koji je poginuo u borbi protiv Tarkvinija Oholog.

¹⁰⁸ Up. Liv. Ab urb. cond. 2, 5, 5 – 8.

¹⁰⁹ Verg. Aen. 6, 820 sq.

¹¹⁰ Gaj Mucije Scevola, heroj iz ciklusa vezanog za rata sa Porsenom, kraljem Kluzija. On se uvukao u Porsenin logor s namerom da ga ubije ali je greškom ubio njegovog saradnika. Nakon hapšenja je stoički položio svoju desnicu u vatru. Otuda i njegov nadimak *Scaevola* („Levoruki“).

- ¹¹¹ Up. Liv. Ab urb. cond. 2, 12 sq.
- ¹¹² Up. Liv. Ab urb. cond. 8, 9, i 10, 28.
- ¹¹³ Marko Porcije Katon (234 – 149. pre. n. e.), zagovornik starorimskih običaja i protivnik uvođenja grčkih običaja u književnosti i filozofiji. Učesnik Punskih ratova i nepomirljivi protivnik Kartagine. Marko Porcije Katon (95 – 46. pre. n. e.), praunuk predašnjeg, zagovornik republike i protivnik Cezara. Nakon Pompejeva sloma, 46. godine je u Utici, u severnoj Africi, sam sebi zadao smrt.
- ¹¹⁴ Publije Mus Decije, vojni tribun iz Prvog samnitskog rata (343. pre. n. e.).
- ¹¹⁵ *Devotio* je rimski ritual samo-zavetovanja bogovima podzemlja i smrti. Ovakv ritual je Rimljaninu obezbeđivao herojsku smrt (*mors triumphalis*).
- ¹¹⁶ Publije Mus Decije je 295. pre. n. e. vodio Rimljane protiv Samnita i Gala u bici kod Sentina (Treći samnitski rat). U toj bici su Rimljani odneli presudnu pobedu.
- ¹¹⁷ Publije Mus Decije, konzul 279. pre. n. e.
- ¹¹⁸ Pir (319 – 272. pre. n. e.), kralj Epira. Vodio rat sa Rimom (280 – 272. pre. n. e.).
- ¹¹⁹ Cic. De. off. 1, 31, 112.
- ¹²⁰ Up. Petr. Hisp., Tract. 7, 150.
- ¹²¹ Up. Petr. Hisp., Tract. 1, 16.
- ¹²² Ar. Eth. Nic. 1142b 32.
- ¹²³ Ar. Eth. Nic. 1142b 22 – 24.
- ¹²⁴ Up. Ar. Phys. 194a 29 sq. i 198b 10 sq.
- ¹²⁵ Ar. Pol. 1254b 16 – 1255a 2.
- ¹²⁶ Verg.. Aen. 6, 847 – 853.
- ¹²⁷ Verg.. Aen. 4, 227 – 230.
- ¹²⁸ Ar. Pol. 1252a 24 – 1253a 39.
- ¹²⁹ Ar. Eth. Nic. 1094b 9 sq.
- ¹³⁰ Hebr. 11, 6.
- ¹³¹ 3. Moj. 17, 3 sq.

- ¹³² Up. 1 Sam. 15, 1 – 23.
- ¹³³ Up. 2. Moj. 7 – 14.
- ¹³⁴ 2 Dnev. 20, 12.
- ¹³⁵ Up. Dap. 1, 23 – 26.
- ¹³⁶ Herkul se, nakon što je svršio svoje jedanaesto delo i predao Hesperidine jabuke kralju Euristeju, u Libiji sukobio sa kraljem Antajem, sinom Posejdona i Majke Zemlje, koji je običavao prisiljavati strance da se rvu s njim do smrti. Antaj bi pri svakom dodiru sa zemljom dobijao novu nadljudsku snagu pa ga je Herkul pobedio tako što ga je odigao od zemlje i slomio mu rebra.
- ¹³⁷ Up. Luc. Phar. 4, 609 – 661.
- ¹³⁸ Ov. Met. 9, 183 sq.
- ¹³⁹ Atalanta je, prema mitu, postavila uslov da će se udati samo za onoga ko je pobedi u trci, inače će svakog prosca koji je ne pobedi ubiti. Na kraju pobedi je Hipomen koji je tokom trke bacao zlatne jabuke koje mu je dala Afrodit. Atalanta je zastajala da podigne jabuke i tako je izgubila trku.
- ¹⁴⁰ Ov. Met. 10, 560 – 590.
- ¹⁴¹ Eurijal je pobedio na pogrebnim igrama, održanim u čast Anhisa. Njegov nerazdvojni drug Nis, koji je trčao kao prvi, pri padu je zaprečio Saliju, koji je bio drugi. Tako je omogućio Eurijalu da pobedi u trci iako je bio treći.
- ¹⁴² Hrisip (280 – 207. pre. n. e.), stoički filozof.
- ¹⁴³ Cic. De off. 3, 10, 42.
- ¹⁴⁴ Eponimni kralj grada Ninive, glavnog grada Asirirskog kraljevstva u VII stoleću pre Hrista.
- ¹⁴⁵ Up. Oros. Hist. adv. pag. 1, 4, 1 – 8.
- ¹⁴⁶ Čuvena asirska kraljica koja je izgradila Vavilon, biblijsku vavilonsku kulu i čuvene viseće vrtove, jedno od sedam svetskih čuda starog sveta. Okružila je Vavilon zidom toliko debelim da je po njemu moglo da se vozi istovremeno i četvero kola.
- ¹⁴⁷ Ov. Met. 4, 58.

- ¹⁴⁸ Ov. Met. 4, 58.
¹⁴⁹ Oros. Hist. adv. pag. 1, 14, 1 – 3.
¹⁵⁰ Kir Veliki (VI st. pre. n. e.), osnivač persijskog kraljevstva.
¹⁵¹ Up. Oros. Hist. adv. pag. 2, 6 sq.
¹⁵² Kserks, sin Darija I, vladar Persije (486 – 465. pre. n. e.).
¹⁵³ Up. Oros. Hist. adv. pag. 2, 9 – 11.
¹⁵⁴ Luc. Phar. 2, 672 sq.
¹⁵⁵ Aleksandar Makedonski (356 – 323. pre. n. e.).
¹⁵⁶ Up. Oros. Hist. adv. pag. 3, 16.
¹⁵⁷ Dante misli na Ptolemaja Dionisa, brata i muža čuvene Kleopatre, nakon čijeg je izdajstva Pompej pogubljen.
¹⁵⁸ Luc. Phar. 8, 692 – 694.
¹⁵⁹ Verg. Aen. 1, 234 – 236.
¹⁶⁰ Luc. Phar. 1, 109 – 111.
¹⁶¹ Boet. Cons. 2, metr. 6, 8 – 13.
¹⁶² Lk. 2, 1.
¹⁶³ Ps. 10, 7.
¹⁶⁴ Cic. De off. 1, 11, 34.
¹⁶⁵ Veg. De re mil. 3, 9.
 Flavije Vegecije Renat (oko 400. g. n. e.).
¹⁶⁶ Cic. De off. 1, 12, 38.
¹⁶⁷ Pir je bio „potomak” Ahila, odnosno Ejaka.
¹⁶⁸ Cic. De off. 1, 12, 38.
¹⁶⁹ Up. 1. Sam. 17, 4 – 51.
¹⁷⁰ Verg. Aen. 12, 693 – 638.
¹⁷¹ Palant je bio sin Evandrov koji je došao kao ispomoć Eneji u borbi protiv Rutulaca. Ipak, na kraju ga je Turno ubio.
¹⁷² Verg. Aen. 12, 938 – 952.
¹⁷³ Liv. Ab urb. cond. 1, 24, 8 – 26.
¹⁷⁴ Oros. Hist. adv. pag. 2, 4, 9.
¹⁷⁵ Up. Liv. Ab urb. cond. 1, 24 – 26.
¹⁷⁶ Luc. Phar. 2, 135 – 138.

- ¹⁷⁷ Publije Kornelije Scipion se 204. pre. n. e. iskrcao u Africi i u bici kod Zame Hanibal je pretrpeo svoj prvi i poslednji poraz.
¹⁷⁸ 2. Tim. 4, 8.
¹⁷⁹ Up. Petr. Hisp. Trac. 7, 153.
¹⁸⁰ Ar. Eth. Nic. 1172a 34 sq.
¹⁸¹ Up. Lk. 2, 1.
¹⁸² Up. Petr. Hisp. Trac. 4, 6; 4, 8; 4, 9; 5, 31.
¹⁸³ Rim. 5, 12.
¹⁸⁴ Ef. 2, 1 – 3.
¹⁸⁵ Ef. 1, 5 – 8.
¹⁸⁶ Jn. 19, 30.
¹⁸⁷ 2. Moj. 2, 14.
¹⁸⁸ Tiberije Klaudije Neron, rimski car (14 – 37.).
¹⁸⁹ Up. Jn. 11, 49 – 51.
¹⁹⁰ Up. Lk. 23, 11.
¹⁹¹ Dan. 6, 22.
¹⁹² Up. Prič. 1 i 8, 3 – 11.
¹⁹³ Up. Ar. Eth. Nic. 1096a 14 – 17.
¹⁹⁴ Up. Prič. 30, 5.
¹⁹⁵ Up. 1. Sol. 5, 8.
¹⁹⁶ Up. Is. 6, 6 sq.
¹⁹⁷ Ps. 111, 7.
¹⁹⁸ *Pontifex Maximus*, (*Pontifex*, „onaj koji gradi mostove”) je bila titula koju su u početku nosili legendarni kraljevi Rimljana koji su vršili službu Vrhovnog sveštenika, a kasnije su tu službu preuzeli rimski carevi. Konačno su titulu preuzeli rimski biskupi, odnosno, pape.
¹⁹⁹ Termin iz eklesijastičke tradicije koji se primenjuje na papske dekrete. Dekreti imaju snagu opštih zakona i treba da se razlikuju od reskripta.
²⁰⁰ Ps. 110, 9.
²⁰¹ Pjes. 1, 4.
²⁰² Mt. 28, 20.

- ²⁰³ Mt. 15, 2.
²⁰⁴ Up. 1. Moj. 1, 16 – 18.
²⁰⁵ Ar. Soph. el., 176b 29.
²⁰⁶ Ar. Phys. 186a 7 sq.
²⁰⁷ Up. Thom. Aqu. S. th. I – II, 6, obi. 3.
²⁰⁸ Up. Dant. Ep. 13, 20 – 22.
²⁰⁹ Aug. De civ. Dei. 16, 1.
²¹⁰ Aug. Doct. Chr. 1, 36.
²¹¹ Aug. Doct. Chr. 1, 37.
²¹² Up. 1. Moj. 1, 19 i 1, 31.
²¹³ 1. Moj. 29, 34 sq.
²¹⁴ Up. Ar. Soph. el. 167b 21 – 36 i 168b 22 – 26.
²¹⁵ 1. Car. 10, 1 i 15, 23 – 25.
²¹⁶ Up. Ar. Eth. Nic. 1139b 9 – 11.
²¹⁷ Mt. 2, 1 – 13.
²¹⁸ Up. Petr. Hisp. Tract., V, 2.
²¹⁹ Petr. Lomb. Lib. sent. V, d, 5, 3.
 Petar Lombardanin (1100–1160.), sholastički teolog i pariski biskup.
²²⁰ Mt. 16, 19.
²²¹ Mt. 18, 18.; Jn. 20, 23.
²²² Petr. Hisp. Tract., 12, 1.
²²³ Mt. 19, 9; Mk. 10, 11; Lk. 16, 18.
²²⁴ Mt. 16, 19.
²²⁵ Lk. 22, 38.
²²⁶ Lk. 22, 7.
²²⁷ Lk. 22, 14.
²²⁸ Lk. 22, 35 sq.
²²⁹ Lk. 22, 38.
²³⁰ Mt. 16, 15 sq.
²³¹ Mt. 16, 21 – 23.
²³² Mt. 17, 4.
²³³ Mt. 14, 28.

- ²³⁴ Mt. 26, 33.
²³⁵ Mt. 26, 35.
²³⁶ Mk. 14, 29.
²³⁷ Lk. 22, 33.
²³⁸ Jn. 13, 6.
²³⁹ Jn. 13, 8.
²⁴⁰ Jn. 18, 10; Mt. 26, 51; Mk. 14, 47; Lk. 22, 50.
²⁴¹ Jn. 20, 6.
²⁴² Jn. 21, 7.
²⁴³ Jn. 21, 21.
²⁴⁴ Mt. 10, 34 sq.
²⁴⁵ Dap. 1, 1.
²⁴⁶ Konstantin Veliki, rimski car (324 – 337.). Preselio je prestonicu carstva iz Rima u „Novi Rim”, Konstantinopolj, a 313. hrišćansku veru je proglasio za državnu veru.
²⁴⁷ Sv. Silvester I, rimski biskup (314 – 336.).
²⁴⁸ Po ovoj legendi Konstantin je rimskoj crkvi dodelio svetovnu vlast nad zapadnim delom rimskog carstva i na ovu legendu se crkva pozivala prilikom krunisanja (Božić 800. ili 799. godine) Karla Velikog, „Novog Konstantina”, za cara obnovljenog rimskog carstva.
²⁴⁹ Jn. 19, 24.
²⁵⁰ 1. Kor. 3, 11.
²⁵¹ Pjes. 8, 5.
²⁵² Ar. Eth. Nic. 1120a 13 – 15.
²⁵³ Up. Ar. De an. 414a 11 sq.
²⁵⁴ Mt. 10, 9.
²⁵⁵ Lk. 9, 3 i 22, 35 sq.
²⁵⁶ Papa Adrijan I (772 – 795.).
²⁵⁷ Karlo Veliki (car 800 – 814.). U Rimu ga je krunisao papa Lav III.
²⁵⁸ Langobardski kralj, zbačen 774. Njegovu krunu i titulu je preuzeo Karlo Veliki.

²⁵⁹ Dante ovde najverovatnije misli na Mihajla I Rangabea, romejskog vasilevsa (811 – 813.), koji je 812. priznao carsku titulu Karlu Velikom, načinivši tako istorijski presedan jer hrišćanska ekumena može imati samo jedno carstvo i jednog cara.

²⁶⁰ Oton I Veliki, kralj Nemačke i car Svetog rimskog carstva (962–973.).

²⁶¹ Lav VIII, papa 1. put 963.; 2. put 965.

²⁶² Benedikt V Gramatik, papa 964.

²⁶³ Ar. Met. 1052b 18 sq i 31 sq.

²⁶⁴ Up. Ar. Cat. 6a 36 – 8b 24.

²⁶⁵ Up. Ar. Eth. Nic. 1173a 26.

²⁶⁶ Dap. 25, 10.

²⁶⁷ Dap. 27, 24.

²⁶⁸ Dap. 28, 19.

²⁶⁹ Fil. 1, 23.

²⁷⁰ 3. Moj. 2, 11.

²⁷¹ 3. Moj. 11, 43.

²⁷² Mt. 16, 18.

²⁷³ Jn. 17, 4.

²⁷⁴ 4. Moj. 18, 20.

²⁷⁵ Up. Mt. 10, 9.

²⁷⁶ Ar. Met. 1049 b 24 sq.

²⁷⁷ Up. Ar. Psych. 193b 6 sq.

²⁷⁸ Jn. 13, 15.

²⁷⁹ Jn. 21, 19.

²⁸⁰ Jn. 18, 36.

²⁸¹ Ps. 94, 5.

²⁸² Up. Ar. Cat. 14b 18 – 23.

²⁸³ Ar. De an. 413b 26.

²⁸⁴ Ps. 31, 9.